

ופניהם איש אל אחיו

-

חוברת מקורות ומאמרים

תוכן עניינים

5.....	הקדמה ראש בית המדרש התנועתי הרב קובי בורנשטיין
6.....	הקדמת מזכ"ל התנועה לירן גרוס
7.....	מקורות
7.....	אלו ואלו- דרכים שונות בעבודת ה'.....
7.....	א. גנות המחלוקת ואהבת השלום.....
9.....	ב.איך אפשר לאהוב את מי ששונה ממני, ולא להיחלש מכך?.....
10.....	ג.בשבח האחדות.....
11.....	ד.מקורות נוספים.....
13.....	בריאת האדם- והנסירה.....
16.....	הכרובים.....
17.....	מאמרים
17.....	שלושה כוחות הרב קוק.....
19.....	וּפְנִיָהּ אֵינִי אֶל אֲחִיו הרב יהושע שפירא.....
21.....	החילונות ודעת ה' הרב אורי שרקי -רב התנועה.....
27.....	איה ענת הרב אבינר.....
29.....	עם ומדינה במשנת הרב יצחק ברויאר הרב מרדכי ברויאר.....
38.....	בין שני הרים גדולים ר' הלל צייטלין.....
42.....	בונה האומה הרב אבינר.....
44.....	משברים של כלל ישראל הרב יהושע ויצמן.....
48.....	הערות לשאלה האם אנו בדרכו של הרב זצ"ל הרב מנחם פרומן.....
51.....	ציונות מסורתית אופיר טובול.....
57.....	מפגשים עם האלוהי הרב עוז בלומן.....
62.....	מדוע בני הישיבות לא מתגייסים? הרב נויגרשל.....
64.....	עכשיו תורכם חיים גורי בראיון עם ארי שביט.....
73.....	חורבן ותלישות ברל כצנלסון.....
75.....	ה"נובה" הרב איתמר חייקין.....
77.....	להשתנות הרב ליאור אנגלמן.....
79.....	מחשבות לסיכום הרב קובי בורנשטיין.....

הקדמה ראש בית המדרש התנועתי | הרב קובי בורנשטיין

בשנה הקודמת עסקנו ב"קדושה חוצה מחנות" בתקופה בה נחשפו המחלוקות הכבדות המשסעות אותנו. בחרנו לחפש את הדרך איך לנהל מחלוקת זו מתוך תודעה של חיבור בין המחנות השונים ומתוך עוגנים של קודש.

שנת המחלוקת הובילה לשנת המלחמה.

שנה זו דורשת מאיתנו תעצומות גדולות של גבורה ותקיפות בכדי לנצח את האויב האכזר ולבסס את עוצמתה של מדינת ישראל. אמנם הבסיס ליכולת שלנו לנצח את אוייבנו היא חיזוק הברית שבתוכנו. זהו התנאי הראשון להצלחה - רק ביחד ננצח. אבל 'יחד ננצח' איננו סיסמה אלא זוהי קריאה, משימה ועבודה קשה.

כיצד ניתן ליחד לנצח? במיוחד שבתוכנו יש מחלוקות קשות וכבדות. עד כדי כך כבדות שלעיתים נראה לכל צד שהעמדות של הצד השני מביאות כיליון וחורבן על מדינת ישראל.

כהשראה לנושא זה הלכנו לליבת קודש הקודשים שלנו - למבנה של הכרובים על הכפורת.

הכרובים יכולים להיות בשני מצבים. שהם אינם מביטים זה אל זה או שפניהם איש אל רעהו.

כיצד אפשר לגרום לתהליך של המעבר ממצב של הסתר פנים זה מזה למצב של "פניהם איש אל רעהו"? זוהי עבודת הקודש של דורנו לסובב את עצמנו אל אחינו. ואפשר לדרוש כאן שגם זו היא מעבודות הקשות שבמקדש, כי הרבה מניעות יש לכך.

הרי המחלוקת היא כבדה וכל מי שרוצה לקדם את הערכים שלו לא רוצה להתפשר עליהם אלא לזעוק אותם ולקדם אותם, והוא מאמין שתפקידו להיאבק על כך בכל לבבו ובכל מאוודו. והוא נמצא כנגד מי שמחזיק בעמדה אחרת.

אז האם להסתובב אל עבר אחי פירושו לוותר על עמדותי ודעתי אמונתי וערכי? בוודאי שלא!

- אז איך אפשר לשלב זאת?
- איך אפשר להסתובב לעבר אחי מבלי לאבד את העוגן שלי?
- איך אפשר להמשיך להניף את הדגל שלי מבלי לסגור את ליבי בפני ליבו של אחי?

זוהי בהחלט מטרה מאתגרת ביותר, והיא דורשת למידה ותרגול.

אנחנו בחרנו בשנה זו ללמוד ולתרגל את התנועה הזו. את התנועה של להסתובב איש אל רעהו עם האמת שלי ועם הערכים שאני שואף לקדם ולהביא לעולם.

חזקו חברים!

הקדמת מזכ"ל התנועה | לירן גרוס

בחוברת שלפניכם אנו מבקשים לעסוק באתגר שמונח לפתחנו בשנה זו: אתגר של חיבור ואחוזה בתוך מחלוקות עמוקות שמלוות אותנו כחברה.

השנה הקודמת התמקדה בניסיון לגשר על מחלוקות מתוך תחושת קדושה וחיבור בין המחנות השונים בחברה הישראלית. המטרה הייתה למצוא דרך שבה נוכל לנהל מחלוקות מתוך כבוד, חיבור, והבנה הדדית, תוך שמירה על העוגנים הערכיים של כל אחד מאיתנו.

השנה הזו הביאה איתה אתגר נוסף - אתגר המלחמה. במציאות זו, נדרשות מאיתנו תעצמות נפש גדולות כדי להתמודד מול אויב חיצוני אכזרי ולבצר את חוסנה של מדינת ישראל. המאבק החיצוני קורא לנו להתאחד, אך המחלוקות הפנימיות ממשיכות ללוות אותנו בעוצמה. כיצד נוכל לעמוד מול אתגרי ההווה כאשר בתוכנו קיימות מחלוקות כה קשות, לעיתים עד כדי כך שכל צד רואה בצד השני איום על ערכיו ועל עתיד המדינה?

בתוך מציאות זו, אנו מבקשים לשאוב השראה מהסמל העמוק של הכרובים שבקודש הקודשים - סמל המבטא את הכוח שבחיבור האנושי. הכרובים, שניתן לתארם במצב של פנים אל פנים או במצב של הסתר פנים זה מזה, מסמלים את הדילמה העמוקה של עמידה מול האחר תוך שמירה על ערכי האישיים. כיצד ניתן להסתובב אל אחינו, לעמוד מולו, מבלי לזוותר על האמת והעקרונות היקרים לנו?

החוברת שלפניכם מציעה מקורות ומאמרים שנועדו לעורר מחשבה ולסייע לנו להתמודד עם השאלות הללו. זוהי הזמנה ללמידה ולעבודה פנימית, לתרגול המורכב של עמידה על עקרונותינו תוך כדי פתיחת הלב לאחר. כי בסופו של דבר, רק מתוך הבנה עמוקה של אחדות בתוך השונות, נוכל להתמודד עם האתגרים שמונחים בפנינו כחברה וכעם.

השבת הזו מטרתה לפתוח יחד את לימוד הנושא, ללבן אותו, להעמיק בו ולראות איך ניתן להביא אותו למציאות בישראל. קורא לכם בתור מובילי הרוח של התנועה להיות שותפים פעילים. להציע, להקשות, להוסיף ולראות איך יחד כולנו בונים את הקומה הבאה בעם ישראל.

חזקו חברים!

לירן

מקורות

אלו ואלו- דרכים שונות בעבודת ה'

א. גנות המחלוקת ואהבת השלום

יומא ט, ב

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים.

יבמות סב, ב

אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה.

הנצי"ב מוואלוז'ין, פתיחה לחומש בראשית

דשבח 'ישר' הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני שהיה דור עיקש ופתלתול. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, על כן מפני שנאת חנם שבלבם חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים ולכל הרעות שבעולם... ועל זה היה צדוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו... אף על גב שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה'... עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אומות העולם - אפילו עובדי אלילים מכוערים - באהבה, וחשו לטובתם באשר הוא קיום הבריאה.

בראשית רבה לח, ז

רבי אומר: גדול השלום, שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם, אמר המקום: כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם, שנאמר: "חֲבוֹר עֲצָבִים אֶפְרָיִם הַנֶּחַח לִי", אבל משנחלקו מה הוא אומר: "חֶלֶק לָבָם עֲתָה יִאָנְשָׁמוּ". הא למדת: גדול השלום ושנואה המחלוקת.

מדרש חסרות ויתרות

'כי עזבו בריתך בני ישראל' - אמר לו הקדוש ברוך הוא [לאלוהיו]: בריתי, שמא בריתך? 'ואת מזבחותיך הרסו' - אמר לו: מזבחותי, שמא מזבחותיך? 'ואת נביאיך הרגו בחרב' - אמר לו: נביאי, ואת[ה] מה אכפת לך?

המסמך והנושאים המוצגים לשימושי
הראשונים בישראל

ירושלמי פאה פ"א ה"א; במדבר רבה יט, ב

רבי יהושע דסקנין בשם רבי לוי אמר: תיבוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור... ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין - על ידי [=בגלל] שהיה בהן דילטורין [=מלשינים]... אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודת כוכבים היו - ועל ידי [=ובגלל] שלא היו בהם דילטורין [=מלשינים] יוצאין למלחמה ונוצחין.

שיר השירים רבה א, לח

'ויבט והנה מראשותיו עוגות רצפים' - מה הוא רצפים? אמר רבי שמואל בר נחמן: רוץ פָּה, רצוץ פיות כל מי שאומר דילטוריא [=הלשנה] על בניי.

מאמרי אדה"ז עניינים, עמ' צז:

שבדורו של אחאב אע"פ שהיו רשעים, אבל נשמות שלהם היו גבוהות בשרשם בבחינת 'מוחין דגדלות', שמדת הסבלנות היה בהם לסבול כל ההפכים.

ב. איך אפשר לאהוב את מי ששונה ממני, ולא להיחלש מכך?

רבי חיים ויטאל, עץ חיים, שער הכוונות, עד, ב

הנה בעניין הזה אמר לי מורי ז"ל, שיש ברקיע שנים עשר חלונות כנגד שנים עשר שבטים, וכל שבט ושבת עולה תפילתו דרך שער אחד מיוחד לו, והוא סוד שנים עשר שערים הנזכרים בסוף יחזקאל. והנה אין ספק, כי אם תפילות כל השבטים היו שוות - לא היו צורך לשנים עשר חלונות ושערים, שכל שער יש לו דרך בפני עצמו, אלא ודאי מוכרח הוא שכיון שתפילותיהם משונות לכן צריכים שערים מיוחדים לכל שבט ושבת. כי כפי שורש ומקור נשמות השבט ההוא כך צריך להיות סדר תפלתו.

הראי"ה קוק, שמונה קבצים קובץ א כג

ההבנות השונות בדעת אלוהים, יש לכל אחת מהן מקום בסדרי החיים. ותכונת הנפשות חלוקות הן זו מזו בדבר ההכנה של כל אחת מהן - לאיזה דרך של הבנה תהיה נמשכת. אין אדם יכול לרדת לסוף דעתו של חברו בדעת אלוהים הפנימית שבקרבו, וההשווייה החיצונה - על ידי שיווי הדיבורים ואופני ההרצאה ושיווי של דרך החיים - נוגעת רק בשטח החיצון של הדעה, אבל בפנימיותה היא תמיד מחולקת ועומדת בכל אחד שבבני אדם בצורה בפני עצמה.

הראי"ה קוק, אגרות הראי"ה ח"א, עמ' מח

מקור הכול הוא אין-סוף הבלתי-מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק על ידי ריבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדבר בו ולהשיגו, על-ידי רוב המעשה ורוב שלום, על ידי רוב אהבה ורוב גבורה. שפת אמת נח תרנ"ג; חנוכה תרס"ג; במדבר תרנ"ד

כתב בזוהר הקדוש בפרשת תצווה, כי התגלות הגוונים בשמים תלויה בהתעוררות הנבראים. שכן את הפסוק: "נודע בשערים בעלה" פירש הזוהר כך: כל אחד ואחד לפי שעורי ליבו זוכה לגילוי פני ה'. ואבותינו הקדושים בשעורי הלב שלהם פתחו פתחים למעלה, ודרכם מתגלה קדושת אלוהותו יתברך לכל בני ישראל. וזו הייתה מצוות הראיה ברגלים, "שבא לראות ולהראות", שכן כשבא איש ישראל לבית המקדש נפתחים בו שערי הנפש. ומה שנאמר בזוהר שהם שלושה גוונים: לבן, אדום וירוק, פירושו: שהאבות הקדושים הוציאו מהכוח אל הפועל אלה הגוונים. כי הקב"ה גבוה ונישא מכל אלה הגוונים. ורק כפי הכנת הנבראים נעשה למעלה באלוהות התלבשות והתגלות, להיות מדה של חסד ומדה של רחמים וכיוצא בזה. והנה גם לכל שבט יש גוון מיוחד, וציור מיוחד בהתגלות האלוהות, כמו שהיה בשנים עשר אבני החושן: "טור אודם פטדה וברקת וכו'". והשערים שפתחו האבות המה חזקים ביותר ואין העוונות יכולים להסתירם, אך השערים של השבטים צריכים זיכוך הנבראים ביותר כדי שיהיו יכולים להיכנס בהם. לכן, לעתיד, כשיהיה

תיקון כל המידות בשלמות, יתגלו כל אלה הגוונים, ותהיה מצוות ראיה בכל חודש. וכן כתב בעל הטורים, שלולא חטא העגל היה כל ראש חודש יום טוב גמור. וכמו שהיה בנפשות האבות והשבטים שזכו להוציא אלה הגוונים מהכוח אל הפועל, כן יש בזמן מועדים וראשי חודשים שבהם מתגלים אלה הגוונים".

ג. בשבח האחדות

מסכת דרך ארץ זוטא, פרק ט

"היה רבי אליעזר הקפר אומר: אהב את השלום ושנא את המחלוקת. גדול השלום, שאפילו בשעה שישראל עובדים עבודה זרה, ויש שלום ביניהן, אומר הקדוש ברוך הוא אין רצוני לנגוע בהן. שנאמר: "חבור עצבים אפרים הנח לו". אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן? "חלק לבם עתה יאשמו".

דברים רבה ה, י

"דבר אחר: (דברים יז יד): "ואמרת אשימה עלי מלך". אמר רבי יהודה ברבי אלעאי: על ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואלו הן: למחות זכרו של עמלק, ולמנות להם מלך, ולבנות להם בהמ"ק. ומינו להם מלך, ומיחו זכרו של עמלק, ולמה לא בנו להן בהמ"ק? שהיו ביניהם דילטורין (=מדברי לשון הרע). תדע לך, דאמר רבי שמואל בר נחמן: דורו של אחאב עובדי עבודת כוכבים היו, והיו יוצאין למלחמה ונוצחין. ולמה כן? שלא היה ביניהן דילטורין. לפיכך היו יוצאין למלחמה ונוצחין. תדע לך, כשבקשה איזבל להרוג כל נביאי ה', מה עשה עובדיה? הטמין אותן במערות, שנאמר (מלכים א יח): ואחביא מנביאי ה' חמשים איש במערה, ולא היה אדם שאמר לאחאב כך וכך עשה עובדיה. אבל דורו של שאול כולן היו דילטורין. תדע לך, כשהיה שאול רודף אחר דוד, היו הכל אומרים עליו לשון הרע לשאול, שנאמר: (תהלים נב): בבוא דואג האדומי וגו'. (תהלים נד): בבוא הזיפים ויאמרו לשאול. לפיכך היו נופלים במלחמה."

ד. מקורות נוספים

הרב קוק, שמונה קבצים, קובץ ג

{קצג} חטא עצום הוא, למי שהוא בר דעת, ויכול לברר את יחושו לכל עניני הרוח היסודיים לאור נשמתו, לדעת ד', ליסוד האמונה ולכל ענפיה ופרטיה, בשכל צלול וברור - שיהיה עוזב את מתת אלהים זאת, ויהיה מניח את עצמו לצלול בים עכור של דמיונות, שהמציאות תמיד מטפחת על פניהם. לזאת, חובה גמורה היא לכל ת"ח לברר את דיעותיו האמוניות בשכל בהיר, שלזה דרושה ידיעה מתרחבת בתורה לכל ענפיה, ולדעת רחבה בעולם ובחיים.

{קצד} על פי הדמיון החצוני, הכוזב, ידמה לאדם, שחופש הדעות והדבקות האלהית הם דברים סותרים זה את זה, אבל בהיות האדם מתעלה למרומי הזיכרון של הדעות הטהורות, יבא לידי ברור, שרק בחופש דעות גמור יבא לידי הדבקות האלהית השכלית המזוקקה. ומתוך הדבקות החפשית הזאת תתרומם הכרתו עד שתעלה עמה את כל רצונו. ועצמיות הוייתו, מדותיו ושאיפותיו. והחשק והתענוג האלהי יגלה עליו בעוזו, וברכתו תהיה ברכה, וקללתו קללה, ותפלתו תעשה פירות, ותגזר אמר ויקם לך, ועל דרכיך נגה אור.

{קצה} בתחילה מוצאים את התוכן של התורה כולה, בכל הרחבתה, בהנפש הפרטית, בתיקוניה ובקלקוליה, בעליותיה וירידותיה, ואח"כ מוצאים את הנפש הפרטית שהיא משורגת עם הכלל כולו, ואח"כ מוצאים את התוכן של הכלל בעולם כולו, וההוויה נמצאת תלויה בהשלמת המוסר והתורה של כל יחיד. חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם, ומתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב אבותינו.

{קצו} לגעור צריכים גם בקטנות האמונה של עצמו, במיעוט הכרת הסגולה הנשמית שלו, כדי לשוב אל הגודל הראוי.

{עב} את התכונות הרוחניות, של צד הקדושה, צריכים לבחון בבחינה מדעית, הדומה לבחינה חימית, לדעת את פרטי היסודות שבהרכבתן, ועל פיה נוכל לחדש הרבה ולהוליד תוכנים חדשים מצירופי ההרכבות, ולזקק ולהעלות את הענינים הישנים, ממש כמנהג החכמה המעשית שבחימיה. כך הוא הסדר. צריך לטהר ולאמץ את הגוף וכחותיו כולם, אחר כך בא כח הדמיון וכל סעיפיו, שצריך להיות גם כן חזק ומזוכך, ואחר כך בא הרגש וכל ענפיו, ועל גביהם יבא השכל הברור, והסתעפותיו כולן, ואור ההקשבה העליונה, שבאה מהתנוצצות רוח קודש עליון, הוא בא על גביהם. סדר זה איננו בדין של יחידים לבדם, אלא הוא הדין באומה שלמה, והדברים מתיחשים לעומת תקופות שונות במהלך החיים שלה.

גר"א משלי, טז, ד

"כי לכל אדם ואדם יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומין זה לזה, ואין טבע ב' בני אדם שוים, וכשהיו נביאים היו הולכין אצל הנביאים לדרוש את ה', והיה הנביא אומר ע"פ משפט הנבואה דרכו אשר ילך בה לפי שורש נשמתו, ולפי טבעת גופו וזהו "לאדם מערכי לב" שלו לא היה רק לערוך לבבו ולדרוש את ה' בכלל ללבנו... וכשבטלה הנבואה, רוח הקודש בישראל, ואיש רוחו הוא יודיענו איך להתנהג. ורוח הקודש יש לכל אדם ואדם. אך אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה... אך מי יאמר זיכתי לבי שאין ברוחו רמיה כלל, ואין טבעו מתאוה ונוטה חוץ מדבר רצונו יתברך".

הגרי"ד סולובייצ'יק מאמר 'קול דודי דופק'

"ברית-גורל- מהי ?

הגורל מציין בחיי-האומה, כמו בחיי-היחיד, קיום מאונס. כורח מוזר מלכד את הפרטים לכלל אחד. היחיד כפוף ומשועבד בעל כרחו למציאות הלאומית-הגורלית, ואי אפשר לו להשתמט ממנה ולהבלע במציאות אחרת חוצה לה...

מתוך הרגשת מציאות הכרחית-גורלית מבצבצת ועולה בדידותו ההיסטורית של היהודי. הוא-גלמוד בחייו עלי אדמות וגם במותו.. תודעת שיתוף-גורל מופיעה כתודעת שיתוף-מאורעות. כולנו שרויים בתחום גורל אחיד המקשר את כל שכבות העם על כל חלקיו ושבתיו ואיננו מפלה בין מעמד למעמד ובין איש לרעהו..."

**

"ברית-ייעוד - מהי ?

הייעוד מציין בחיי-האומה - כמו בחיי היחיד - קיום מדעת שהאומה בחרה בו ברצונה החפשי ושבו היא מוצאת את הריאליזציה המלאה של הווייתה ההיסטורית... האומה מעורה בתוך היעוד בשל כיסופיה לקיום משוכלל מלא-ענין וכיוון. היעוד הוא המעין המפכה של ההתעלות היחודית של האומה והזרם הבלתי-פוסק של ההשראה העליונה שאינה נדעכת..

חיי-יעוד הם חיים מכוונים, פרי דריכות-הכרחית ובחירה הפשית...

הפעילות היצרנית הממלאה את ברית היעוד קולחת היא ממקור אחר לגמרי, ממרידת האדם בחיים העובדתיים כמו שהם ומן החרג המפעם בו לצורות-קיום יותר , נעלות ונשגבות."

בריאת האדם - והנסירה

בראשית פרק א

(כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וַיְרִדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ:
(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹקִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:
(כח) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁהָ וַרְדוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּי הָרֹמְשׂוֹת עַל הָאָרֶץ:
(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע וְרֵעַ אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:
(ל) וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֵת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן:
(לא) וַיִּרְא אֱלֹקִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי:

בראשית פרק ב

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבִדּוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ:
(יט) וַיִּצַּר ה' אֱלֹקִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּבְאֵר אֶל הָאָדָם לְרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:
(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ:
(כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹקִים תְּרִדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלַעְתָּיו וַיִּסְגֶר בָּעֹר תַּחְתָּנָה:
(כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹקִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל הָאָדָם:
(כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עִצָּם מַעֲצָמִי וּבָעֹר מִבְּעוֹרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת:
(כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָעֹר אֶחָד:
(כה) וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׂשׂוּ:

בראשית פרק ה

(א) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹקִים אָדָם בְּדְמוּת אֱלֹקִים עָשָׂה אֹתוֹ:
(ב) זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאם וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם:

תלמוד בבלי מסכת ברכות סא, א

אמר רבי ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקדוש ברוך הוא באדם הראשון שנאמר (תהלים קל"ט) אחר וקדם צרתני (בראשית ב') "ויבן ה' אלהים את הצלע" רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב.... בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב (בראשית ה') זכר ונקבה בראם אלא למאן דאמר זנב מאי זכר ונקבה בראם כדרבי אבהו

דרבי אבהו רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב (בראשית ט') כי בצלם אלקים עשה את האדם הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד... דרש רבי שמעון בן מנסיא מאי דכתיב ויבן ה' את הצלע מלמד שקלעה הקדוש ברוך הוא לחוה והביאה לאדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא

רש"י בגמרא בברכות סא.

"שני פרצופין בראו תחילה, אחד מלפניו אחד מאחוריו, וצלחו (=ניסרו) לשנים, ועשה מן האחד חוה" פרצוף - חילקו לשנים, שהיה זכר מכאן ונקבה מכאן. זנב - היה לו לאדם הראשון, ונטלו ממנו, וברא את חוה.

בראשית רבה פרשה ח

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו (=דו מיני, אדם שיש בו עירוב של נקביות וזכריות. ביוונית: אנדרו-זכר, גינוס-נקבה), הדא הוא דכתיב [זהו שכתוב]: 'זכר ונקבה בראם'.

אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דיפרוסופון (דו פרצופי, שתי דמויות שונות המחוברות זו לזו) בראו, ונסרו, ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן. איתיבון ליה [הקשו לו]: והכתיב [והרי כתוב] 'ויקה אחת מצלעותיו'? אמר להון: מתרין סטרוהי [משני צדדיו], היך מה דאת אמר [כמו שנאמר] (שמות כו) 'ולצלע המשכן' דמתרגמינן [שאנו מתרגמים] ולסטר משכנא [ולצד המשכן].

פנקסי הראי"ה חלק רביעי, פנקס הדפים ג, מב

"הענין של חיבור אחור באחור ברוחניות לפני הנסירה, ואחר כך באה הנסירה, היינו הטבעיות הישרה בכל ענין, באמונה, ביושר, בטבע, שהוא דבר טוב שאינו נותן מקום לקלקול. אבל מכל מקום אותו החופש הראוי לתן מקום לתיקונים גדולים גם כן אין כאן"

הרב זאב סולטנוביץ' שיעור באורות ישראל לרב קוק, מהות כנסת ישראל ותכונות חייה יג' בתוך אתר ישיבה

ישנם שני מצבים של קשר: ישנו קשר טבעי, פשוט כל כך עד שלא נותנים עליו את הדעת. כך הוא, למשל, הקשר בין הזרוע לגוף. איננו חושבים עליהם כמחוברים, כי ברור לנו שהם דבר אחד. מצב נוסף של קשר, הוא הקשר המודע, בו מופיעה הכרת הערך של הקשר והרצון לקיים אותו, כלומר, ליצור תנאים שישמרו עליו. באותו משל, כאשר מתעוררת סכנה של פירוד בין הזרוע לגוף, נותנים את הדעת על הקשר ביניהם, מבינים את ערכו ומנסים ליצור תנאים שישמרו עליו ויעצימו אותו. הרב משתמש כדוגמא, במונח שחכמי הסוד משתמשים בו כאשר הם מפרשים את הפסוקים של יצירת אדם וחווה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ" (בראשית א, כז), הם אמנם היו שניים - "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" (שם), אבל לא היתה נתינת דעת על הקשר המוחלט, ההכרחי והטבעי הזה שבין זכר ונקבה. הם היו ממש גוף אחד. העובדה שלא היתה נתינת דעת על הקשר, גרמה לתחושה של חוסר. אם לאדם לא היתה דעת כלל, ממילא הוא לא היה מרגיש

צורך לתת אותה על משהו, ואז לא היתה לו שום בעיה. אבל כאשר יש לו דעת, אלא שיש משהו בטבע שהוא לא נותן עליו את הדעת הזאת, הדבר גורם לדיסוננס (מצב של סתירה) ולתחושה של בדידות. בהמשך סיפור הבריאה, מתרחש תהליך מורכב: נסירה (חיתוך, כמו במילה מסור), הפרדה, נתינת הדעת על כך שיש פה שניים, ואז מגיע רצון ההתאחדות. לכאורה רצון ההתאחדות הוא לא יותר מאשר רצון להחזיר את הדברים אחורה, למצב שלפני הנסירה, אבל הדבר איננו נכון. לפני הנסירה לא היה רצון בקשר, מודעות אליו והכרה בערכו. ההכרה בערכו של דבר, נוצרת תמיד על ידי המודעות אליו, כאשר מבינים את הייחוד שלו, את ערכו, את התועלת שלו, את השמחה שהוא נותן ואת העונג שהוא מעניק.

תהליך הנסירה, כמו כל סוג של חיתוך והפרדה, הוא מורכב וקשה. הוא קשה גם מבחינה גופנית, כי לא קל לאדם כאשר חותכים את הצלע שלו. אין הכוונה כאן לאחת מעצמות החזה (כדברי הנוצרים), אלא (כמו צלע במשולש) לאחד הצדדים של האדם. האדם ואשתו היו מחוברים גב אל גב (עי ברכות סא.), היו לו פנים לכאן ולכאן, ועל כן הם לא ידעו זה את זה פנים אל פנים. החיבור היה גמור, אבל לא בדעת. צריך היה להפריד אותם כדי שיוכלו לראות, להביט, להתבונן ולהבין זה את זה. בתורה, יש לנו את הסיפור הראשון של ניתוח בהרדמה כללית - כדי שהכאב לא יהיה חזק כל כך, הורדם האדם בשעה שד' לקח את צלעו. הבעיה בתרדמה, היא שבאמת לא מרגישים את הכאב. וכשלא מרגישים את הכאב, נדמה שסוף סוף הוקל לנו, נפטרנו ממהו שהכביד עלינו. לעומת זאת, אם היינו מרגישים את כאב ההפרדה והחיתוך, הוא היה נורא, עולה אלפי מונים על תחושת ההקלה. אבל כשלא מרגישים את הכאב, יש רק תחושה של הקלה. היתרון הוא עצמו החיסרון, הפיתרון הוא גם הבעיה, וממילא - לא פיתרון שלם. ואז מתחיל תהליך שני, חדש, של היכרות פנים בפנים. "זאת הפעם עָצַם מַעְצָמִי וּבָקַעַר מִבְּשָׂרִי" (בראשית ב, כג). לפתע מכירים. זה תמיד היה כל כך קרוב, דומה ושייך, אבל לא היתה מודעות לכך. עכשיו האדם יודע, מעריך, מבין ולכן בוחר בקשר הזה מרצונו. המודעות לכך שיש כאן שני אנשים נפרדים, היא המודעות לאפשרות שהקשר יכול גם לא להתקיים. מודעות זו, היא היוצרת את המוטיבציה לרצות בקשר, להדגיש את ערכו, ולהתאמץ כדי לשמור עליו. תהליך זה מלווה את האדם כפרט, ואת החברה ככלל, בשלבי ההתפתחות השונים שלהם. כל אחד מאיתנו נולד לתוך מציאות מסוימת, שהקשר שלו איתה הוא הכרחי וטבעי. בתוכה, עליו לעבור תהליך של מודעות, הערכה מחדש, עשיית סדר ופיתוחם של רצון ובחירה. אלו שלבי ההתפתחות מן הינקות אל הבגרות, שהם בעצם שלבי ההכרה. הם כוללים התרחקות והפרדות, כמו גם חיבורים והערכות חדשים. כשם שאלו שלבי החיים של היחידים, כך הם גם שלבי החיים של עמים ותרבויות, ושל העולם בכללותו.

הכרובים

שמות כה

"וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים, זָהָב; מִקָּשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם, מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת. וַעֲשֵׂה כְרוֹב כְּרוֹב אֶחָד מִקְצָה, מִזֶּה, וּכְרוֹב-אֶחָד מִקְצָה, מִזֶּה; מִן-הַכַּפֹּרֶת תַעֲשֶׂוּ אֶת-הַכְּרֻבִים, עַל-שְׁנֵי קְצוֹתָיו. וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פְּרָעִי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה, סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל-הַכַּפֹּרֶת, וּפְנֵיהֶם, אִישׁ אֶל-אָחִיו; אֶל-הַכַּפֹּרֶת--יִהְיוּ, פְּנֵי הַכְּרֻבִים. וְנָתַתְּ אֶת-הַכַּפֹּרֶת עַל-הָאָרֶן, מִלְמַעְלָה; וְאֶל-הָאָרֶן--תִּתֵּן אֶת-הָעֵדֻת, אֲשֶׁר אָתָּן אֵלֶיךָ. וְנוֹעַדְתִּי לָךְ, שָׁם, וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים, אֲשֶׁר עַל-אָרוֹן הָעֵדֻת--אֵת כָּל-אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

בבא בתרא צט, א

"כיצד הן עומדין רבי יוחנן ור' אלעזר חד אמר פניהם איש אל אחיו וחד אמר פניהם לבית ולמאן דאמר פניהם איש אל אחיו' הא כתיב (דברי הימים ב ג, יג) 'ופניהם לבית' לא קשיא, כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.."

יומא נד, א

"אמר רב קטינא, בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חבתכם לפני המקום וכו'."

רש"י הירש, שמות כה, כ

"... אם ישמור ישראל נאמנה על התורה המופקדת בידיו, ביציבות המסומלת על ידי זהב, ובמסירות חיה ונמרצת לקיום חובותיו המסומלת על ידי עץ; הרי ששמירה מושלמת זו תעשה את ישראל לא רק ל"גוי קדוש" בכללותו המאוחדת, אלא ל"ממלכת כהנים" בכל יחידיו, חברה שבה כל איש ואיש מקיים תפקיד משולש: לקדם את טובת חברו; לשמור על טובת הציבור ככלל; ולהיות אחד מנושאי כבוד ה' עלי אדמות...או אז ידמה עם ישראל לזוגות כרובים, שפניהם איש אל אחיו בשלום כבוד והתחשבות הדדיים, התומכים אחד בשני, ערבים זה לזה, וסומכים זה על זה. הם יפעלו ביחד, כאחים, לשמור על הציבור השומר את התורה; וביחד יתעלו מעלה מעלה בדרגות השלמות, עד שייעשו לנושאי כבוד ה' עלי אדמות. או אז ישראל עצמו ייעשה ל"שנים כרובים" - משני קצות הכפרת - פרשי כנפיים למעלה - סככים בכנפיהם על הכפרת - ופניהם איש אל אחיו - אל הכפרת יהיו פני הכרובים". או אז "יושב הכרובים" יהיה באמת "יושב תהלות ישׂרָאֵל!"

מאמרים

שלשה כחות | הרב קוק

אורות התחיה י"ח

שלשה כחות מתאבקים כעת במחנינו, המלחמה ביניהם נכרת היא ביותר בארץ ישראל, אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם. אומללים נהיה אם את שלשת הכחות הללו - שהם מוכרחים להאחד אצלנו, לסייע כל־אחד את חברו ולשכללו, שייבצר כל אחד מהם את הקצוניות שחברו יוכל להביא בצורה מקולקלת, כשלא יסויג דרכו - נניח בפזרם, במרידתם זה על זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר למחנה השניה. הקודש, האומה, האנושיות - אלה הם שלשת התביעות העקרויות, שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא, מורכבים מהם. איך שהן מניויתיה של ההרכבה הזאת, אם חלק אחד מאלה תופס מקום פחות או יותר עקרי, אצל איזה יחיד או אצל איזה צבור, אבל לא נמצא ולא נוכל למצוא שום צורה קבועה של חיים אנושיים, שלא תהיה מורכבת משלשתם.

ההתמזגות הדרושה של שלשת התביעות הגדולות הללו מוכרחת היא לבא בכל קבוצה, שיש לה תקווה של חיים עתידיים, וכשאנו סוקרים בחיינו ורואים אנו, שהכחות הללו, למרות תעודת התמזגותם, הולכים הם ונפרדים, הננו נקראים לבוא להצלה. יסודתו של הפירוד היא בצדדים השליליים שכל כח רואה בחברו, והצדדים השליליים מצד עצמם באמת אינם ראויים לשמם זה, כי בכל כח בודד, ביחוד נפשי, מוכרחים להיות צדדים שליליים, בפרט בהתפשטותו היתרה על חשבונם של כחות אחרים. בזה אין להפליא בין הקודש ובין החול: הכל נכנס תחת קו המדה והכל צריך משקל, "אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל". אבל הפירוד במקום שצריכים לאחד מביא לזה, שמעט מעט מתרוקן הרוח, ההכרה החיובית, במעמד הכח המיוחד, לפחות, לאותה האישיות או הקבוצה, הולכת ומתחסרת, מפני הצימוק ההולך ומתגבר באותו הכח המיוחד, הבודד בזרוע נגד טבע הרוח להיות מתאחד עם עוד יסודות המשלימים אותו, ותחתיה באה רק הכרה שלילית לפרנס את החיים, וכל בעל כח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחש לשלילתו של הכח האחר או האחרים שאינו חפץ להכירם. ובאופן חיים כאלה המצב נורא, הרוח מתבוקק, עמדת האמת, הכרתה הפנימית יחד עם אהבתה, מתמוטטת והיא הולכת ונעדרת, על־ידי מה שנעשית עדרים עדרים.

שלשת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוכסית, כמו שרגילים לקראתה, הנושאת את דגל הקודש, טוענת באמץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קודש בישראל; השניה היא הלאומית החדשה, הלוחמת בעד כל דבר שהנטיה הלאומית שואפת אליו, שכוללת בקרבה הרבה מהטבעיות הטהורה של נטית אומה, החפצה לחדש את חייה הלאומיים, אחרי שהיו זמן רב עלומים בקרבה מתגרת ידה של הגלות המרה, והרבה ממה שהיא חפצה להכיר לטובה את אשר קלטה מרושם רוחם של עמים אחרים, באותה המדה שהיא מכרת שהיא טובה ונאותה גם לה; השלישית היא

המחלקה הלאומית לתכנון
התוכנית הלאומית לימודים

הליברלית, שהיתה נושאת את דגל ההשכלה בעבר לא רחוק ועדיין ידה תקיפה בחוגים רחבים, היא אינה מתכנסת בחטיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד. הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלשת הכחות הללו יחד, ותמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה, אשר שלשת הכחות הללו יחד יהיו שולטים בנו בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית, ויחד יתועדו היחידים וגם הסיעות, שכל אחד מהם מוצא את כשרונותיו יותר מסוגלים לחלק אחד משלשת החלקים הללו, בידידות הראויה, להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו. אז תהיה ההכרה הזאת הולכת ומשתלמת, עד שלא די שיכיר כל אחד את הצד החיובי, שיש בכל כח, לדבר הגון ומקובל וראוי להשתמש בו, גם להטבה הכללית של מזוג הרוח וגם להטבה הפרטית של בסוסו של הכח המיוחד ההוא, שהוא מוצא את עצמו שרוי תחת דגלו, אלא שעוד הלאה ילך, עד שאת התוכן החיובי אשר בצד השלילי של כל כח וכח, ע"פ המדה הנכונה, גם כן יכיר לטוב, וידע שלטובתו של הכח המיוחד, שהוא יותר נוטה אליו, צריך הוא להיות מושפע באיזו מדה גם מהצד השולל, שהכח האחר השולל את הכח הזה החביב שלו, הוא מפני שבשלילתו הוא מעמידו על מדתו הראויה לו ומצילו מהגרעון המסוכן של התוספת וההפרזה, וזוהי העבודה המיוחדת מעבודות הקשות שבמקדש, הקמיצה, "שלא יחסר ושלא יותר". וכן כשנסתכל בשכל טוב בתסיסות, שאנו סובלים מהן כלי-כך בדורנו, נדע שאך דרך אחד יש לפנינו: שכל אחד, בין יחיד ובין קבוץ, ישים אל לבו את המוסר הזה, ויחד עם ההגנה, שכל אחד קרוא להגין, על אותו הכח המיוחד שהוא מקושר אליו, ע"פ טבע נפשו וע"פ הרגלו וחנוכו, ידע איך להשתמש בכחות שהם מוצאים להם מקלטם באנשים אחרים ובסיעות אחרות, למען ישלים את עצמו ואת סיעתו, בין בצד החיובי של הכחות האחרים ובין בחלק הטוב של הצדדים השליליים שלהם, שהם יהיו מאמצים באמת את כחו המיוחד במה שישמרו אותו מקלקלת ההפרזה, הגורמת חלישות כח וטשטוש צורה, באופן זה נוכל לקוות להגיע למצב של חיים הראויים לגוי אחד בארץ.

מובן הדבר, כי מה שהכנסנו את הקודש בשדרת שלשת הכחות, שכל אחד צריך לצמצם את עצמו לפעמים כדי להניח מקום לחברו, איננו מובן כי אם בצד הטכני והמעשי של הקודש ובצדדים המחשביים וההרגשיים המתיחסים לזה. אמנם עצם הקודש העליון הרי הוא הנושא הכללי, שהצמצום הזה עצמו אף הוא מכלל עבודתו כמו כל העבודות הבאות לשכלול העולם והחיים בכל המובנים, שכולם הלא את ברכתם מקודש הם נושאים. על כן המחשבה האידיאלית הרוממה, המחשבה האלהית, היא בעצמה באמת חפשית היא מכל צמצומים, והקרבה האלהית היא ממולאה תמיד הרחבה עליונה למעלה מכל גבולים, "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד". ובהתהלך האדם והגוי בנתיבות הצדק המעשיים והמחשביים, הממודדים בגבולם, יבושר שלום לעלות גם כן אל האצילות הרחבה, "מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה".

>>

במאמרו "ופְּנִיָּהִם אִישׁ אֶל אַחִיו", הרב יהושע שפירא חוקר את העמקויות הנסתרות של הקשר בין הקב"ה הוא וכנסת ישראל, באמצעות דימוי הכרובים המייצגים את המהות הפנימית של עם ישראל.

האם חטאיהם של בני ישראל פוגעים בסגולה הפנימית שלהם, או שמא הם משקפים רגעים של כישלון חיצוני בלבד? הפניית הפנים אל הבית, בעת חטא, היא לא בהכרח ביקורת, אלא הושטת יד של אהבה ורחמים.

הרב שפירא טוען שהקב"ה, גם במצבים קשים, לא זונח את ישראל, ובמקום זאת, מתגלה רחמים ורצון לשוב אליהם. המאמר מעלה שאלות לגבי ההבנה שלנו את הקשר עם ריבונו של עולם, ומזמין את הקוראים לחשוב מחדש על משמעות החטא והרחמים.

ננסה לעמוד על עומקם של הדעות השונות שהבאנו, ומתוך כך לענות על השאלות שהצבנו כאן. לפי הדעה הראשונה "ופְּנִיָּהִם אִישׁ אֶל אַחִיו", הכרובים הם כזכר ונקבה המייצגים את קודשא בריך הוא וכנסת ישראל. לפי הביאור הפשוט, כשאין עושין רצונו של מקום והכרובים מפנים פניהם אל הבית, הכוונה היא שהקב"ה מפנה עורף לכנסת ישראל מפני שכנסת ישראל הפנתה עורף לקב"ה, כפי שמפרש את הדברים 'נפש החיים' [ט]. לפי הסבר זה מובן שלא רק שישראל חטאו בחוץ, אלא כל המהות הפנימית והסגולה הנשמטית המתבטאת בכרוב, היא שנתקלקלה והפנתה עורף למעלה. בניגוד לכך, ניתן לבאר את הדברים אחרת: באמת המהות הפנימית אינה מתקלקלת לעולם. גם כשישראל חוטאים, לא מתרחש כל פגם בכרוב של כנסת ישראל, ח"ו. הסגולה הפנים-פנימית היא ודאי תמיד עם ה' יתברך. מעולם לא זזו ישראל מהדבקות האלוקית, מפני שמצד עצם המציאות הפנימית המתגלה בבית קודשי הקודשים, אנו 'עצם מעצמיו ובשר מבשרו' לעולם, ואיננו יכולים להיפרד.

על מנת להבין את עומק הדברים נתבונן בדוגמא. נתאר לעצמינו זוג אוהבים, אב ואם, המטפלים בילדיהם. הילדים מתנהגים יפה, ושומעים בקול הוריהם, וההורים פונים לחדרם ומשוחחים אחד עם השני - פניהם איש אל אחיו. לפתע הילדים משתוללים ומתפרעים. מה עושים ההורים? הם מסתכלים על הילדים, "ופְּנִיָּהִם אֶל אַחִיו". ההסתכלות הזאת מוסברת כביקורת של ההורים על התנהגות ילדיהם. הם מביטים בהם בפנים זועפות, ומבקשים מהם לחדול ממעשיהם ולשוב לעשות רצונם.

ניתן לתת גם הסבר אחר להסתכלות הזו. בשעה שהילדים רגועים ונינוחים, ההורים מתפנים לשוחח בינם לבין עצמם, אך בשעה שהילדים אינם מתנהגים יפה, ההורים כבר אינם יכולים לשמוח זה בזה, והם פונים אל ילדיהם מתוך דאגה ומבקשים לסייע בידם. אין כאן פנייה מתוך כעס וביקורת, אלא זוהי הושטת עזרה מתוך דאגה ואהבה.

לענייננו: למאן דאמר "ופְּנִיָּהִם אִישׁ אֶל אַחִיו", הכוונה שכשישראל עושים רצונו של מקום, הקשר בין קודשא בריך הוא וכנסת ישראל מתפרש כאן כקשר של שמחה גדולה. הם יושבים פניהם איש אל אחיו ונהנים מהצאצאים. אולם, כשישראל אינם עושים רצונו של מקום, ההורים פונים ברחמים רבים אל ילדיהם, "ופְּנִיָּהִם אֶל אַחִיו", וליבם הומה עליהם, על הנפילות ועל הקשיים שלהם. כך אומר הנביא על

אפרים החוטא, שלמרות החטא, עדיין הוא בן אהוב וזקוק לרחמים: "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו..."[י]. כשאין עושין רצונו של מקום, עם ישראל אמנם לא זוכה להיות חלק מהשמחה שבין קודשא בריך הוא וכנסת ישראל, אך מאהבתם שלהם הם פונים ברחמים על ישראל כדי להשיב אהבה למקומה.

בעומק הדברים אפשר לומר, שכאשר ישראל עושין רצונו של מקום, בעצם ישנם רק שתי דמויות- קודשא בריך הוא וכנסת ישראל. אין הפרש והפסק בין כנסת ישראל לבניה, והם נעשים דמות אחת. כביכול ישראל מכונסים בתוך הכרוב של כנסת ישראל בבית קדשי הקדשים, כבת זוג הכלולה באהבה עם הקב"ה. אולם כשאין עושים רצונו של מקום, ישנו נתק בין הסגולה הפנימית של ישראל לבין אופן גילוייה בפועל. בשעה זו, הקב"ה והשכינה, הסגולה הפנימית של ישראל, שהם כאבא ואמא, מגלים רחמים כלפי ישראל. דווקא בשעה זו כשאין עושים רצונו של מקום, מתגלה נס, והקב"ה יוצא לקראתנו למרות החטא, ולרוב אהבתו ליבו הומה ברחמים להחזירנו בתשובה. "כי לא אחפוץ במות המת... והשיבו וחיו".

הגמרא אומרת על מי שכביכול מאלץ את הקב"ה לעשות ניסים, "כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית". היציאה מהטבע יש בה טעם לפגם, שאנו מטריחים כלפי מעלה, משום שבאופן פשוט הקשר שבין ישראל לקב"ה הוא קשר טבעי. אולם בעומק, הטעם לפגם הוא רק בן לוויה של התהליך כולו. כשטבעיות הקשר נפגמת, אזי יש צורך בנס מחוץ לגדרי הטבע של הקשר והדבקות, והקב"ה מתוך רחמיו, יוצא מגדרו לעשות עבורנו נס על מנת להשיב אותנו בתשובה ולתקן דרכינו.

כאמור, כשישראל עושים רצונו של מקום, מתרחש מצב שבו כל הבנים מתכנסים כביכול, אל הכרוב המייצג את כנסת ישראל, ומתעלים להיות כבת זוג, ופניהם איש אל אחיו. מעבר לכך, בשעת הרגל מתרחש עילוי גדול עוד יותר, ובדרך נס היו הכרובים שפניהם איש אל אחיו נראים מעורים ומחובקים כחיבת זכר ונקבה. בשלושת הרגלים ההתכנסות של ישראל היא כל כך עמוקה, עד שהם מתכנסים לא רק אל סגולת ישראל, אלא דבקים בקב"ה בעצמו, כפי שאנו אומרים ב"הושענות"- "חִבּוּקָה וְדִבּוּקָה בְּךָ". זהו המצב העליון המתגלה ברגל.

החילונות ודעת ה' | הרב אורי שרקי -רב התנועה

מתוך: קדושה וטבע: אסופת מאמרים בשורשי הקיום, תשע"ד, עמ' 218-209

»

מאמרו של הרב אורי שרקי, "החילונות ודעת ה'", שהתפרסם בספרו "קדושה וטבע", נוגע ביחסה העקרוני של האמונה היהודית אל תופעת החילון - גם אם מפאת קיצורו אינו מציע פתרונות מפורטים.

מיתוס מכונן מבית מדרשה של "מרכז הרב" מתאר כיצד שני אברכים חשובים בישיבה נסעו אי-אז להשתתף בסימפוזיון בבית הספר האזורי "עין חרוד - תל יוסף" בנושא "מה עושה הנוער בזמנו החופשי?". אחרי כשעה וחצי קמה בחורה בשם ענת ושאלה: "תראו, אם אתם כאלה טובים, מה אתם יכולים ללמוד מאיתנו?", ואחד האברכים השיב, בנימה קצת שחצנית - "מה את יכולה להציע לנו, למשל?". הנוכחים היסו את ענת, השתיקו אותה, והדיון נמשך.

סיומו של הסיפור גם הוא ידוע. כאשר שבו האברכים לישיבה וסיפרו לרבם על השתלשלות העניינים, הם קיבלו בתגובה תוכחה רועמת: "נסעתם עד עין חרוד ואין לכם מה ללמוד? באמת שאינך יכול ללמוד שום דבר מה'ענת' הזאת בעמק יזרעאל?".

בחלוף השנים הגבול בין "אנחנו" ו"הם" או בין הפנימי והחיצוני למגזר, כבר לא מסומן בחדות (וספק גם אם פעם היה). אולם השאלה "האם יש לחילונים משהו ללמד אותנו" מסוגלת לתפקד לא רק במסגרת מבט מסוים, מתפלא ומהורהר על ה"הם", אלא גם לעורר מתרדמות דוגמטיות מסוימות ביחס לתורה. הם מעמיקים את המושג "קודש", ואת בקשת האלוהים בכללה, בד בבד עם הרחבת המודעות לרבדים מרבדים שונים בנבכי הנפש והתודעה.

הרב אורי שרקי הוא תלמיד חכם והוגה דעות בן זמננו ומשמש כרב התנועה.

חילונות וכפירה

מהי חילונות? ההגדרה השכיחה למונח זה היא אי קיום תורה ומצוות, היינו: החילוני הוא מי שנוסע בשבת. הגדרה זו נוגעת ליחסה המתעלם או השולל של החילונות לדת, אך היא אינה מצביעה על תוכן רעיוני עצמאי - עד שניתן היה להסיק בטעות שהמאפיין היחידי לזהותו של החילוני הוא היותו לא דתי. מסיבה זו נשתמש להלן במונח "כפירה" לציון השלילה של סמכות הדת או של האמונה באלוהים, ובמונח "חילונות" לציון סגנונות החיים והמחשבה של האדם המודרני.

מבוכה

בשלוש מאות השנים האחרונות התרחשו שינויים מרחיקי לכת במרבית התחומים של המחשבה האנושית: פילוסופיה ותפיסת העולם והאדם; אידיאלים חברתיים ושיטות ממשל; טכנולוגיה ומדע; אומנות וספרות; ועוד. היקפם הגדול של השינויים והמהירות שבה הם התבצעו - ועל הכל שבירת המוסכמות והמבנים הרוחניים והחברתיים שהיו כרוכים בהם - הפכו אותם משכלול הדרגתי של מספר תחומים לתופעה כוללת. שינויים אלו התקדמו במקביל להיחלשות הדת: מספר שינויים התאפשרו רק הודות לדחיית סגנון המחשבה הדתי; אחרים הציבו סימני שאלה על הדת (או: על אמיתות שנתפסו

כהכרחיות לדת); ולבסוף, מושג הכלל ("הקולקטיבי") יצר מרקם חברתי חדש כך שמוסדות קהילה דתיים נדחקו לשוליים.

מושג הכלל התבטא לרוב בשני אפיקים: מימין החלו להישמע קולות הקוראים למימוש הזהות להגדרה עצמית של העמים ("לאומיות"); ואילו בשמאל התחזקה ההכרה המעמדית, והאדם הפרטי החל לזהות עצמו כפרט במסגרת מלחמת מעמדות כלל-עולמית. במעמד הפועלים, לדוגמה, נפוצה הקריאה: 'פועלי כל העולם התאחדו'.

מדברים אלו עולה שההיסטוריה של החילונות כרוכה בהיסטוריה של הכפירה. כך גם בקרב העם היהודי: רוב העם פסק להיות דתי, ובמקביל החל לפתח התעוררות קולקטיבית לשוב לציון (ימין), ותנועות חברתיות שקראו לשינוי פני החברה המעמדית (שמאל).

תיאור זה מביא את האדם הדתי במבוכה, שכן עליו לבחור לכאורה בין עולמו הדתי ובין העולם המודרני. לשם מציאת מענה למבוכה זו יש להעמיק הן בהבנת היהדות והן בהבנת החילונות.

תהליך צפוי מראש

נתבונן במספר הנחות יסוד שקיימות ביהדות לניתוח תופעות היסטוריות:

הנחת היסוד הראשונה היא הכלל שטבע המהר"ל מפראג בספרו נצח ישראל (פרק ו): "כי כל הדברים הגדולים אינם במקרה". תהליך שמקיף מיליוני אנשים בעם ישראל וברחבי האנושות אינו תאונה, ואף אינו תוצר של הבחירה החופשית שלהם. ההיסטוריה גם היא אופן של התגלות רצון ה'. לו הייתה היהדות אינדיפרנטית להיסטוריה, כפי שניסה לטעון פרופ' ישעיה לייבוביץ', היינו נאלצים לקבוע שהתנ"ך אינו שייך לארון הספרים היהודי - שכן רובו עוסק בהיסטוריה.

כך גם ביאר הרמב"ם בהקדמה למסכת אבות (פרק ח) התהליכים ההיסטוריים הגדולים יוצאים אל הפועל באופן מוכרח, ובידי האדם הפרטי מצויה רק הבחירה האם לקחת בהם חלק או לא.

אם מתבוננים בדברי המשנה בסוף מסכת סוטה ניתן לראות בבירור שחכמים צפו שתהיה בעתיד תקופה היסטורית של נסיגה מהדת: "בְּעֵקְבוֹת מְשִׁיחָא חֶצְפָּא יִסְגָּא", כלומר: בתחילת ימות המשיח תגדל החוצפה בעולם. לא רק שהחילונות אינה מקרה, אלא מדובר בתהליך צפוי מראש. ניתן אמנם לפרש שכוונת חכמים הייתה להזהיר את הנאמנים לדת מפני אותה תקופה, ולהורות להם להתאזר בסבלנות עד שהחוצפה תחלוף. אולם הבנה מעמיקה יותר, שמייחסת משמעות לתופעות היסטוריות, תראה בחוצפה תהליך אותו מקדמת ההשגחה העליונה לצורך כלשהו.

רצון ה' אינו מצוי רק בתורה ובמצוות

הנחת היסוד השנייה היא דבריו של הרמח"ל בספרו "דעת תבונות" ובמקומות נוספים, לפיהם קיים רצון אלוהי גם בתהליכים הנוגדים את דיני התורה. על פי החשיבה הדתית הרווחת, האדם נדרש לקיים את התורה והמצוות כביטוי בלעדי לרצון ה'; ומחשיבה זו נגזרת העמדה שיש למדוד כל תופעה במציאות בהתאם לקרבתה ולריחוקה ממשפט התורה. ממילא, כל תופעה אנושית שמסירה מעליה את עול המצוות פועלת בהכרח כנגד רצון ה'. אולם הרמח"ל מבאר שהנהגת ה' את העולם אינה מתמצה בנתינת התורה

והמצוות ובקביעת שכר ועונש עליהן (הנהגת המשפט), אלא היא בעלת תכלית עמוקה יותר: גילוי ייחוד ה' (דעת תבונות, עמ' לא-לב):

"אמרה הנשמה: עדיין יש לי מקום מעט לשאלה, למה אנו צריכים לומר שהכל עומד על עניין היחוד הזה? הלא טובה הסברא הראשונה אשר שמעתי מפין בתחילת דבריך, שרצה הקב"ה להטיב הטבה שלמה אל נבראיו, וראה שצריך לזה שיקבלו בזכות ולא בצדקה, על כן שם השכר והעונש בעולם, כדי שיקבלו הטובה בשכרם, וכנגד זה שם רק הבחירה כדי שיהיה מקום לשכר ועונש. אמר השכל: אבל המעשה מוכיח שהייחוד הוא העומד להתגלות... אם כן, אין סוף הכוונה על השכר ועונש, אלא על התיקון הכללי"

התגלות היחוד היא הידיעה שכל דבר במציאות נעשה ברצון ה', ולמטרה זו יש לרומם את כל תחומי החיים. כך היא גם לשון הרמח"ל בהקדמה למאמר הויכוח: "חכמת האמת מפרשת עניין הקדושה והשראת האלוה ברוך הוא על בריותיו, והדבקו בהם... כי העיקר מה שהקב"ה רוצה בעולמו הוא זה, להיות כל עניני העולם תיקונים ממש ועניני קדושה..."

על מנת שהעולם יגיע בסופו של דבר לגילוי הייחוד קיימת בו הנהגה אלוהית נסתרת - הנהגת הייחוד - שתפקידה הוא לקדם תהליכי עומק גם במחיר של ויתור על עקרונות יסוד של משפט התורה. לדוגמה, קיימות תקופות בהן ניתן מקום לשלטון הרע או לביטול הבחירה החופשית - בניגוד גמור לכל תורת הגמול שבתורה ולתחושות מוסריות בסיסיות - על מנת שיווצר פתח לאותה השגה של הייחוד (דעת תבונות, אות מב-מג). הרמח"ל תובע מאיתנו לראות את רצון ה' לא רק בתחום המצוות והשכר עליהן, אלא גם ובעיקר במהלכיה המורכבים והנסתרים של ההיסטוריה - כולל באלו הנראים כמתנגדים לרצון ה'.

תכלית האדם: דעת ה'

בדבריו של הרמח"ל אודות הנהגת הייחוד מובלעת הנחת יסוד נוספת - שתכלית חיי האדם אינה שמירת המצוות אלא דעת ה'. האלוה מנהיג את העולם לעבר גילוי ייחודו משום שרצונו הוא שהאדם ידע אותו, והמצוות הן אמצעי למטרה זו. זו גם דעתו של הרמב"ם, שכתב בהקדמתו למסכת אבות (פרק ה):

"צריך לאדם שישעבד כוחות נפשו כולם... וישים לנגד עיניו תמיד תכלית אחת, והיא: השגת ה' יתברך, כפי יכולת האדם לדעת אותה"

ובמורה הנבוכים (חלק א פרק נד):

"מי שידע את האל הוא אשר ימצא חן בעיניו, לא מי שצם ומתפלל בלבד. יתר על כן, כל היודע אותו הוא הרצוי והמקורב, וכל שאינו יודע אותו הוא השנוא והמורחק. לפי מידת הידיעה ואי-הידיעה יהיו שביעות הרצון והשנאה, הקרבה והריחוק"

לכן, הנושא המרכזי שבו אמורים לעסוק לומדי התורה איננו עבודת ה' אלא דעת ה'. בקשה עמוקה של דעת ה' מוכרחה לכלול את כל תחומי החיים ולהעניק להם משמעות. היות שהקב"ה הוא אלוהי הכול, לא ייתכן שיהיה תחום בעולם שלא יהיה כלול בה: מדעים, אומנויות, התעמלות, תרבויות שונות ועוד. לא תיתכן ידיעת אלוהים אם חסרה ידיעת עולמו כולו.

החילונות - תביעה לחכמה, למוסר ולחיים

נפנה כעת להתבונן בחילונות. אילו היו מקיימי המצוות בעם ישראל בעלי כל המעלות האנושיות - גדלות מחשבה, אהבת החיים, דרישת צדק - ובקרב החילונים היו מצויים רק פשעים, יצריות ובלבול מחשבתי, ניתן היה לטעון שמדובר בתהליך שלילי ומעוות. אולם מתוך התבוננות ישרה וכנה זיהה הראי"ה קוק שהחילונות היא תוצאה של תביעה גדולה לחכמה, למוסר ולחיים בריאים, שלא מצאה את סיפוקה בעולם הדתי.

כך, לדוגמה, מתאר הראי"ה קוק את דורו (אדר היקר עמ' קח):

"מוזר הוא הדור הזה, שובב הוא, פראי הוא אבל גם נעלה ונשא... מעבר מזה "חוצפא ישגא, אין הבן מתבייש מאביו, נערים פני זקנים ילבינו", ולעומת זה - רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה עולים ומתגברים, הכוח המדעי [=המחשבתי] והאידיאלי [=האידיאליסטי, הרצוני] פורץ ועולה. חלק גדול מהדור הצעיר איננו חש כל כבוד לכל מה שהורגל, לא מפני שאופלה נפשו... כי אם מפני שעלה עד המקום, שלפי אותו הצביון [=הסגנון] שהורגל [להביט] בו על המסורת והאמונה בכלל נדמה לו שהכול הוא שפל הרבה מערכו. הוא נתגדל ועלה בפעם אחת, הצרות מרקוהו, שטפוהו, נתנו לו לב מתנה ומח הוגה, מחדש, ועף, ולא יוכל לעמוד בשפל. כנפיים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא, ושם לא נתנו לו עדיין את חפצו..."

בכתביו של הראי"ה קוק מצויים עשרות ניתוחי עומק של תופעת החילונות. ביורוי הדברים של הרב אינם רק פרי מחשבתו העמוקה, אלא מבוססים על סוגיות יסוד באמונת ישראל שהתבררו בכתביהם של גדולי הדורות, כגון: הנהגת ה' את העולם, היחס בין הקודש והחול, מהות הנבואה, בחירת עם ישראל, ועוד.

דברים אלו של הראי"ה קוק אינם מסובכים, אולם אנשים רבים התקשו ועדיין מתקשים לקבל אותם: אנשים זנחו את דרך התורה והמצוות לא מתוך עצלות ואובדן דרך, אלא דווקא מפני שהתורה והמצוות כפי שהועברו במסורת הדורות לא נתנו מענה לתביעות הרוחניות והנפשיות שלהם.

כפי שנכתב לעיל, בשלוש מאות השנים האחרונות האדם התפתח בקצב מהיר בשלל תחומים - בפילוסופיה, במדע, בפוליטיקה, במוסר - והתפתחות זו היא שגורמה לו לראות בחוש ביקורתי את סגנון החיים והמחשבה הקודם. לכן, טוען הראי"ה קוק, החילונות צודקת בכך שהיא מבקרת ושוללת מבנים חברתיים ותפיסות עולם שמנוגדות להתקדמות הרוחנית והמוסרית, כגון העבדות, מעמד האישה, המבנה המלוכני, הבערות, הניווט ועוד.

הואיל ורצון ה' הוא שידעו אותו, ודעת ה' דורשת גדלות מחשבה ורצון מפותח - הוא הוריד לעולם במאות השנים האחרונות שפע של חכמה וכישרונות. רמז לתהליך זה אף מצוי בדברי הזהר (ח"א קיז, א, מתורגם): "ובשש מאות שנה לאלף השישי [=שנת ה'ת"ר; 1840 למניינם] יפתחו שערי החכמה למעלה ומבועי החכמה למטה, ויתוקן העולם להיכנס לאלף השביעי, כאדם שמתקן עצמו מערב שבת להיכנס לשבת" שפע זה גרם בסופו של דבר גם לכפירה ולעזיבת הדת; אולם ה' חפץ בתהליך זה על אף תוצאותיו השליליות, משום שהוא מקדם את העולם למעלה עליונה יותר של דעת ה'.

התורה שלפנינו חסרה?

דברים אלו של הראי"ה קוק משרטטים גם התחלה של פיתרון: הבעיה אינה עם התורה והמצוות מצד עצמן, אלא עם הסגנון הנפוץ להסברת ענייני האמונה וטעמי המצוות שלקה ועדיין לוקה בקטנות מחשבתית ובשלילת החיים. החילונות, כאמור, צודקת בכך שהיא מבקרת ושוללת מבנים חברתיים ותפיסות עולם, אך היא טועה במה שהיא כוללת בתוך אותם מבנים ותפיסות את תורת ישראל - שכן התורה מצד עצמה אינה חסרה. עקב הזנחת הלימוד של דעת ה' וקשיי הגלות התמעטה התורה (ברכות ה, ב): "מיום שנחרב בית המקדש אין לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה", ואילו היו נפגשים איתה במצבה השלם הם לא היו שוללים אותה.

טענה זו - שהתורה כפי שהועברה במסורת הדורות היא חסרה - איננה כפירה, אלא אדרבה: אמונה עמוקה יותר בנצחיותה של התורה. אנו מוצאים כבר בחורבן בית ראשון את ירמיה הנביא מקונן (ב, ח): "הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אֵיהֶּ ה', וְתַפְשֵׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי...". ובתלמוד מבואר שהחכמים והנביאים לא ידעו לפרש את סיבת הגלות, עד שפירש הקב"ה בעצמו: "עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי - שלא בירכו בתורה תחילה", כלומר: עסקו בתורה, אך ללא קשר לנותן התורה, לקב"ה.

ספר הזהר התריע מפני הזנחת השאיפה לדעת ה' בקרב לומדי התורה, ודרש על תופעה זו את הכתוב (איוב יד, יא): "אֲזָלוּ מֵיָם מִנִּי יָם וְנָהָר יִחָרַב וְיִבֶשׂ", כלומר: העיסוק בפרטים הרבים ללא שאיפה גדולה לדעת ה', הופך את התורה ליבשה. במקום אחר מאשים ספר הזהר את לומדי התורה שהם מתעניינים רק בתורתם שלהם ולא בתורת ה'.

בנו של הראי"ה קוק, הרב צבי-יהודה קוק, קרא לתלמידי החכמים בדורו לעסוק בפנימיות התורה, כדי שיוכלו לשמש מורי דרך לדור החדש (שיחות הרצי"ה, הדור, סעיף 7):

"אף פעם לא היה מרחב של רוח כמו בדורנו, והוא צריך הדרכה לאמונה בגדלות... כל גדולי עולם ראשונים ואחרונים התלוננו על חסרון לימוד האמונה בגדלות... ספרי אמונה עמדו גם בעבר בהישג יד, אבל תלמידי חכמים לא למדו אותם, ומתוך כך לא יכלו לשמש כמורי נבוכי הדור... יש יותר יוקרה ופרסטיז'ה עכשיו להתעמק בפלפולי תורה מאשר להתעמק בעומק התורה. וההרגל נעשה טבע, מה שמתנקם במצב הדור...". יש לזכור שהחסרונות בקרב לומדי התורה אינם רק תולדה של חטא מצדם, אלא גם של מצב העולם ושל תהליכים היסטוריים מוכרחים. לדוגמה, בזמן חורבן בית המקדש דרש רבי עקיבא את הכתוב (ישעיה מד, כה): "מְשִׁיב חַכְמִים אַחֲרָיו וְדַעְתָּם יִסְכַּל" על רבן יוחנן בן זכאי, ובא ללמד שהסתלקות החכמה הייתה מאת ה' ונועדה לאפשר את החורבן.

מסיבה זו יש לשוב כיום אל לימוד התורה מתוך גדלות, כלומר: מתוך הרחבת הדעת, המוסר ואהבת החיים.

תפקיד הכפירה

ניתן להתבונן גם על הכפירה באלוהים כסוג של התנגדות לעולם המחשבה הילדותי והמצומצם של החברה הדתית. לדוגמה, ברגע שאדם אומר ברצינות גמורה שהוא חושב שיש אלוהים, הוא מעורר באופן אוטומטי התנגדות אצל אדם אחר שמרגיש שמדובר במשפט לא נכון, משום שאי אפשר לכלול את האלוהות במושגי ה"יש" וה"אין" של האדם. מנגד, הכפירה איננה אומרת בתגובה שהמשפט "יש אלוהים" איננו נכון, אלא

אומרת: 'אין אלוהים' - וזהו משפט שאיננו נכון באותה המידה. לו הייתה הכפירה טוענת שהיא מתנגדת לסגנון הדתי, ולא לאלוהים - היא הייתה אומרת משפט נכון.

במקום אחר (קבצים מכתב יד קדשו כרך ב, עמ' נט) מבאר הראי"ה שלעולם הדתי חסרה דעת ה' שבאה מתוך עיסוק בכלל תחומי החיים, ומסיבה זו הדת נותרת מושפלת ואינה מקבלת את המקום הראוי לה: "מה שאין אלוהים מושג כי אם מתוך הדת, זה הפיל את העולם בעומק השפלות. האלוהים צריך שיהיה נודע מכל החיים, מכל ההוויה, וממילא יהיה ידוע בכל החיים ובכל ההוויה... אלוהים אינו מתגלה בתוך הדת כי אם באותה המידה שהדת עצמה היא חצובה ממה שלמעלה מן הדת... הדת תשים משטרה על ענייני הקודש, ותניח את ידה מענייני החול. זהו מושג מחויב ממושג הדת. האלוהים הוא מתגלה מן הכל, מתוך הקודש ומתוך החול".

יתר על כן - הראי"ה קוק מבאר שהכפירה אינה רק תגובה לתפיסות הדתיות המצומצמות, אלא גם דרך לזקק אותן ולהופכן לתפיסות טהורות ועדינות יותר של המושג האלוהי. ברגע שיישמעו בעולם תביעות חזקות לחכמה, לצדק ולרגשות נעלים, מושג האלוהות יהיה מוכרח לשוב לטהרתו (אורות, עמ' קכו):

"לרגלי המניעה הכללית של הלמוד הרוחני בעניינים האלוהיים הולך מושג האלוהות ונחשך, מאין עבודה שכלית והרגשית מטהרה... אין אלוהים מתגלה אז בתוך הנפש כי-אם שפלות דמיונות פרוצים, המציירים תכונה של איזו מציאות בדויה מטושטשת, מדולדלת וקצופה, שמבהלת את כל מאמין בה ומדכאת את רוחו, מטמטמת את הלב ומונעת את עדינות הנפש של האדם מלהתגבר, ועוקרת את הזיו האלוהי שבנשמתו. ואף אם יאמר כל היום כולו שאמונה זו היא בה' אחד - מלה ריקה היא שאין הנשמה יודעת ממנה כלום, וכל עדין רוח מוכרח הוא להסיח את דעתו ממנה..."

והכפירה באה כעין צעקה מעצמת מכאובים לגאול את האדם מבאר צרה נוכריה זו, להעלותו מחשכת האותיות והפתגמים למאור הרעיון והרגש, עד שהיא מוצאת מקום לעמוד גם במרכז המוסריות. יש לכפירה זכות הקיום הארעי, מפני שהיא צריכה לעכל את הזוהמא שנתדבקה באמונה מאפס דעת ועבודה..."

סתרי תורה

דברים אלו הם מכלל "סתרי תורה", ועלולים להיות מסוכנים - שכן ברגע שאדם שומע שקיימת משמעות חיובית בחילונות הוא עלול לאמץ אותה על כל היבטיה. אולם בדורנו יש הכרח לאומרם משום שאלו הם התהליכים המרכזיים העוברים על האנושות בכלל ועל העם היהודי בפרט, ויש צורך להבין אותם לעומק.

חכמים מתארים במדרש שאלה דומה שהייתה למשה רבינו (בראשית רבה ח, ח):

"רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר: בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר: 'ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו', אמר לפניו: ריבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים? אתמהא! אמר לו: כתוב, והרוצה לטעות יטעה"

כך גם לגבי סוגיה זו: התועלת הצומחת מאמירת הדברים במקום שבו הם נדרשים, עולה על הסכנה שיש בחוסר ההבנה ובהוצאת הדברים מהקשרם.

<<

המאמר מדבר אף הוא על הסיפור של ענת והרב חנן פורת אותו מזכיר הרב שרקי במאמר לעיל.

לפני שנים רבות כתב הרב יוחנן פריד סיפור שכותרתו "איפה ענת?" המאיר את דמותו החינוכית של מו"ר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל. את הסיפור כתב הרב פריד בסגנון ספרותי מרגש. מפאת קוצר המקום אין אפשרות להעתיק את הסיפור כלשונו אלא רק לתמצת את תוכנו.

הסיפור אירע בשנת תשכ"ה בעת שהיה הרב פריד אברך צעיר בישיבת מרכז הרב. לישיבת מרכז הרב הגיעה בקשה מביה"ס האזורי "עין חרוד - תל יוסף" לשלוח שני תלמידים שישתתפו בסימפוזיון על הנושא "מה עושה הנוער בזמנו החופשי?". הרב צבי יהודה פנה אל שני תלמידים ביניהם האברך יוחנן פריד וביקשם לנסוע לשם. כשהגיעו הוסבר להם שהם מתבקשים להוכיח סגנון הבילוי של בחורי ישיבה הוא הנכון ונמסרה להם רשימת שאלות על סגנון הבילוי שלהם. כאשר הגיע תורם לדבר הם הסבירו שאין להם זמן חופשי לבילויים בגלל סדר יומם העמוס בלימוד תורה ובעבודת ה'. תשובה זו הפתיעה את הנוכחים והסיטה את כיוון הדיון והתנהלה שיחה ערה על עולמם הרוחני של תלמידי ישיבות לימוד תורה גיוס בני ישיבות וגיוס בנות ועוד.

אחרי כשעה וחצי קמה בחורה בשם ענת ושאלה: "תראו" אם אתם כאלה טובים" מה אתם יכולים ללמוד מאיתנו?". חברו של האברך יוחנן השיב בנימה שחצנית מעט "מה את יכולה להציע לנו" למשל?". הנוכחים היסו את ענת ("את מפריעה") והשתיקו אותה. והדיון נמשך.

בשובם לירושלים דיווח האברך יוחנן פריד לרב צבי יהודה על נסיעתם ועל השתלשלות העניינים בסימפוזיון. כשסיפר על שאלתה של ענת שאל הרב צבי יהודה "ומה עניתם לה?". יוחנן השיב "שאלנו אותה מה היא יכולה להציע" והיא לא אמרה דבר". במשך עשרים דקות הרב צבי יהודה "שטף" אותו: "תתביישו לכם" נסעתם עד עין חרוד ולא יכולים ללמוד? איך יכול ללמוד שום דבר מה'ענת' הזאת בעמק יזרעאל?". ואז התחיל הרב למנות: אהבת הארץ" קשר עם הקרקע" עמל כפיים" יחסי חברה" ועוד. "אני לא מבין מה קרה לכם?". הרב פריד מסיים את הסיפור במשפט הבא: "הסיפור עצמו חי איתי" והסיפור עצמו אומר לי משהו בנושא ששמו אחדות".

מו"ר הרב צבי יהודה לימד אותנו שיש מה ללמוד מכל אדם בישראל" ובמיוחד מבני ההתיישבות העובדת. עברו למעלה מחמישים שנה מאז אבל חיוניותו של מסר זה לבני הנוער לא פחתה. במיוחד כאשר ישנה נטייה לפרש כל ביטוי של הערכה כלפי מי שאיננו משתייך לאנ"ש או למגזר כהתייפפות פסולה. אמת היא שיש לאחרים מה ללמוד מאיתנו" אבל גם לנו יש מה ללמוד מאחרים. אם איננו מוצאים מה ללמוד מהם" סימן הוא שטרם העמקנו מספיק או שאיננו מעוניינים להעמיק.

והנה סיפור בן זמננו. לפני פסח טיילנו בגלבוע. באחד הנחלים פגשנו בקבוצת חניכים (חילוניים) מתנועת הצופים. החניכים ישבו על הקרקע ושמעו שיחה קצרה מפקח אזורי" שהוזמן במיוחד לשוחח

המנהל הכללי של
השכלה בישראל

אתם על הצורך לשמור על הניקיון בטיולים ברחבי הארץ" וביקש מהם להוציא שקיות ולאסוף את הפסולת שאחרים השליכו.

לידנו עברה קבוצת מדריכים מאחת מתנועות הנוער הדתיות" והצעתי להם ללמוד מתנועת הצופים" לאמץ את הרעיון ולהזמין פקח שישוחח עם הניכיהם על חשיבות שמירת הניקיון בשמורות הטבע ובנוף של ארץ ישראל. בסיום דבריי" שיבחתי את תנועת הצופים והוספתי שיש מה ללמוד מהם. אחד המדריכים (מאנ"ש) הגיב בזלזול: "(לאסוף פסולת) זה הדבר היחיד שהם יודעים לעשות...". הוא לא השלים את דבריי" אבל כוונתו היתה ברורה: לנו יש סל ערכים מלא וגדוש - תורה" מצוות" אהבת הארץ" וכו'. אם כן מה יש ללמוד מהם?! וגם אם יש מה ללמוד מהם" הרי זה מסתכם בדבר כל כך פשוט וחסר משמעות" עד שאין טעם להזכיר אותו!! ועוד" שהדבר הפשוט שהם משתבחים בו מנותק מהתורה!!

באותה עת" טרם הכרתי את הסיפור של הרב יוחנן פריד על מו"ר הרב צבי יהודה" ועניתי מה שעניתי" כמיטב יכולתי. הסברתי לו" בעקבות מאמר מפורסם של הראי"ה קוק בספר "אורות" שהחברה הישראלית מחולקת לקבוצות שונות" שכל אחת מהן מחזיקה בערכים אחדים. אחת מטפחת ערכים חברתיים" אוניברסאליים" הומאניים ואקולוגיים. אחת - ערכים לאומיים" אהבת הארץ ועוד. ואחרת - תורה. כל הערכים המפוזרים בין הקבוצות השונות בונים יחד את עולמו הרוחני והערכי של כלל ישראל. לכן" אין לזלזל בערכים שקבוצה אחרת מטפחת גם אם היא מנותקת מהתורה. אדרבה" צריך לשמוח בערכים שקיימים בקבוצות האחרות מפני שערכים אלו ממלאים לעת עתה את החסר ומשלימים את עולמנו הערכי. מתוך גישה זו" קל להגיע להכרה בחשיבות הלימוד מקבוצות אחרות. לו הכרתי את הסיפור "איה ענת" אין ספק שהייתי מסתייע בו.

עם ומדינה במשנת הרב יצחק ברויאר | הרב מרדכי ברויאר

מתוך: הספר 'יצחק ברויאר: עיונים במשנתו', בעריכת רבקה הורוביץ, אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ח, עמ' 174-163.

»

במאמר יסודי זה, מתאר הרב מרדכי ברויאר את משנתו של דודו, הרב ד"ר יצחק ברויאר, בנוגע ללאומיות והמוסדות הלאומיים. הוא עומד על המונח שתבע 'עם התורה', דרכו ראה ד"ר ברויאר את המציאות המתחדשת של לפני קום המדינה. 'עם התורה' שונה מ'מדינת התורה' וממשנת הראי"ה קוק, ועל היסודות והמרכיבים השונים של שתי תפיסות אלו נסוב מאמר זה. המאמר משרטט את עוצמתו של הרעיון, כמו גם את מוגבלותו.

הרב מרדכי ברויאר (14 במאי 1921 - 24 בפברואר 2007) היה חתן פרס ישראל, ההדיר את נוסח המקרא, ופיתח את "שיטת הבחינות", המשלבת את השערת התעודות עם אמונה בתורה מן השמים.

הרב ד"ר יצחק ברויאר היה נכדו של הרש"ר הירש זצ"ל, אבי תנועת "תורה עם דרך ארץ", שפעלה לשלב בין חיים יהודיים שומרי תורה ומצוות לבין פתיחות לעולם הכללי והשכלה כללית. תנועת עזרא, אשר הוקמה על ידי תלמידי הרש"ר, הוקמה כמסגרת שבה בני נוער יכולים לפתח חיי תורה ומצוות לצד מעורבות בחיי העולם המודרני. הרב ברויאר שימש כאחד ממובילי התנועה בגרמניה ובארץ ישראל.

הרב יצחק ברויאר היווה אחת מן הדמויות המרכזיות באגודת ישראל, התנועה הפוליטית החרדית שנוסדה בתחילת המאה ה-20 כתגובה לציונות החילונית. תרם לעיצוב האידאולוגיה שלה ולניסוח השקפת עולמה התורנית. הוא היה מהוגי הדעות החשובים של אגודת ישראל. עם זאת, הוא לא שלל את הציונות לחלוטין, אלא התנגד לציונות החילונית שניתקה את השיבה לארץ ישראל מהקשר הדתי והמסורתי. ברויאר הדגיש את הצורך בשילוב בין התיישבות בארץ לבין חיים על פי התורה, והוביל את גישת "תורה עם דרך ארץ" במסגרת זו.

שלילת הציונות היתה מעיקרי תודעתו הלאומית של יצחק ברויאר. בכך - ולא בעצם שלילת הציונות - נתייחדה משנתו. הוא לא ראה בציונות רק סכנה לקיום התורה. הוא ראה בה סכנה לקיום העם היהודי. והוא שלל את הציונות מבחינה לאומית, ולא מבחינה דתית.

העם היהודי הוא "עם התורה". סיסמה זו נולדה בבית מדרשו, והיא ממצה את כל הכרתו הלאומית. היא שלא אפשרה לו כל שותפות עם מוסדות התנועה הציונית. עלינו להבין את טיבו של "עם התורה", כפי שהוא נתפס במשנתו של יצחק ברויאר.

לא כאן המקום להגדיר את המושג "עם". קולמוסים רבים נשתברו ודיונות נשתפכו, - ועדיין הגדרתו שנויה במחלוקת. משום כך, נסתפק כאן בציון שני האספקטים העקרוניים של המושג, - תהא הגדרתו אשר תהא: אין עם בלי תודעה לאומית וכי התודעה הלאומית מלכדת יחידים והופכת אותם לגוף לאומי. גוף זה ניחן ברצון לאומי, הבא לידי ביטוי במחשבה ובעשייה, - בספרות באמנות ובמדיניות. ורק על יסוד התודעה והרצון הלאומי אנחנו רשאים לדבר על גוף לאומי חי. ואף על פי כן אנחנו מוצאים שהאומה כוללת גם יחידים שאינם שותפים כלל לאותה תודעה לאומית: שהרי היא כוללת גם שוטים ותינוקות, הנטולים כל תודעה של שותפות עם אחרים.

המסגרת החדשה לתכנון
האוניברסיטאות בישראל

כך אנחנו מגיעים אל אותם שני היסודות, המפרנסים את ההווה הלאומית: הנתונים האובייקטיביים מזה - והתודעה הסובייקטיבית מזה. כי התודעה הלאומית המלכדת את העם תלויה בנתונים חיצוניים: בקרבת גזע, אחדות שפה, שותפות גורל היסטורי - ועל הכל: במולדת ארצית משותפת. נתונים אלה יוצרים את

התודעה ואת הרצון הלאומי, שרק בהם מתלכדים היחידים לעם. אך משנתלכד העם בכח תודעתו, הרי הוא כולל במסגרתו את כל היחידים, המצויים באותם נתונים: כל הקרובים אליו בגזע ובשפה, כל השותפים עמו בגורל ובמולדת, כולם הם בני אותה אומה; שהרי כולם שותפים לאותם נתונים, היוצרים - בתנאים רגילים - את התודעה הלאומית.

משום כך הבא להגדיר את ההווה הלאומית, חייב להבחין בין האומה לבין בניה. האומה מתלכדת רק בכח התודעה הלאומית; אך ההשתייכות הלאומית של היחידים איננה תלויה בתודעה סובייקטיבית, אלא בנתונים אובייקטיביים. ומכאן ערכם של הנתונים החיצוניים, הנחשבים כסימני היכר של ההווה הלאומית: הם יוצרים את התודעה הלאומית המלכדת את כלל האומה; והם קובעים גם את מעמד היחידים ואת השתייכותם לכלל האומה.

דברים אלה אמורים בכל העמים, וגם העם היהודי בכללם; ואין עם ישראל נבדל מן האומות אלא בנתונים החיצוניים של הווייתו הלאומית. מה הם איפוא הנתונים החיצוניים, היוצרים את התודעה הלאומית של ישראל - והקובעים יחד עם זה את השתייכות היחידים לאומה?

"היום הזה נהיית לעם" - פסוק זה מבטא את כל משנת "עם התורה" של יצחק ברויאר. לא אחדות של גזע ושפה, לא שותפות גורל ומולדת יצרו את התודעה הלאומית של ישראל, ולא הם הקובעים את השתייכותו הלאומית של כל יחיד. כי ההווה הישראלית נקבעה למרגלות הר סיני. שם כפה הקב"ה על ישראל הר כגיגית וכך הפך אותם מהמוני יחידים לאומה. ואומה זו איננה אומה ארצית, המפרנסת את תודעתה מנתונים ארציים; אלא היא אומה על-טבעית, על-היסטורית ועל-משפטית. קורותיה תלויות ברצון האלהי, שהוא למעלה מחוקי הטבע וההסטוריה, מעשיה תלויים במשפט האלהי, שהוא למעלה מכל משפט אנושי ארצי.

מעשה כפיפות היהודי למשפט התורה היא הנתון החיצוני של הווייתו הלאומית. היא עובדה ומציאות, כדרך שגזע ומולדת הם עובדה ומציאות. משום כך כל אדם שהוא כפוף למשפט התורה, על כרחו הוא יהודי, ירצה או ימאן; על כרחו הוא בן ל"עם התורה", שהרי הוא שותף לעמו ב"מולדתו" הנצחית. ואף על פי כן עדיין אין בכל אלה ליצור אומה יהודית. שישים ריבוא הכפופים לתורה אינם אלא שישים ריבוא יחידים שהרי חסרים הם תודעה לאומית, המלכדת אותם לאומה. אך אם הכפיפות לתורה נתקבלה בתודעה, והיא משלהבת את הדמיון ומשעבדת את הרצון, הרי כאן אומה בעלת תודעה לאומית, המודרכת על ידי רצון לאומי. אומה זו נוצרה על ידי בניה הנאמנים לה; אך היא כוללת גם את בניה המתנכרים לה. בניה הנאמנים יוצרים את אומתם - שהרי תודעתם מתפרנסת מן הכפיפות לתורה; הבנים המתנכרים כלולים באומתם, - שהרי גם הם כפופים למשפט התורה.

תפיסה זו של הלאומיות היהודית איננה מאפשרת כל שותפות עם התנועה הציונית. אילו הסתפקה הציונות רק בתכניות מעשיות של בניין הארץ וקיוצן גלויות - הייתה זו בגדר שאלת הלכה. גדולי ישראל

היו צריכים להכריע, אם מותר לסייע לעוברי עבירה לצורך המטרה הקדושה של יישוב ארץ ישראל. אך לא זו הייתה הבעיה. כי ההסתדרות הציונית ביקשה לייצג את העם היהודי, השב למולדתו ההסטורית. אלא שהיהודים הציוניים לא יכלו כלל לייצג את העם היהודי. היו אלה יהודים "על כורחם", הכפופים על כורחם לתורה. אך תודעתם לא הכירה באותה כפיפות, ורצונם לא הודרך על פיה. דבר לא היה להם ולתודעה לאומית יהודית. משום כך כיחידים הם יהודים, כציבור התלכדו לעם לא יהודים!

הגיון הברזל של הטיעון הזה איננו סובל כל פשרות. לא יעזרו זכויותיה של התנועה הציונית ולא אהבת השלום של רודפי שלום. כל אלה לא יהפכו את השקר לאמת. כי התנועה הציונית מייצגת עם שאיננו זהה עם העם היהודי. תודעתו ניזונה מנתונים ארציים; אחדות הגזע ושותפות הגורל מפרנסים את רצונות הלאומי. עם חדש מחפש את מקומו על בימת ההיסטוריה; כל חבריו הם יהודים - והעם כולו הוא ציוני! וכך שתים רעות עשתה התנועה הציונית: אין דייה שהיא בוגדת בעם היהודי ומקימה במקומו את העם הציוני. אלא שהיא גם מזהה את העם הציוני החילוני עם עם התורה הנצחי. זיהוי זה של שני העמים הוא כפירה במהותו של עם ישראל - וגם שקר הסטורי גס!

וכאן נתלכדה אמונתו הדתית של יצחק ברויאר עם תפיסתו ההסטורית העמוקה. אמונתו לא יכלה לשאת את המחשבה, שישראל הם עם ככל העמים. עם יהודי חילוני איננו יכול להיות נושא של התורה האלהית. כי לא העם היהודי יצר את התורה, אלא התורה יצרה את העם היהודי. מרגלא היתה בפיו: שקר בפי האומרים שישראל בלי תורה הוא כגוף בלי נשמה. לא כי, אלא "ישראל בלי תורה הוא - אפס, אף גופו לא נמצא".

אך כדרך שהיה זה עיקר באמונתו הדתית, כך היה זה עיקר בתפיסתו ההסטורית. עם יהודי ארצי חילוני - לא היה ולא נברא. לא בכח אחדות הגזע והמולדת עבר ישראל את כל מוראות הגלות; לא נתונים ארציים ליכדו את הגולים הפזורים ונטעו בלבם תודעה לאומית. כל אלה - אם היו אי פעם - כבר התמוטטו באלפים שנות הגלות. ורק ה"מולדת" האלהית - הכפיפות למשפט התורה - נותרה כמלט לשבטי ישראל.

משום כך שלל יצחק ברויאר את הציונות גם מבחינת סיכוייה להתגשם. כי הקמת העם הציוני איננה רק בגידה בעם היהודי, וזיהוי שני העמים איננו רק כפירה ושקר הסטורי. כי הבגידה איננה אפשרית - והשקר אין סופו להתקיים; קושטא קאי, שיקרא לא קאי!

אכן אם תבוא הציונות להגשים את רעיונה, יהיה עליה להתגבר על שלושה מכשולים: יהיה עליה לברוא עם ציוני חדש יש מאין! עם זה יבקש את הכרת האומות, והללו אף יעניקו לו מולדת; ולבסוף יתקבל גם השקר הגדול: העם הציוני יזדהה עם העם היהודי - בעיני עצמו ובעיני העולם. כל אלה הם דמיונות תעתועים שאין להעלות אותם על הדעת.

אולם כל הדמיונות האלה הפכו למציאות. חלקם התגשם עוד בימיו של יצחק ברויאר - חלקם התגשם בימינו. יצחק ברויאר עצמו הרגיש בדבר, אך לא היתה לו כל אפשרות ליישב את הדברים. בחריפותו האינטלקטואלית לא יכול להתכחש לאמת העמוקה על משנתו; בחושו ההסטורי לא יכול להתעלם מן העובדות שטפחו על פניה. בסתירה זו שבין המשנה לבין המציאות נעוצה הטרגדיה האישית של יצחק ברויאר.

האגודה היהודית לשימור
האנושיות בישראל

בשלושה פרקים חזה יצחק ברויאר את כשלון התנועה הציונית. הפעם הראשונה היתה בשנת 1904 - לאחר פטירתו של הרצל. במאמר הערכה שכתב לזכרו הגדיר את הציונות כאוטופיה; עם מותו של הרצל עתידה גם היא להתבטל.

הערכה זו נתגלתה כטעות; אך לא היתה זו רק טעות בחיזוי העתיד, שכדוגמתה מצויה אצל אנשים גדולים. אלא היתה זו טעות, הקשורה בעצם משנתו הלאומית. חזונו של הרצל מוכרח להיות אוטופיה! אילו בא רק לעקור את התורה, היינו תולים את תשועתנו בחסדי שמים. אך הן הוא בא לייסד אומה חדשה, עם לא יהודי, עם ציוני! אך מי שמע שאדם מייסד אומה חדשה? זו אוטופיה שאין לה שחר! הציונות לא תתגשם - לא מפני שהיא נוגדת את יסודות אמונתנו - אל מפני שהיא סותרת כל תפיסה הסטורית מדעית.

אולם בשנת 1917 ידע יצחק ברויאר, שהערכתו לא התגשמה במלואה. המוני יהודים הלכו שולל אחרי דמיון התעתועים הציוני. הלכו והקימו אומה חדשה בכח תודעה לאומית שנבראה יש מאין. אך באותה שנה עדיין לא הוקם חבר הלאומים, ואומות העולם טרם אמרו את דברם. משום כך לא יכול היה להעלות על הדעת, שכנס השלום שלאחר המלחמה לא יקבל את הטיעון הציוני; שכן "עקרון ההגדרה הלאומית איננו מייסד אומות; אלא הוא מאפשר לאומות קיימות לפתח את תרבותם המושרשת בעבר". משום כך "אם ירצה כנס השלום לדון בעם ישראל, יהיה עליו לשמוע את קולה האמתי של האומה היהודית"; ואילו "הציונות איננה רשאית לדבר בשם עם ישראל"; אף אין היא יכולה לטעון בשם עקרון ההגדרה הלאומית; שהרי עקרון זה רק מגן על תרבות לאומית קיימת; אך אין הוא עוסק ביסוד תרבות חדשה".

גם הערכה זו נתגלתה כטעות. בשנת 1925 כבר ידע יצחק ברויאר, שטענתו לא נתקבלה על דעת האומות. אף הן הלכו שולל אחרי דמיון התעתועים הציוני; והן הכירו בעם, שהוקם בידי הציונים, ואף הסכימו להקים לו בית לאומי.

באותה תקופה ביקר יצחק ברויאר בארץ. בביקורו ראה גם את ההתיישבות החדשה של החלוצים. "חלוצים אלה הם טיפוס מוזר. עוד אבותיהם היו ברובם נאמנים לתורה. אך בהם כבר ניכרת פעולת החינוך הציוני. ... הם התכחשו לעבר שבלבם, הסירו מדעתם את הרוחניות, שהביאה רעה על האומה. באהבה קנאית התמזגו עם אדמת הטרשים, למען יצמח ממנה דור חדש: דור בריא ועז, חזק כפלדה, פניו אל המציאות, שרשיו באדמה, ועורפו פונה לשמים: האומה הציונית!... בהתמסרותם הקנאית לאדמה עלולים הם להניח

יסוד לעם חדש - עם ארץ ישראלי. אולי אף יפתחו תרבות חדשה - מן ההתחלה הפרימיטיבית של הווי איכרים. אך שוב לא יהיה זה עם "יהודי", ולא תהיה תרבות "יהודית". כי הבית הלאומי יהיה סוף העם היהודי".

הנה זה כל מה שנשאר מן התחזית ההסטורית של משנת "עם התורה": הציונות היא עובדה, הבית הלאומי הוא עובדה. אך מה עתיד הציונות בבית הלאומי? התוכל הציונות להזדהות עם היהדות? לפי משנתו של יצחק ברויאר, העם הציוני לא יוכל להישאר יהודי.

אולם גם הערכה זו נתגלתה כטעות. אולי זה גדול הניסים של תקופתנו: העם הציוני לא ניתק מן העם היהודי, והיהודים לא נתפלגו לשתי אומות. משנת "עם התורה" לא נתקיימה כמציאות הסטורית - ועדיין ישראל הם גוי אחד בארץ!

מי מייצג היום את שיטת "עם התורה"? בציבור החילוני השיטה מיוצגת על ידי הכנענים; ואילו בחברה הדתית ואילו בציבור הדתי היא מיוצגת על ידי נטורי-קרתא. שני הזרמים האלה ניכרים בתלישותם מכלל האומה. בקיומם התלוש הם מציגים שיטה שהמציאות טפחה על פניה.

הכנענים הם תלמידיו החילוניים של יצחק ברויאר. בהבדלתם בין "עברים" לבין "יהודים" הם מגדירים את העם היהודי כ"עם התורה". אך כלל הציבור החילוני רחוק מלהזדהות עם הכנענים. אמת, בעיית ה"תודעה היהודית" היא בעיית הבעיות של הציבור הזה; והכנעניות היתה זמן רב סכנה ממשית לאחדות העם היהודי. אך דומה היום, שהכנעניות עברה מן העולם. היא אולי הקרבן העיקרי של מלחמת ששת הימים. כי העם היהודי בכל מקומות מושבותיו זיהה תודעה יהודית עם תודעת ציונות; מלחמת המדינה על קיומה הוכרה בלב כל מלחמת העם היהודי; ואילו הכנעניות נתגלתה כאידיאה תלושה, שאין לה בישראל לא שורש ולא ענף!

וכעין זה אנחנו מוצאים ביהדות הדתית. כי נטורי קרתא הם תלמידיו הדתיים של יצחק ברויאר. בהבדלתם בין "ציונים" לבין "יהודים" הם מגדירים את העם היהודי כ"עם התורה". אך כלל הציבור הדתי רחוק מלהזדהות עם נטורי קרתא. אמת, יהודים דתיים מתלבטים באותה בעייה. בינם לבין עצמם הם מדברים על "גויים" - ומתכוונים ליהודים והרי כאן כעין הזדהות עם משנת "עם התורה" של נטורי קרתא. ואף על פי כן נראה, שההזדהות היא שטחית ביותר: היא מכירה בבעיה, - אך אין היא מודה בפתרון.

מעניינת, מבחינה זו, עמדתו של הרב מפוניבז'. בשעתו התנגד למונח "עם התורה", ואף קבע את התנגדותו בפני יצחק ברויאר; שכן "אסור להשתמש בבוטוי מחודש שאין לו מקור בדברי הראשונים". בוויכוח זה יש שני צדדים עקרוניים: מחד: "עם התורה", שהוא תמצית כל שיטתו של יצחק ברויאר, הוא יצירה שנתחדשה בבית מדרשו. מאידך: היהדות הדתית לא קיבלה אותה שיטה. אכן אילו נתקבלה השיטה ביהדות הדתית, היה "עם התורה" צריך להיות שגור בפני גדולי ישראל ובפני הדיוטות של ישראל. אך בישיבות אין הוגים בו, בבתי כנסת ובבתי מדרש אין דורשים בו. ובשעת מבחן של סכנה מתגלה מה שטמון במעמקי הלב: התודעה היהודית של יהודי בית המדרש מזדהה באורח פלא עם התודעה הציונית.

יצחק ברויאר ידע בסוף ימיו שתורתו לא כבשה את הלבבות. את כשלונו תלה בחסרונות אישיים. אך אין זו אלא ענוותנות יתירה. כי העם הציוני הזדהה עם העם היהודי - והרי כאן פירכא לעצם השיטה. "מדוע לא התעלמה ההסטוריה מן הטירוף הזה? כלום האחדות הלאומית של היהודים היא טעות של ההסטוריה? ההסטוריה איננה טועה. רק בני אדם טועים".

הבעייתיות של משנת "עם התורה" מתגלה גם במישור אחר; שכן שיטת "עם התורה" קשורה קשר הדוק עם שיטת "תורה עם דרך ארץ" וכאן יש להקדים הקדמה קצרה.

התורה איננה רק "דת" המתבטאת במצוות ואיסורים, אלא היא מבקשת לשלוט בחיים ולעצב את החיים. רצונה לחדור לכל פינה של חיי האדם ולהעלות בכל מקום את החול לקודש. משום כך לא ניתנה לכת דתית המסתפקת בקיום מצוות הדת; אלא היא יצרה לה עם, כבשה לה ארץ והקימה לה מדינה. העם בארצו במסגרת מדינתו יחיה חיים לאומיים שלמים; אך לא נבראו כל אלה אלא למען התורה - להיות "לחם אישה לה".

מענה כל הרצונות הלאומיים של עם ישראל תלויים בשאיפה ל"שלטון התורה". "חפץ הקיום" ואהבת המולדת נובעים מן הרצון להשלים את התורה. כי התורה זקוקה לעם ולמדינה כדי לקדש אותם בקדושתה; ולא למען עצמנו אלא למען התורה אנחנו מוסרים את נפשנו על קניינו הלאומיים.

אך מיום שגלינו מארצו, גם הקב"ה וגם תורתו בגלות. שוב אין התורה שולט על ארץ, אלא על בית כנסת ועל בית מדרש. ודבר ה' איננו שולט במדינה, אלא בגיטו הנתון לחסדי אומות. משום כך אנחנו מתגעגעים לחזור לארצנו כדי להחזיר לתורה את ארץ שלטונה; אנחנו מבקשים לחזור ולהקים את מדינתנו כדי להשליט בה את רצונו של מלך מלכי המלכים. כי רצונו לפדות את השכינה מגלותה; על גלות השכינה כל תפילותינו ודמעותינו.

בתפיסה זו טמונה כל הבדידות הטרגית של יצחק ברויאר. בודד היה בין חבריו במפלגתו. כי הללו לא ראו ערכים "דתיים", אלא במצוות הכתובות בשלחן ערוך; ואילו ערכים "חילוניים" - כגון ארץ, צבא, מדינה - לא יכלו להלהיב את דמיונם. יצחק ברויאר ראה בכל אלה "לחם אשה לה"; הוא דרש להרתם לבניין הארץ כדי להוסיף "דרך ארץ" לשלטון התורה, ואילו חבריו עמדו מנגד. לכל היותר הסכימו שיש גם מצוות "ישוב ארץ ישראל" ושגם היא אחת מתרי"ג מצוות!

בודד היה יצחק ברויאר גם בין "חבריו" שבמחנה הציוני. כמותם שאף גם הוא לבנות את הארץ ולהגדיל את יישובה. ואף על פי כן היתה תהום פעורה ביניהם. כיהודי הוא בז לשאיפות של העם הציוני החילוני. הוא בז לאהבת המולדת החילונית, אם אין מטרתה להשליט בה את התורה; הוא בז ללאומיות החילונית, שאין תכליתה הקמת "עם התורה".

הנה זו ה"ציונות" של יצחק ברויאר, והיא נבדלת מן הציונות החילונית בעומק תפיסתה הדתית. אך יש כאן גם הבדל מעשי שאולי עדיין לא הוערך כראוי.

יחסו של יצחק ברויאר לתחיה הלאומית היה דומה ליחסו לאמנציפציה החברתית. כי לא אנחנו נלחמו לשוויון הזכויות, שהוענק לנו באירופה בעקבות האמנציפציה. אך משקיבלנו את שוויון הזכויות, היה עלינו לראות בו נסיון ותפקיד גדול. כי כבר יצאה התורה מאפילת הגיטו הצר, ועלינו להשליט אותה מעתה בכל המרחב הגדול של החיים המודרניים. וכעין זה גם ביחס לתחיה הלאומית. לא אנחנו ביקשנו את האמנציפציה הלאומית, שהוענקה לנו על ידי חבר הלאומים. כי אנחנו - בני עם התורה - היינו מחכים. היינו ממתנינים, שהקב"ה יפדה את שכינתו מן הגלות, ויחזור אל ארצו ואל מדינו. אך הנה התחיה הלאומית היא עובדה! הנעצום עיניים מן התפקידים הגדולים המוטלים עלינו לעת כזאת? הנסתגר בגבולות "היישוב הישן"? הן הארץ הזאת שניתנה לנו עתה, היא ארץ התורה, ארץ מלכות ה'! הן זהו עתה תפקידנו הדתי הגדול: להצטרף אל הבונים את ארץ התורה - כדי להרחיב בה את שלטון התורה!

הנה זו אהבת ארץ ישראל של עם התורה, ואלו הם גבולותיה! כי עם התורה אוהב רק את התורה; אף הוא מחייב גם את המציאות של "דרך ארץ", כדי להשליט בה את תורת ה'. קל וחומר שהוא מחייב את "דרך ארץ ישראל", שיש בה כדי לקרב את גאולת השכינה. אך אין זה מתפקידו של עם התורה ליצור לתורה את המציאות לשלטונה; כי המציאות נתונה מידי ה', אבל חובתנו להשליט בה את התורה. אם המציאות

היא הגיטו, הרי התורה היא בגלות, ומלכותה מלכות מקוטעת; ואם המציאות היא ארץ ישראל המתחדשת, תמלוך בה התורה מלכות שלמה!

מכאן יחסו הדו-ערכי של יצחק ברויאר אל כל השאיפות הלאומיות של התנועה ציונית. בכל נפשו אהב את ארץ ישראל המחדשת וביקש להיות בין בונים ומיישבים. בכל לבו ברח על הצהרת בלפור וראה בה מופת של ההשגחה העליונה. כי הוא הבין את המשמעות הדתית של התחיה הלאומית, המחזירה לתורה את ארצה ואת מדינתה. ואך על פי כן הוא סלד מן ההמולה המדינית, שהיתה כרוכה עם התחיה הלאומית. אימרתו של וייצמן, שארץ ישראל תהיה יהודית כדרך שאנגליה היא אנגלית, כמעט הוציאה אותו מן הכלים. הוא ראה בה שיא של שוביניזם חילוני, אהבת מולדת של אומה ציונית-חילונית. לאומנות מעין זאת היא אם כל חטאת מלחמה; "היא תכתים את ישראל בדמי נקיים - כדרך שהכתימה את העם האנגלי".

הנה זו הבעייתיות הכפולה של משנת "עם התורה". מי שטוען היום שהוא מחנך ל"עם התורה" חייב להתמודד עם שתי הבעיות האלה. עליו לקבוע עמדה לבעיית ההתפלגות של העם הציוני מן העם היהודי; וקשה לראות איך יסביר את משנתו - מבלי להזדהות עם הכנענים או עם נטורי קרתא. אך קשה לא פחות בעיית היחס אל המעשה הציוני. כי אין דיו שהוא ראה בה מעשה ה', המטיל עלינו חובות ותפקידים. שכן

חניכינו מחייבים את עצם המהפכה שהביאה לידי הצהרת בלפור; הם מבקשים להדהות עם אלה שמסרו את נפשם בביצות ובטרשים כדי להחזיר לישראל את ארצו ואת מדינתו. אולם היש לנו כח להתנכר לכל אלה - ולחייב, בשם "עם התורה", רק את ההשגים שהם השיגו?

פתרון לבעייתיות של משנת עם התורה מצוי רק במשנת הרב קוק. יצחק ברויאר עצמו נפגש עם הרב קוק פעמים אחדות, אך לא עלה בידו לפתור את חידת אישיותו. כל ימיו הוא התייחס בחשד עמוק לכל אדם שהיה קרוב לשיטת "המזרחי". הוא הבין - אם כי לא הצדיק - את הציונות החילונית; אך בשום פנים לא יכול היה להשלים עם השיטה המיוצגת על ידי המזרחי. הנה כאן יהודים, הקוראים לעצמם "דתיים", אך על כרחם הן מאמינים שהעם היהודי הוא עם חילוני, לא כתוצאה של התורה, אלא קודם לתורה. עם ככל העמים, המלוכד על ידי קשרים של גזע ומולדת. אפילו יכריזו בפיהם, שהם בני ל"עם התורה", מעשיהם מכחישים את דבריהם. אם אמת בפיהם שהם בני "עם התורה" מה קושר אותם עם העם הציוני? מה היא הזהות הלאומית בין יהודי לבין ציוני?

כך יש להבין את הזעזוע, שפקד את יצחק ברויאר בשעת פגישתו עם הרב קוק. הנה כאן יהודי ציוני - ואף על פי כן "אין בו שמץ של אפיקורסות"! ניסוח זה נראה לנו היום משונה ומתמיה; אך בפיו של יצחק ברויאר הוא כמעט מובן מאליו. שהרי כיצד יפרנס את המחזה הזה: אמונה עמוקה באפיו העל-טבעי של העם היהודי - בצד הזדהות עם העם הציוני החילוני!

פתרון הבעיה הזאת הוא במשנת הרב קוק עצמו; ומכאן גם פתרון כל הבעיות של "עם התורה". שכן כל עוד נסתפק בהגדרות של תורת הנגלה, הרי אין כאן אלא ברירה אחת: העם היהודי הוא תוצאה ניסית של מתן תורה - או הוא תוצאה טבעית של דם וגזע. הברירה בין שתי התפיסות האלה היא הברירה בין אמונה לכפירה.

אך במשנת הרב קוק, הנשענת על תורת הסוד, אין הברירה פשוטה כל כך. כאן העם היהודי הוא באמת תוצאה של דם וגזע, - ואף על פי כן עולה תופעה נסית. כי הגורם החיצוני של הלאומיות היהודית הוא "סגולתו" המיוחדת של הגזע היהודי; וסגולה זו היא תופעה אלהית על-טבעית. היא מתבטאת בגעגועים להידבק בה; לשמוע ולקיים את תורתו. כי רק עם ישראל לבדו "מסוגל" אל התורה. נשמות בניו רמוזות באותיותיה, ותכונותיהם מתאימות לתכנה. בזכות סגולתו קיבל את התורה ולא יוכל לעזבה עולמית.

הסגולה האלהית המיוחדת לישראל היא הנתון החיצוני של הלאומיות היהודית. היא המפרנסת את התודעה הלאומית היהודית וקובעת גם את השתייכות היחידים לעמם. אלא שטיב התודעה הזאת תלוי בבחירה החפשית של כל יהודי. זכה - הרי הוא מבין את סגולת נפשו ומספק את רצונו האמיתי; לא זכה - הרי הוא מתכחש לטבע נשמתו ומדכא בכח את רצונה האמיתי. אך אין אדם מזרע ישראל פטור מן ההתמודדות עם סגולתו האלהית. זכה או הפסיד, הגיע לשלמות ולהרמוניה עם עצמו או נקרע על ידי הסתירות בין רצונותיו המנוגדים, לעולם הוא נאבק כיהודי, זוכה כיהודי או נכשל כיהודי.

משום כך כל מקום שיהודים מתלכדים לציבור, הרי כאן ציבור יהודי. כי היהדות איננה רק עובדה משפטית, הניכרת בציות בלבד, אלא היהדות היא עובדה נפשית הניכרת גם בהתכחשות. והסגולה היהודית לקיים את התורה היא עובדה כפויה על כל אדם מישראל. היא עובדה ומציאות כדרך שהכפיפות לתורה היא עובדה ומציאות. "לא יוכל להימלט ולהינצל ממנה אפילו אחד מזרע יעקב לעולם בין ברצונו בין שלא ברצונו" (איגרת תימן). משום כך אין לך יהודי, שאין לו תודעה יהודית. אפילו אין זו ניזונה מן הכפיפות המשפטית, על כרחו היא ניזונה מן הסגולה הנפשית; אפילו אין סגולתו מודעת לו, על כרחו היא פועמת בתודעתו ובמעשיו.

"עם סגולה" - ולא עם התורה - הוא המושג השגור בפי כל יהודי. בני תורה הוגים בו, ויהודי בית המדרש דורשים בו. כולם יודעין את סוד "מי הוא יהודי": לא חבר לאיחוד משפטי, אלא בן לעם סגולה. כי היהודי שונה מן הגוי במהותו, - ירצה או ימאן. סגולתו המיוחדת היא יסוד תודעתו ויסוד הוויתו הלאומית.

ורק "עם סגולה" - ולא "עם התורה" - יענה לאתגר של הלאומיות הציונית; רק הוא מסביר את הצלחת הציונות כהתגלות אלהית של נס הקיום היהודי. כי מה היא התודעה הלאומית שליכדה את היהודית הציונים לאומה? הן כבר ניטלו מהם הארת והמדינה השומרות על ייחודו הלאומי של כל עם! ועתה ניטלה גם האמונה הדתית, שהיתה, לשעבר, כעין מולדת של היהודים. מה נותר מזהותם הלאומית - מלבד סגולתם האלהית העל-טבעית?

פלא ההצלחה של הלאומיות הציונית חושף את סוד הקיום היהודי. אולי לשם כך הצליח ה' את דרכה: לבל יעלה על הדעת, שהיהדות היא רק עובדה משפטית; להתוודע ולהיגלות שישראל עם סגולה, ורק כך יוסבר סוד נצח ישראל.

אישיותו של הרב קוק היתה חידה בעיני יצחק ברויאר; אך החידה העולה ממשנת יצחק ברויאר - פתרונה במשנת הרב קוק. אף על פי כן דבר גדול למדנו ממשנת "עם התורה", ודבר זה כמדומה, אין לו פירכא: אי אפשר להסתייג מן המיסטיקה של הרב קוק - ולהישאר יחד עם זה ציוני דתי. כי משנת "עם התורה" חושפת את הסתירה הפנימית של הציונים הדתיים ה"רציונליסטיים", של המאמינים במשנה הציונית -

המסמך הנוכחי מתוכנן לישיבה
הראשונה בישראל

אך מתנגדים ל"גזענות" של תורת ה"סגולה". לא נבוא לשלול את כשרות אמונתם הרציונליסטית, אך נפקפק בזכותם להיות ציונים דתיים.

משל היה נקוט בפיו של יצחק ברויאר כדי להדגים את משנת "עם התורה": גם ערבה כלולה בארבעת המינים, כדרך שגם רשעים כלולים במסגרת "עם התורה". במה דברים אמורים? אם ערבה "אגודה" עם לולב והדס - ורשעים טפלים לצדיקים; אך אם ערבה מבקשת להיות "אגד" לעצמה - אין לה תקנה אלא בחיבוט!

משל אחר נקוט בבית מדרשו של הרב קוק: כל ימי החג ערבה אגודה עם לולב והדס, ורשעים טפלים לצדיקים. אך ביום השביעי ערבה ניטלת לעצמה. היא מסמלת את הסגולה הישראלית הטבעית - הקודמת לתורה ולמעשים. אף זו ראויה לבוא אל הקודש - ולעמוד לצד המזבח!

<<

הרב הלל צייטלין- רב, הוגה דעות, סופר ומתרגם, פיתח גישה אינטלקטואלית חדשנית לשילוב בין ערכים דתיים יהודיים לבין אתגרי המציאות המודרנית.

היה דמות מרכזית בציונות הדתית, והותיר חותם עמוק על חיי הדת והחברה היהודית במאה ה-20.

צייטלין, שנולד ברוסיה והיגר לארץ ישראל, התבלט כאיש רוח משפיע בחיים הדתיים והחברתיים של היישוב היהודי. כתביו, אשר משלבים חוכמה תורנית עם רגישות חברתית, עוסקים בהיבטים מורכבים של היהדות ומציעים פתרונות מעשיים לאתגרים העומדים בפני הדור.

הקדיש את מרצו להקמת מוסדות חינוך ובתי ספר דתיים, והשפעתו על החינוך הציוני דתי נותרה משמעותית, תוך שהוא מייחד את דמותו כאבן יסוד בעיצוב המחשבה היהודית המודרנית.

המאמר "בין שני הרים גדולים: לדמותו הרוחנית של הרא"י קוק" התפרסם בשבועון העברי "**בדרך**" בכ"ב באלול תרצ"ה (1935), לאחר היוודע דבר פטירתו של הרב קוק. הטיעונים שמביא ר' הלל צייטלין משמו של הרב קוק, "דווקא - 'כבשי דרחמנא'" וכן "חיים אנו לא רק בתקופה של 'עקבתא דמשיחא', כי אם רואים אנו לפנינו התחלתם של ימי המשיח עצמם", בולטים בחריפותם.

הנוסח שפורסם ב"ספרן של יחידים" שונה מהנוסח המקורי שלפנינו, והושמטו ממנו כמה פסקאות חשובות הנוגעות למשאו ומתנו של הרב צייטלין עם הרב זוננפלד, ולפרשת רצח דה-האן.

כשביקרתי בארץ ישראל בשנת תרפ"ה, ביחד עם חבורת עיתונאים מטעם "הקרן הקיימת לישראל" וראיתי את כל הדברים המופלאים שבארץ קודשנו ואת כל "החידושים" ואת כל האנשים המצוינים של הארץ העתיקה המתנערת מעפר שפלותה, ראיתי גם את שני עמודי התווך של היהדות הארץ ישראלית אז: את שני הגאונים הצדיקים, רבי חיים זוננפלד ורבי אברהם יצחק הכהן קוק, זכר שניהם לברכה.

מזלי גרם לי שרבי חיים זוננפלד, זה הקנאי הגדול של הזמן האחרון, אשר שנא תכלית שנאה את המשכילים ואת הסופרים המודרניים והביט בעיני חשד אף על אלה הסופרים המחזיקים במעוז התורה הכתובה והמסורה, אם משתתפים הם בהרצאות מודרניות ונוטים אל הלאומיות, שוחח עמי שלוש שעות שלמות, כדבר עם איש הקרוב לו ברוח ודווקא על שאלות דתיות עמוקות ואף על אלה שהן נוגעות בבבית עין של היהדות החרדית.

לאחר שביקרתי את הגאון הישיש הראשי לעדת האשכנזים הנזכר, ביקרתי את הרב הראשי בירושלים, ר' אברהם יצחק קוק זצ"ל, את זה שמספידים אותו עתה בכל תפוצות ישראל ואשר דבר מותו השאיר פצע אשר לא יוכל הירפא בלבב כל מי שידע אף משהו מי ומה היה אותו צדיק.

הגאון הצדיק רא"י זצ"ל, טייל עמי ארוכות וקצרות על דברים היותר מופלאים שב"הלכתא למשיחא". ואם התגלות הלב של גדול הקנאות זוננפלד עוררה את פליאתי, הנה התגלות הלב של גאון הבונים ועושי השלום קוק, לא עוררה בי כל פלא. ראשית, הלא התגלות לב הבאה מתוך ישרות טבעית, ענווה אמיתית ופשטות גמורה, הייתה אחת התכונות היותר עיקריות של הגאון הנפטר, ושנית, ידע והכיר אותי הגאון

הזה מכבר, קרא את ספריי וכתב לי עליהם ואף גם עוררני על ידי בנו ותלמידו היותר מובהק רבי צבי הי"ו, בהיותו בוורשה, להיות לו, לרבי צבי הנ"ל, לעזר ביסוד חברה ליישוב ארץ ישראל בשם "דגל ירושלים". חברה אשר תעמוד מעל לכל סכסוכי מפלגות ותעסוק רק בבניין הארץ הקדושה, ברוח התורה הכתובה והמסורה, ואף גם תשתדל ותתאמץ להכניס רוח שלום ואחדות בין כל הסיעות הציוניות והלאומיות, לחזק את ידי ראשיהן ולעוררם להתאחדות ולהתרכזות הכוחות, בשביל עבודת התחייה האמיתית.

חושב אנוכי שהתיאור היותר שלם והיותר בהיר אשר אוכל לתת בזה בדבר תכונתו של הגאון המנוח, עד כמה שאפשר לעשות זאת במאמרים הבאים בשבועון, יושלם על ידי שאמסור בזה תמצית שיחותיי עם שני המאורות ששקעו. כי בשיחות אלה באו לידי ביטוי התקוות היותר כמוסות והאמונות היותר חזקות של שניהם, עד כמה שהן נוגעות לעיקר הגאולה, שיבת ציון ותחיית העם.

חפץ אני לתת בזה את התמצית של שתי השיחות, גם השיחה עם הרב קוק וגם השיחה עם הרב זוננפלד, מפני שהן מתאימות ומשלימות ומבליטות בייחוד את הניגודים שבין השקפות שני גדולי ישראל אלה, ומתוך השלמתם של ניגודים אלה, נראה את הפרצוף הרוחני של הגאון קוק הנפטר, בכל העוז והנשגב שבו.

זוננפלד התמרמר מאוד בשיחתו עמי נגד הציונים, לא מפני שהתנגד לפעולתם הציונית-מדינית, כי אם מפני שהם מתערבים, לפי דעתו, בדברים אשר לא להם.

דימיתי לשמוע מפי זוננפלד תוכחות נמרצות כנגד הציונות בכלל, ולהשתוממותי ושמחתי גם יחד, לא שמעתי אף מילה אחת נגד השיטה הציונית כשהיא לעצמה, ולא עוד, אלא ששמעתי ממנו דברים שהם כמו מאשרים ומקיימים את השיטה המדינית של הציונים ואף גם את כל מעשיהם הפוליטיים. וכמדומה לי, שרוח הגבורה, עוז הנפש וההתמכרות לגאולת ישראל שראה זוננפלד בציונים, משך את לבבו לאהוב ולהוקיר אותם האנשים עצמם אשר נלחם בהתמררות עצומה ולפעמים גם בחמה שפוכה. את הפטריוטיות היהודית שבם אהב אהבה עזה ועצומה, ואת ה"חופשיות" שלהם בענייני דת, שנא תכלית שנאה.

והנה רחבו ונסבו הדברים על הצעירים, בייחוד על החלוצים. מלחמה גדולה לנו עמהם, אמר לי. לא נוכל להתפשר עמהם כלל. לא אוכל דברם לשלום. לאויבים היו לי. הרב מיפו (כך קרא רבי חיים את הרב קוק) מקרב אותם בכל מיני קירוב, ואני לא כן עמדי. חשודים הם אצלי על כל דבר אסור ואפילו על רציחה.

- על רציחה?

- כן. כן. ירא אנוכי פן יהרגוני. בכל זאת לא אֶחַת מפניהם... מגיד אני להם בפניהם כל אשר עם לבבי. לפני ירחים אחדים היו ראשיהם אצלי ודברו עמי עזות וקשות, ואנוכי אמרתי להם: אם תדברו עמי כבני אדם, בכבוד ובנימוס, אשיב לכם תשובה, ואם באלימות ובתקיפות אתם באים אליי, לכו לכם באשר תלכו. תנופת ידכם לא תבעיתני...

- ומעלת כבוד תורתו ירא באמת, שאלה הצעירים המוסרים את נפשותיהם בשביל גאולת ישראל, לפי הבנתם ולפי משנתם, יתהפכו בין יום או בין לילה לרוצחים פשוטים וירימו יד על כבודו?

- הלא הרגו את די האן...

דברי זוננפלד אלה עוררו בקרבי מחשבה על תמימותו הגדולה ועל פשטותו-ענוותנותו של אותו צדיק נפלא. הוא מעמיד את עצמו בשורה אחת עם די האן ואיננו יודע כלל שגם מתנגדיו, ואפילו שונאיו היותר עצומים, חושבים אותו, את הרב זוננפלד, לאיש האמת' קדוש וטהור, ולא ימצא מי שהוא, אף הגרוע שבגרועים מן הצעירים, אשר יעז בנפשו לעשות לו דבר רע.

החילותי להסביר לו את עיקר מהותם של צעירים אלו ואמרת שאי אפשר לדון אותם רק על פי חופשיותם בענייני דת, כי פנימיותם טובה מחיצוניותם, והראיה - שמוסרים את נפשיותיהם בשביל גאולת ישראל ויישוב הארץ.

- גם הרב מיפו אומר כן, אבל אין דרכו זה ישר בעיניי. מה לנו ולפנימיותם? די יראה ללבב, אבל אנו בני אדם, אין לנו אלא לראות דברים כפי שהם נגלים ונראים לעינינו ולפסוק על פי הדין וההלכה.

- ובכל זאת, אמרתי, הלא כוונתם של אלו הצעירים טובה, ומי יודע דרכי ההשגחה? אפשר שדווקא על ידי אלה תיבנה ותכונן יהודה, הלא מעז יצא מתוק... ואם מסבב הסיבות הביא אותם לארץ הקדושה ושם אותם לבוני ארצו, בוודאי ראה בהם נקודות טובות שאינן באחרים, אף שהם, אלה האחרים לכאורה, טובים וישרים מהם. ומי יודע כל גלגולי הסיבות והמאורעות? ומי יודע את הדורות אשר יבואו אחריהם? אפשר "דנפיק מהן בנין דמעלי"... אפשר שבני בניהם יהיו צדיקים גדולים, מבני החבריא של מלך המשיח...

- אפשר. הכול אפשר. בוודאי יודע הקב"ה מה שהוא עושה. אם הביא אותם הקב"ה לארצו, בוודאי יש לו עניין וחפץ בזה. בוודאי יש לו סוד גדול בזה. אבל הלא יודע אתה בוודאי מה שכתב הרמב"ם על אותו האיש "הלכות מלכים", ובכל זאת פסק הסנהדרין מה שפסק, ובוודאי זוכר אתה את המחלוקת שבין ישעיהו ומנשה, שחזקיהו אמר: חזאי, דנפקו מיני בני דלא מעלי, וישעיהו השיבו: "בהדי כבשי דרחמנא למה לך? - מאי דמפקדת בעי לך למעבד. אנו אין לנו אלא דברי הפוסקים הראשונים והאחרונים וחייבים אנו לענוש את עוברי הדת בכל חומר הדין. ואם יש לו, לקב"ה, סודות ונסתרות - הטוב בעיניו יעשה. אנו אין לנו עסק בנסתרות.

כשביקרתי אחר כך את הרב קוק זצ"ל והגדתי לו שאינני רואה "בעמק" אותם הפלאים שהוא, הרב, רואה בו, ושהיחס של החלוצים החופשיים אל הדת מעליב ומחפיר מאוד ושעל כן אינני מבין מדוע הוא, הרב, מרבה כל כך לשבח ולפאר ולהקדיש ולהעריך את הבונים ההם, עד אשר כתב "האורות" שלו שמה שעושים הקדושים בייחודיהם עושים הצעירים הבונים במחרשת שלהם.

- קראתי מה שכתבת אחרי מותו של ברנר, הייתה התשובה.

- ומה זו תשובה על שאלתי?

- כן. קראתי את כל מה שכתבת על ברנר, וברנר כתב הרבה דברים שהכאיבו לב כל איש יהודי חרד על דתו...

- ברנר שאני...

- ובין בני "עין חרוד" והדומים להם יש ברנרים רבים, גדולים וקטנים...

על דברים אלה לא היה לי עוד מה להשיב, כי אם שתיתי בצמא את דברי הרב על גדולתה של העת הזאת, עת הגאולה, ועל גדולתם של בני הארץ, שהם הם החיילים של מלך המשיח, אף אם מעשיהם לא ייטבו בעינינו, מפני שנשמותיהם גבוהות ונשגבות ואי אפשר למוד אותם באמת המידה שבה מודדים בני תמותה פשוטים ושיש לו להקב"ה סוד גדול, נשגב ונורא, במה שבחר דווקא באלו, שהם יהיו עושי דברו, מצמיחי ישועות ומביאי גאולה.

- אבל, השיבותי לו, "בהדי כבשי דרחמנא למה לך"...

- לא. ענני הרב, אין הדבר כן. דווקא "כבשי דרחמנא"... אין עתה שנים ככל השנים שקדמו להן... חיים אנו לא רק בתקופה של "עקבתא דמשיחא", כי אם רואים אנו לפנינו התחלתם של ימי המשיח עצמם. עתה צריך להשקיף ולהביט רק בנשמותיהם של בני אדם ולא למראה עיניים נשפוט עליהם, כי אם על פי שאיפות הגאולה ועל פי המעשים אשר הם עושים לטובת הגאולה...

כשארנו עוד הדברים על עניין החיצוניות והפנימיות שבנשמות, הראה לי הרב מקום אחד ב"תיקוני הזוהר" שבו נאמר שדורו של משיח יהיה "ביש מבחוץ וטב מבפנים".

כי דורנו זה הוא דורו של משיח - דבר זה היה נעלה בעיני הרב מעל כל ספק.

וזוהי, לפי דעתי, הנקודה העיקרית המבדלת בין הרב זצ"ל ובין רבנים גאונים אחרים בימיו. מה שלגבי אחרים הוא רק פרט אחד של היהדות, היה אצל קוק עיקר העיקרים. מה שלגבי אחרים היה רק שאיפה לימי המשיח, היה אצלו ימי המשיח ממש. מה שאצל אחרים היה באופן היותר טוב, רק "אתחלתא דגאולה", היה אצלו הצעדים הראשונים של הגאולה עצמה והתגלותו הראשונה של המשיח עצמו.

כשבאו ימי החושך לעבודה העברית בא"י (בשנת תרפ"ט), כתב במכתב הנחמה שלו הידוע, שעתה נתכסה המשיח ועוד יתגלה בקרוב. בנוגע לארץ ישראל הביע כבר באמרה הראשונה של ספרו "ארץ חפץ", שאין ארץ ישראל בבחינת אמצעי לאיזה דבר גדול וקדוש או כלי לאותו הדבר הגדול והקדוש אלא המטרה עצמה.

כשהבעתי לפניו בתוך השיחה על שלושת העיקרים שציין הבעש"ט: אהבת המקום, אהבת התורה ואהבת ישראל, העירני: "עתה צריך להוסיף עוד אהבה אחת, וכך צריך לגרוס: אהבת המקום, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל".

בנוגע לאהבת המקום ואהבת התורה אולי הניח אחרים כמותו, הנה בנוגע לאהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל - בוודאי שלא הניח כמותו.

בונה האומה | הרב אבינר

כאשר הגיע מרן הרב קוק לארץ, הלך רבי דוד הכהן - הנזיר - כל הלילה ברגל מירושלים לחברון כדי להקביל את פניו, ושמע שם שיעור ממנו. אמר לו הנזיר: "אם כן, מה שהרב אומר זה כמו חב"ד". חייך מרן הרב ואמר לו "אני בונה האומה".

"דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו" (סנהדרין לח ב). בכל דור יש הנהגה אחרת של ריבוננו של עולם בעולמו, ועל פיה הוא שולח את מנהיגי הדור (אבן שלמה יא ט). התורה כוללת את כל הדורות מראש עד סוף, כל השאלות וכל המצבים, וכל דור יש לו שליח אלהי מיוחד לגילוי עוד חלק של תורה שהיה גנוז עד כה והיה ידוע רק ליחידי יחידים שהם מעל הדורות, מעל הזמנים ומביטים במבט מקיף על הכל. הרב הלל צייטלין כתב מאמר בשם "הקו היסודי בקבלה של הרב קוק" בו הוא משווה את קבלת האר"י, קבלת הבעל שם טוב, קבלת חב"ד וקבלת הרב קוק. רבינו הרב צבי יהודה אמר שמאמר זה נכון באופן כללי ושהוא קלע אל הנקודה אלא שיש להוסיף קבלת הגר"א. אם כן, אומר הרב הלל צייטלין, האר"י דיבר על האור האלהי שבעולמים, הבעל שם טוב, ובעקבותיו בעל התניא הוריד את האור לתוך האדם. רבנו הרב צבי יהודה הוסיף שהגר"א גילה את האור האלהי שבתורה. ולבסוף, מרן הרב קוק גילה את האור האלהי שבאומה (ספרן של יחידים 235).

כמובן, הכל קשור. ודאי כולם מביטים על הכל אבל נקודת המבט משתנה. משל לכמה אנשים המסתכלים על הכוכבים ממגדל גבוה, אבל כל אחד נמצא במקום אחר במגדל, ורואה מנקודת זווית אחרת (שם 236) או אם תרצו, כל אחד נמצא בנקודת זמן אחרת.

הנה במאה השנים האחרונות, נפל דבר עצום: "תקע בשופר גדול לחרותנו, ושא נס לקבץ גלויותינו". החל קיבוץ גלויות. אמר לי משהו: כאשר נולד סבו של סבי היו בארץ 12,000 יהודים. כשנולד סבא רבא - 30,000. סבא - 80,000. אבא - 200,000. אני - 600,000. בני - 2 מיליון, ובהולדת נכדי - 5 מיליון! אבל קיבוץ גלויות אינו רק שינוי מקום גיאוגרפי והעברת אוכלוסין. אנו מתקבצים יחד ונהיים לעם אחד מחדש. מיחידים מפוזרים, מעם מפוזר ומפורד, אנו חוזרים להיות "ומי כמוך ישראל, גוי אחד בארץ" (דברי הימים א', יז כא).

המהר"ל בראשית ספרו 'נצח ישראל', מסביר שיש שלושה מאפיינים לעם בריא, לעם טבעי, לעם נורמאלי: הוא יחד, הוא בארצו, הוא עצמאי. התרגום המעשי הוא: מדינה, צבא, ממשלה וכל מוסדותיה. אט אט חוזרת לנו ההכרה, ההבנה, האמונה, שאנו עם, ושאונו צריכים לחיות חיי עם. כבר מאה שנה, אנו מתעוררים. אך יש עוד יהודים רבים שעדיין שקועים בתרדמה: בגלות וגם בארץ. ויש גם דתיים רבים שעוד לא הבינו מה זו אומה, אבל אנו מתקדמים, אנו נישאים על כנפי תנועה אדירה, היא התנועה הציונית. "קמה באחרית הימים תנועה חרישית מלאה אונים וחפצים, מלאה ניגודים וסתירות, מלאה אורות ומחשכים, וחושבת לחתור אל החוף לישועת ישראל" (אורות לח).

לכן הרבה דתיים רואים את המחשכים ומחרימים. לעומתם הרבה חילוניים רואים את האורים ומזדהים. בא מרן הרב קוק, וראה את האורות והמחשכים גם יחד, ואמר: "אני בונה האומה".

כלומר, אני מעצים את האורות למען יגרשו את המחשכים. מרן הרב קוק כותב על עצמו: "ידעתי כי למחיה שלחני ד' אל אדמת הקודש" (אגרות, א, עמ' קפט), להזריק נשמה לתחייה הלאומית או ליתר דיוק לגלות את נשמת התחייה הלאומית.

ועוד כותב מרן הרב על עצמו: "ואנוכי הנני עבד נמכר לרבים, לעבוד ולמשא, לעם ד' המחל להכות שורשיו על אדמת נחלתו, בתקוות גאולה" (שם רלט-רמ).

מלאכה גדולה היא זו. מלאכה של תורה, מה שרבנו הרב צבי יהודה הגדיר "התורה הגואלת" (אור לנתיבתי רפ), התורה שמלמדת אותנו איך לבנות את גאולת עמנו על פי דבר ד'.

גם לבנות אדם יחיד, זו מלאכה גדולה. אך לבנות אומה, היא לאין ערוך קשה ומסובכת. לשם כך נשלח מרן הרב: "אני בונה האומה".

אך כל נחשוב שהוא אינו בונה את האדם, את היחיד. אדרבה, בונה אותו עוד יותר. בשביל להיות חלק של בניין האומה ולא רק אוסף של יחידים, האדם צריך להיות הרבה יותר מלא תורה ומשנה, גמרא ושולחן ערוך, יראת שמים ומידות טובות, קדושה וטהרה, מסילת ישרים וחובות הלבבות.

ולא פחות מזה, תחיית האומה צריכה גם להחיות את היחידים שיהיו לעילא ולעילא, כדברי מרן הרב: "אם התחייה הלאומית לא תחדש לנו הארה בתפילה, הארה בתורה, הארה בדרכי המוסר והקשבת האמונה, איננה עדיין תחיה אמתית" (מאמרי הראיה 414).

זאת שליחותו האלוהית של מרן הרב קוק - להפוך את תחייתנו לתחייה אמתית. וב"ה מאז מאה שנה, הוא הולכת והופכת אמתית בזכות ה"אורות" של בעל האורות. אבל עוד ארוכה הדרך לפנינו. עוד הרבה עלינו ללמוד את האורות, ללמוד וללמד, ולגלות את האורות שגנוזים בתחייתנו, עד אשר יתקיים במלואו חזון מרן הרב: "מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא ד' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד" (אורות עמ' קס).

משברים של כלל ישראל | הרב יהושע ויצמן

במרכז הפרשה מופיעה פרשה המוקפת "סימניות" מלפניה ולאחריה:

"וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֲיֹבֵיךָ וַיִּגְסוּ מִשֹּׁנְאֵיךָ מִפְּנֵיךָ.
וּבְנַחְהָ יֹאמֶר שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֲלֵפֵי יַעֲרָאֵל."

פרשה זו מחלקת את ספר במדבר לשלושה ספרים, והחלוקה מבדילה בצורה חדה בין תחילת הספר להמשכו. בתחילת הספר - סדר מופתי של ישראל במדבר, בהליכתו ובחנייתו. ואילו לאחר פרשה זו - מתאוננים, קברות התאוה, מרגלים, קורח.

העם מתאוננים ומבקשים בשר, ותגובתו של משה רבנו:

"וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בִּכְהָ לְמִשְׁפַּחְתּוֹ אִישׁ לְפִתַּח אָהָלוֹ וַיַּחַר אָף ה' מְאֹד וּבְעֵינָיו מִשֶׁה רָע. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לָמָּה הִרְעִיתָ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מָצִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְעוֹם אֶת מִשְׁאֵל כָּל הָעָם הַזֶּה עָלַי. הֲאֵנֹכִי הִרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֵנֹכִי יִלְדִיתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵהוּ אֶת הַיֵּינֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו. מֵאִין לִי בָשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִכְפוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנְהַלְנוּ בָשָׂר וְנִאֲכָלָהּ. לֹא אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשִׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כִבֵּד מִמֶּנִּי. וְאִם כֹּכָה אֶת עֲשֹׂה לִי הֲרֹגֵנִי נָא הָרֹג אִם מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל אֶרְאֶה בְּרַעְתִּי."

קודם שנעסוק בתגובתו של משה רבנו, חשוב להדגיש כי איננו עוסקים כלל במשה רבנו ובמדרגתו. איננו ראוים לכך כלל. אנו עוסקים במה שאנו יכולים ללמוד ממה שנכתב בתורה ובדברי חז"ל על משה ועל מעשיו, מתוך הבנה שאין אנו מודדים את משה במדרגתנו, ודנים בו ובמעשיו חלילה.

הקב"ה עונה למשה שתי תשובות. האחת לטווח הקצר - נתינת בשר לעם, והשנייה לטווח הארוך - "אספה לי שבעים איש", שישאו יחד עם משה את משא העם.

חז"ל בזוהר הקדוש משווים את תגובתו של משה כאן, לתגובתו בחטא העגל (ח"ג קנ"ה ע"ב, בתרגום): "בוא וראה, שכאן ידע משה שהוא ימות ולא יכנס לארץ, שהרי אלדד ומידד אמרו דבר זה. על כן לא צריך האדם בעת ששרוי בכעס לקלל את עצמו, כי כמה עומדים עליו שמקבלים דבר זה. בזמן אחר שביקש מיתה, לא קבלו ממנו משם שהכל היה לתועלת ישראל. עתה לא אמר זה אלא מתוך כעס ודוחק, ועל כן קבלו ממנו."

בתגובה לאספסוף, משה אומר: "הרגני נא הרוג", והקב"ה מקבל את דבריו, משום שנאמרו בכעס. מיד אחר כך מתנבאים אלדד ומידד: "משה מת ויהושע מכניס". כעסו של משה כאן הוא מן הדברים שבעבורם, כך אומרים חז"ל, לא נכנס לארץ.

בחטא העגל, לעומת זאת, אמר משה: "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת", והקב"ה לא מקבל את דבריו, משום ששם נאמרו בלא כעס אלא לתועלתם של ישראל.

מהו שורש ההבדל בין שני המקומות. בפרשתנו, משה לא מתייחס כלל לבקשתם של העם. משה חש, כביכול, חוסר אונים, ועל כן כועס. הכעס הוא ביטוי למבט על מה שקורה כאן ועכשיו. העם רוצה בשר. כיון שאין בשר, זה מביא לכעס.

בחטא העגל, לעומת זאת, התרומם משה למבט עליון, וראה את המציאות בצורתה הגבוהה והפנימית. כך דורשים חכמים (שמות רבה פרשה מ"ד, ו'):

דבר אחר, "זכור לאברהם", למה הזכיר ג' אבות, אמר ר' לוי: אמר משה, רבון העולם, חיים הם המתים. אמר לו: משה, נעשית מין. אמר לו משה: אם אין המתים חיים לעתיד לבא, יפה את עושה להם כל מה שתבקש, אבל אם חיים המתים, מה יש לך לומר לאבות לעתיד לבא, כשיעמדו אבותיהם ויבקשו ממך הבטחה שהבטחתם מה יש לך להשיבם, לא כך הבטחתם שאתה מרבה בניהם ככוכבי השמים ועכשיו תבקש לכלותן, הוי "זכור לאברהם".

משה אומר לקב"ה - אם אתה מסתכל במבט של כאן ועכשיו, כביכול אין עבר - לא מתחשבים באבות, ואין עתיד - אין תחית המתים, אז התגובה הראויה לחטא העגל היא כליה. אך במבט עליון יותר, הסוקר את הדור הזה בתוך כל הדורות, מהאבות ועד העתיד הרחוק ביותר של תחית המתים - גם לדור הזה יש תפקיד, וגם הדור הזה הוא חלק מכלל ישראל, ולא ראויה לו כליה.

מבט שכולל בתוכו גם את תחית המתים הוא מבט שמביט אל הפנימיות. אמנם חטאו ישראל, אך החטא לא נידון במבט החיצוני, שאז ראויה כליה לחוטאים, אלא במבט פנימי אל הנשמה, אל חלקו של הדור הזה בכלל הדורות.

מבט זה הוא המבט שראוי להנהיג את כלל ישראל, ועל כן הקב"ה לא מקבל את אמירתו של משה "מחני נא". מבט כללי ופנימי זה המבט שאיתו יכול משה להנהיג את ישראל גם בארץ ישראל. הדברים אמורים כלפי אמירות שונות שנשמעות לעיתים באויר דורנו, ויש להן אחיזה ושכיחה גם בקרב הציבור האמון על תורתו והדרכתו של הרב קוק זצ"ל.

יש אנשים שאוהבים את ארץ ישראל ומוכנים להאבק ולהילחם למענה, אך הם מתקשים לראות את הטוב שבמדינת ישראל. לראות את הפנימיות של הדור זו משימה קשה. אנו יודעים שלכל יהודי יש נשמה גדולה, ואף אם הוא פושע - נשמתו טהורה היא. עלינו להפנים וללמוד את הידיעה שגם לכלל ישראל יש נשמה, וגם הדור כולו יכול להיות פושע כלפי חוץ אך טוב במבט פנימי. זהו המבט של משה רבנו, כפי שמדגיש הרב קוק זצ"ל בדבריו (אגרות ראי"ה ח"ב אגרת תקנ"ה):

ומפני-כך היתה מדתו של משה רבינו עליו השלום לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הערב רב, ואף על פי שזה גרם אריכות-הגלות, מכל מקום סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא", והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים". ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, שאברהם אבינו, אף על פי שמדת חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני דורו, מכל מקום לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משה רבנו ע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת נפש אפילו מעולם הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עולם הבא בעצמו.

ההנהגה של משה רבנו שהתקבלה על ידי הקב"ה כראויה להנהיג את ישראל היא ההנהגה שבתגובה לחטא העגל - מבט על פנימיות כלל ישראל.

ביחס לכך נכתבו כמה ביטויים חמורים:

...כאשר ניסה אהרן לעסוק בהנהגת הכלל - יצא העגל הזה... בעיסוק המכוון של הרב קוק דווקא ב"כלל ישראל" - ולא בפרטי הפרטים שלו - היתה סטייה מסוימת מדרכו של אהרן...
...אמנם, ביחס לציבור, בזיהוי הפנימיות מסוג זה - בדוגמת הקביעה כי דורנו זה הוא "ביש מלבר וטב מלגו"... - יש בעיה מובנית. מושגי הפנימיות והחיצוניות אינם נוגעים כלל לציבור... ואילו חוויות והרגשות פנימיות הן תמיד נחלתו של הפרט.
משה ביקורתי יותר כלפי תופעות שליליות, ואהבת ישראל העצומה שלו מתבטאת בעיקר באופן של תוכחה...

כפי שראינו, חז"ל מזהים את הנהגתו הראויה של משה דווקא בתגובתו לחטא העגל. שם לא הוכיח משה את ישראל, אלא ביקש את מחילתם ללא תנאים. המבט של משה בחטא העגל היה מבט אל הפנימיות של כלל ישראל. יש נשמה לכלל, והיא טהורה, אף אם היא מתלבשת בגוף פושע.
הנהגתו של משה בפרשתנו, הנהגה של תוכחה, היא הנהגה שחז"ל רואים בה חלק מהתהליך שהוביל לכך שמשה לא נכנס לארץ.

בראיה חיצונית קשה מאוד להתמודד עם דורנו. הנהגה והמנהיגים עושים מעשים חמורים נגד ארץ ישראל ועם ישראל. אולם, אנו לא מסתפקים במבט זה. עם כל מאבקנו ומלחמתנו נגד התופעות השליליות בצורתן החיצונית, אנו מבינים שבארץ ישראל צריך לעבוד על התבוננות במבט פנימי. מבט זה מגלה שאנו בתהליך ארוך ומסובך של שיבת עם ישראל לארצו. המבט הפנימי אינו מסתפק בכאן ועכשיו, אלא רואה את הדורות בסקירה כללית, ועומד על תפקידו של הדור הזה בתוך כלל ישראל לדורותיהם. יש נטייה בציבור למקד את המבט בתופעות החיצוניות. המבט הזה התחזק בעקבות ההתנתקות וגרורותיה. יש לנו קושי גדול עם הנהגת עם ישראל כיום, ואנו עומדים בנסיון גדול. זהו נסיון לא פשוט להמשיך לומר הלל ביום העצמאות ותפילה לשלום המדינה, מתוך הבנה שאנו בתהליך כללי, שפנימיותו טובה אף אם חיצוניתו קשה.

קל יותר ופשטני יותר להתחבר לאמירה שמדינת ישראל סיימה את תפקידה, ואנו הולכים עם ארץ ישראל. אך לא זו דרכם של רבותינו, הרב קוק זצ"ל והרצ"ה זצ"ל, שלימדונו את הכלל היסודי שגם לכלל ישראל יש חיצוניות ופנימיות, וצריך להתבונן אל הפנימיות.

דרכו של משה היא דרך של אהבת כלל ישראל, ולא אהבת ישראל הפרטית שהתבטאה יותר בדרכו של אהרן. משה היה מוכן למסור אף את העולם הבא שלו למען כלל ישראל.

עם כל הקשיים שאנו עוברים, אנו חיים בתקופה גדולה. תקופה שבה שב וזורח האור של הכלל, מתוך חזרת עם ישראל לארצו. בארץ ישראל עם ישראל מופיע כציבור, כאומה. דוקא משום שהאור של הכלל הוא כה גדול, הוא מתלבש באנשים שמקטינים אותו, כדי שנוכל לקלוט אותו. אנו צריכים להביט אל פנימיות הדור ופנימיות התקופה. להבין שדורו של משיח, כפי שאמרו חכמים, הוא ביש מלבר וטב מלגו. חיצוניות טמאה, אך בפנימיותו יש פטר חמור, המבטא את הקדושה הגנוזה בו (עי' בדברי הרב באגרת

תקנ"ה).

אף המשיח הוא מושג כללי ולא פרטי. המשיח נדרש להנהגה של כלל ישראל. הרב קוק זצ"ל אמר ביחס לתנועת החסידות שבונה אנשים פרטיים - "אני בונה האומה" (עי' במבוא לאורות הקודש, עמ' 21). יש מי שבונה את הפרטים, בצורה נפלאה ובמסירות נפש אמיתית. אך הרב בונה את האומה, את הכלל. הגלות הקשה ניתקה אותנו ממושגי הכלל, וקשה לשוב אליהם. קשה להתרומם אל המבט העליון שאליו מרומם הרב קוק זצ"ל, המבט של הכלל. אלו הם קשיי הגלות, ואלו הם הנסיונות שעומדים בפנינו ואנו נעמוד בהם, בע"ה.

אנו נאבקים בסממנים החיצוניים, בטומאת החמור, אך המאבק הוא על מנת לגלות את הפנימיות הקדושה, את פטר החמור שגנוז בתוך הטומאה המגלה כלפי חוץ. המשימה הזו תתמלא רק מתוך אמונה גדולה בפנימיות של כל יהודי ועל כלל ישראל ומדינת ישראל. נשמת האומה הולכת ומתגלה, מושגי הכלל הולכים ומתבררים, ואנו נדרשים לעסוק בהם ולבנות אותם, מכח קדושתה של ארץ ישראל, ההופכת את הפרטים לכלל.

הערות לשאלה האם אנו בדרכו של הרב זצ"ל | הרב מנחם פרומן

מתוך: זווית אישית, כתב העת צהר

»

במאמר זה שפורסם בכתב העת "צהר", מבקש הרב פרומן לבחון האם ממשיכי דרכו של הראי"ה עדיין הולכים בדרכו. לשם כך, הוא מבקש להצביע על מה שמהווה בעיניו את ליבת משנתו של הראי"ה: ענווה כלפי ההווה כולה, וכלפי גילוי הטוב מכל סוג שבכל מקום. ענווה זו היא שהיתה בבסיס הדיאלוג שניהל הרב עם מובילי התרבות החילונית של זמנו. לדעת הרב פרומן, המבקשים להמשיך את דרכו של הראי"ה איבדו תכונה זו, דבר המתבטא בין השאר בחוסר הנכונות - ואולי גם חוסר היכולת - לקיים דיאלוג עם עמדות בנות זמננו המבקרות את הלאומיות. ללא אימוצה מחדש של ענווה זו, תידרדר דרכו של הראי"ה לדוגמטיות פשטנות, ותלמידיו יתפצלו בין חרדים לבין לאומנים.

סמוך ליום השנה השבעים וחמש להסתלקותו של רבינו הגדול - זכרו יגן עלינו, הועלתה כאן השאלה הגדולה האם אנו הולכים בדרכו? זוהי שאלה חשובה ולו משום שלא פעם אנו רואים איך מי שמחשיב עצמו כתלמיד מצייר בפועל קריקטורה של דמות רבו (קריקטורה עשויה כידוע מקוים דומים לתוי הפנים האמיתיים, ודווקא משום כן היא עושה צחוק מהאמת).

בהיסוס רוצה אני להביא דוגמא קרובה. יש לידינו היום תנועה חזקה של "ניאו ברסלבים". יהודים שבאים מבתים לא דתיים וגם מבית מדרשו של הרב קוק שמצטרפים אל דגלו של רבי נחמן מברסלב. מה שאני רואה בפועל הוא איך, לא פעם, שמו של ר' נחמן מהווה בשבילים גשר צר מאוד להצטרפות לציבור החרדי. ברצינות רבה רוצה אני להדגיש כי כבודה של תפיסת העולם החרדית במקומה מונח. יש הרבה מאוד מה לכבד ולעניות דעתי גם הרבה מאוד מה ללמוד ממנה. אבל בכל זאת אינני יכול שלא להשתאות על נפתוליה של הרוח, ועל הדרך שבה משנתו הפורצת והנועזת של ר' נחמן הפכה לדלת כניסה לעולם סגור ומוכה חרדה. בעיניי, לב-הבשר של משנת ברסלב הוא הפתיחות לחלל הפנוי ולשאלות הנותרות ללא מענה, ולכן משתאות עיני כיצד בשם ברסלב - גם הבאים מבתים חופשיים וגם הבאים מבתים דתיים פתוחים - הופכים את תנועתו של ר' נחמן לחופש למנוסה ממנו.

גם בנושא דרכו של הרב זצ"ל, צריך קודם כל להרגיש מה הוא ליבת משנת הרב קוק, וזאת בכדי לבחון את עצמנו האם אנו ממשיכי דרכו. בעניות דעתי עלתה אצלי המחשבה להגדיר את עיקר משנתו של הרב זי"ע בשם "הענווה של היהדות". באורות הקודש כרך שלישי עמ' קיז, כותב הרב את ההקבלה שבין הלבנה לכנסת ישראל. מה שמציין את הלבנה - כידוע ליודעי ח"ן - היא שאין לה משלה כלום, אלא היא רק מקבלת. אשר על כן מי שקשור אל הלבנה: "מוכן להיות ממולא מכל טוב של כל המידות כל התכונות כל הצדדים ואין בו שום סתירה... ומידה זו היא מדת כנסת ישראל בעצם שהיא הטבעיות העצמית של האומה הישראלית שהם ממעטים עצמם תמיד והם מרגישים בקטנותם".

הענווה היא כידוע הערך המרכזי של האמונה מראשיתה. ענווה גדולה מכולם ואם כן מדוע מציע אני שזהו החידוש של הרב זי"ע? משום שבדרך כלל מבינים את הענווה כערך פרטי: כלומר על האדם הפרטי להתגבר על האגו שלו ולהתבטל כלפי עולם האמונה. באופן מעשי האדם הישראלי נתבע לבטל את עצמו כלפי

כנסת ישראל. החידוש של הרב הוא שהענווה היא "תכונתה העצמית" של כנסת ישראל ושעולם האמונה היהודי כל גאוותו ותפארתו הוא שהוא עניו ומוכן לקבל "ולהיות ממולא מכל טוב של כל המידות כל התכונות כל הצדדים" גם אם מקורו של טוב זה מבחינה ממשית מחוץ לגבול ישראל ואפילו אם מקורו בעולם הכפירה (כידוע מהפרקים הנועזים במשנת הרב על ערך הכפירה, שהיא מטהרת את האמונה מסיגיה - שאומנם אנו לומדים אותם אבל מה אנחנו עושים איתם בחיינו המעשיים!?)

הענווה של עולם המאמינים הוא הבסיס לדיאלוג הידוע שמציע הרב בין העולם הדתי לעולם החילוני. גם בתפיסה החרדית יש הרבה מאוד אהבת ישראל ויש הרבה רצון לדבר עם הציבור החילוני. אבל הדיבור הוא בסגנון של "הפצות" האהבה לחילוניים מתבטאת בכך שאנו מוכנים להשקיע כוחות ואפילו למסור את הנפש כדי להפיץ את אור ה' שזכינו בו גם ביניהם. אצל הרב עומדים גם הדתיים וגם הלא דתיים (גם היהודים והלא יהודים) לפני אור ה'. העמידה הזאת לפני ה' היא לגבי הערך הדתי המפעים של משנת

האורות. במובן זה הרב זי"ע מניח יסוד לבנין המקדש שהעיקר בו הוא כידוע העמידה לפני ה', במקום אשר יבחר ה'.

האם אנו - הנקראים תלמידיו - נמצאים במקום הזה? האם אנו פותחים את עינינו לראות את אורות ה' במהלכים האחרונים של ההסטוריה שלנו (לא רק במה שהתחדש בהסטוריה בזמנו של הרב ועד הקמת המדינה לפני ששים ושנים שנה?). האם אנו פותחים את אוזנינו לשמוע את קולות הרוח ואת קולות האדמה הנשמעים עכשיו? (דומני שלמילה "עכשיו" יש במחנינו משמעות שלילית - למשל בצירוף המילים "שלום עכשיו") האם אנו פותחים את ליבנו אל דבר ה' הפועם והמפעים?

בתור דוגמא אחת מיני רבות רוצה אני ללמוד בקיצור פרק אחד מתורת הרב זי"ע (הפרק איננו מ"חדריו" ולא מן הפנקסים של כתביו שראו אור באופן מותר למחצה - אלא מספר "אורות" שהוא אולי ההוצאה הכי אורתודוקסית של כתביו) ב "אורות" עמודים קנ"ט - ק"ס שם, כמדומה לי, הרב זי"ע מסביר את האמירה של התנ"ך ושל חז"ל כי הבית חרב בשל עבודה זרה שנכשלו בה. הרב מקשר את חטא ע"ז עם חטאי הלאומיות הישראלית. הלאומיות שלנו נכרכה בטומאה וברשעה עד שהשפיעה רשעות גם על הדבקים בה. זוהי אמירה שכמדומני רובנו איננו מסוגלים לה. אמירה הקובעת כי הלאומיות שלנו נכרכה בטומאה ורשעה מתאימה יותר לקוראי "הארץ", אבל לנו? ומהעבר האחר: אם אנו תלמידי הרב זצ"ל, האם יש לנו עוד בסיס לדיאלוג עם קוראי "הארץ"? האם אובדן בסיס זה אינו הסיבה לכשלון מאבקינו נגד חורבן גוש קטיף?

במשך תקופת המאבק נגד ההתנתקות ניהלתי הרבה ויכוחים מרים עם מתווי הקו של המאבק ובראשם רבי ומורי חנן פורת - ה' יחיהו ויבריאהו בזכות תפילת הרבים. הייתי טוען לפני חנן כי עלינו להשקיע את כל המאמצים לא במצביעי הליכוד ובתצאות משאל המתפקדים, אלא כמו הרב זצ"ל שהשקיע את כוחותיו באינטליגנציה השמאלנית של זמנו. מבצעי "פנים אל פנים" שבהם עושים "הפצה" של האמת הגדולה של א"י איננה דרכו של הרב! פעם בעידנא דריתחא, אף הטחתי בפני רבי ומורי חנן ואמרתי לו: "לפי סגנון המאבק שאתה מנהיג הרי שנעשית חרדי!".

המסגרת החדשה ללימודים
הראשונים בישראל

אבל אפשר לומר שטעיתי ואולי פשוט לא הייתה ברירה. לא היינו יכולים לנהל מאבק ברמה אחרת, כי פשוט אין לצינונות הדתית מה לומר לאינטליגנציה של עכשיו. בכתבי הרב זי"ע אפשר למצוא הרבה פרקים של אמירה לאינטליגנציה של זמנו, ואמירות אלה אקטואליות ברובן גם לעכשיו. אולם אם אנו לא מסוגלים לכך, מי אנו שנתיימר ללכת בדרכו??

מה שאני רואה בעיני היום הם סימנים ברורים של התפוררות מפעלו של הרב. לא מדובר רק בסדקים אלא אפילו בפרצות גם במפעל המעשי וגם במפעל הרוחני. ייסורים אלו הבאים עלינו הם קריאות של בורא העולם לחזור בתשובה. בנתיים הציבור שלנו לא למד את הלקח מכישלון המאבק על חבל ימית, גוש קטיף וצפון השומרון. אמנם לאחרונה הוקמה תנועת "ארץ שלום", אבל היא לפי שעה קטנה מאוד. אין אני רואה בחזרה בתשובה אל רוחו של מחבר "אורות התשובה", ובלי תשובה - אין אני רואה סיבה לחשוב שהמאבק על ההתיישבות יסתיים בצורה שונה מהמאבקים הקודמים. רואה אני איך לא מעטים מהצעירים שגדלו ולמדו בבית מדרשו של הרב יוצאים לחיפוש רוחני המוליך אותם לדרכים אחרות משמאל ומימין: אל העולם החילוני מכאן ואל החרדיות מאידך. קשה מכך: אני רואה אני איך המרכז של תלמידי הרב מאבד את דרכו והולך ומאמץ עמדות ודרכי תגובה חרדיות. אבל האדם רואה לעינייים ואלוקים יראה ללבב. האדם רואה את העכשיו ואלוקים בונה את אחרית הימים.

אבקש לסיים בפרק האחד מיני רבים בהם הרב מביא את אמונתו באהבת א"י שתטהר את הלאומיות מן הטומאה והרשעות שדבקו בה, וכך הוא מפרש את סיומה של שירת "האזינו" שירת ההיסטוריה הגדולה של עמנו "שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא" (הגדרת חז"ל): "וכיפר אדמתו עמו. מפרש הרב שארץ ישראל תטהר את הרוח אשר נפגע. באחרית הימים תכפר דווקא אדמת א"י על זוהמת הלאומיות - עמו

קרב היום שבו נעמוד כולנו יחד לפני המלך הקדוש שהוא המלך המשפט. קרבה השבת שבה נקרא בתורה "אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלוקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחוטב עציך עד שואב מימין". התייצבות זו לפני ה' אפשר לראות אותה כבסיס לכיבוש הארץ. הרב זי"ע הגדיר את עצמו שיש בו ניצוץ מיהושע בין נון כובש הארץ. מסיים אני בתפילה שתחיית רוחו של הרב זי"ע תציב את כולנו - מן הראשים והזקנים ועד הגרים ושואבי המים - על אדמת ארץ ישראל בעולם של תחיה.

ציונות מסורתית | אופיר טובול

מתוך: קול התור, 2021, פרק ראשון

>>

קול התור הוא ספר ראשון מסוגו העוסק בהגות ציונית מסורתית-ספרדית, חדשה וישנה. הספר מבקש להמשיג ולהנכיח את תפיסת העולם הציונית הייחודית שעומדת בבסיסו של ציבור לאומי-מסורתי ולקשור אותה אל מסורת ארוכת שנים של הגות, הנהגה וסדר יום. הוא עושה זאת באמצעות עשרים וחמש דמויות שפעלו במאתיים השנים האחרונות, ודרך הוא בוחר את ישראל של ההווה ושל העתיד.

קריאה בספר כמוה כמסע אל לבה הפועם של הישראליות החדשה, אל רחשי הלב של המחנה הלאומי-מסורתי המכונה לא אחת "הרוב הדומם". אפשר שבכוחו של מסע זה להציע "מערכת הפעלה" חדשה למדינת ישראל של ימינו.

אופיר טובול הוא משפטן, איש תקשורת ומייסד תנועת "תור הזהב".

לכבוד יום העצמאות ה-71 לישראל ביקשו בעיתון "פנאי פלוס" מכמה ידוענים לבחור את "הסמל הכי הישראלי שלהם". בין ביסלי ובמבה, חומוס ומטקה, בחר הזמר הפופולרי ביותר בישראל בימים אלו, עומר אדם, בהנחת תפילין: "בתוך כל הטירוף, כל אחד חייב למצוא את הבלנס שלו, את הזמן שלו עם עצמו, אפילו אם זה רק כמה דקות. תעצרו, תנשמו ותאמרו תודה על מה שיש וגם על מה שאין. 'מודה אני לפניך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך'".

שנתיים קודם, בתקופה שבה שבר את כל שיאי הפופולריות לאמן ישראלי, הכריז עומר אדם כי לא יופיע במופע "הפסטיגל" בחנוכה בשבת "תמורת שום הון שבעולם". בתגובה, הנהלת הפסטיגל החליטה, למורת רוחם של ארגונים חילוניים, לשנות את לוח ההופעות לטובתו. כמה חודשים אחרי פורסם כי סירב להצעה דומה מהפקת מופע האירוויזיון.

כיצד היינו מגדירים את מי שבין להיטיו נמצא המנון גאוה להט"בי ("תל אביב") לצד שיר שהפך לקלאסיקה בז'אנר ה"אמוני" ("מודה אני"), שיתופי פעולה עם אייקונים של הרוק הישראלי כשלמה ארצי וגידי גוב לצד גרסאות עבריות לשירי פופ ערבי?

בין הגאה לאמוני, בין הצברי לערבי, עומר אדם הוא סמל של דור. המעברים שהוא מבצע בין עולמות - שנתפסו זה לא מכבר כמנוגדים - הם פס הקול של ישראל החדשה.

~ ~ ~

החברה הישראלית השתנתה בעשורים האחרונים. כור ההיתוך המפא"יניקי פינה את מקומו אחר כבוד; שרוליק, דמותו האיקונית של "הצבר הישראלי", הפך לנוסטלגיה של ארץ ישראל הישנה והטובה; הפלמ"ח והקיבוצים הפכו למוצגים מוזיאליים שמתעדים את הדורות הקודמים; והממלכתיות הבן-גוריונית היצוקה מפלדה אירופית-חילונית נחלדה ונשחקה. סיפור ישראלי חדש החל להירקם.

שלא כמו קודמו, הסיפור הישראלי החדש לא הגדיר את עצמו ככזה המגיע מן הימ. הוא פרץ ממעמקי התת-מודע הקולקטיבי הישראלי כמו שורש רדום שרק חיכה לתנאים הנכונים. המעגל סביב מדורת השבט נפתח והורחב. קבוצות שהודרו במשך שנים לשוליים, נכנסו לקלחת הוויכוח הישראלי, תובעות את מקומן

השווה ודורשות לשרטט מחדש את מפת הדרכים הישראלית. המסורתיים - המהווים כ-40% אחוז מהיהודים בישראל - מובילים את התהליך. משנים את ישראל.

המסורתיות הפכה לממלכתיות הישראלית החדשה מתוך צורך ישראלי עמוק. את ישראל האידיאולוגית, הנוקשה, המחודדת עמדות של בעד ונגד, שהיתה כנראה נכונה לשנותיה הראשונות של המדינה, החליפה ישראל הנינוחה, הלבנטינית, הא־מגזרית, המחפשת הרמוניה ושלוה בית, שמתאימה לעם שרוצה לשבת תחת גפנו ותחת תאנתו. החברה הישראלית של המאה ה-21 היא חברת "גם וגם" כזו: מודרנית וגם מסורתית, מערבית וגם מזרחית, שמרנית וגם ליברלית, משפחתית ועם זאת אינדיבידואליסטית, לאומית ושוחרת שלום. אומת סטארט־אפ חדשנית שעסוקה ב"עבודת שורשים" בלתי פוסקת.

על פי מחקרים שונים, כ-40% מהיהודים בישראל מגדירים את עצמם "מסורתיים". מדובר בקבוצה גדולה ומגוונת שהמאפיין המרכזי שלה הוא ההתנגדות לקטלוג חד־ממדי. המסורתיים הם לא זרם ולא מגזר, לא שבט ולא קהילה - כשמסורתי אומר "אנחנו" הוא מתכוון לעם ישראל כולו. אפילו ההגדרה "מסורתי", עושה רושם, נכפתה עליו מתוך הקטלוג הדתי־חילוני שהתקבע בישראל. מבחינת המסורתי הוא "פשוט יהודי" - הא ותו לא.

על אף הקושי בהגדרה, ננסה לשם הנחת בסיס יציב לדיון לשרטט בקווים כלליים את הזהות הישראלית המסורתית:

המסורתיות היא יהדות משפחתית. מרכז הזהות היהודית של המסורתי מבוסס על מעבירי המסורת - דור ההורים, הסבים והסבתות, וכהמשך שלהם - הוא וצאצאיו. המצווה החשובה ביותר בספר ההלכה הבלתי כתוב של המסורתי היא "כבד את אביך ואת אמך".

המסורתי לא מערער על ההלכה, אך בוחר את מקומו האישי מולה. המסורתי יקפיד על המצוות שנתפסות בעם היהודי כ־בסיסיות והחשובות ביותר. הוא גם ישתדל "להחמיר" במצוות שבין אדם לחברו. ביחס למצוות האחרות הוא יבחר את מקומו, כשהדבר נתפס כעניין שבינו לבין בוראו. כך או כך, המסורתי ישנן לילדיו שוב ושוב: "דרך ארץ קדמה לתורה".

המסורתי הוא פלורליסט דה־פקטו. במשפחה מסורתית נמצא כאלה שמקפידים יותר ופחות, כאלה שמגדירים את עצמם כחילונים או כדתיים, ואת השיעור הגבוה ביותר של נישואים בין־מגזריים. בשולחן השבת המסורתי מתרגלים פלורליזם הלכה־למעשה.

המסורתי הוא פטריוט ישראלי. מדינת ישראל היא יסוד זהותי מרכזי עבורו. המסורתי מחזיק בתפיסת עולם לאומית כללית ולא מגזרית. כ-90% מהמסורתיים מצביעים למפלגות הימין והמרכז של המחנה הלאומי־מסורתי, זה שמרכיב את ממשלות ישראל האחרונות.

המסורתי שייך למעמד הביניים החדש. החוויה המכוננת מבחינה מעמדית של הציבור המסורתי בעשורים האחרונים היא חוויית המוביליזציה - שדרוג וניעות חברתית. בעוד דור ההורים גדל במציאות של עוני, קיפוח והדרה, בזכות מאמץ יוצא דופן ושינויים חברתיים־פוליטיים, צעירים מזרחים־מסורתיים רבים הם "דור ראשון להשכלה גבוהה" השייכים למעמד הבינוני הישראלי בשכונות החדשות של אשדוד, נתניה, ראשון לציון וערים נוספות.

המסורתי הוא (כמעט תמיד) ספרדי. את החיבור שלו לתרבות המזרחית הוא מבטא דרך הכבוד למורשת הדורות הקודמים ודרך מוזיקה, פולקלור ואורחות חיים.

~ ~ ~

עצם קיומה של המסורת אינו מובן מאליו. במשך שנים ניסו להכחיד אותה ולא לפתח את כולנו להשתבץ בהגדרות האחרות. מגיל צעיר ביקשו מאיתנו שוב ושוב להיכנס לאחת המגירות שהוכנו עבורנו מראש. את הזהות המסורתית הגדירו - דתיים וחילונים כאחד - ככניעה לבינוניות ולפשרנות. את הסגנון והתרבות המזרחיים תייגו כנחותים או כאלה שמסתכמים במטבח ובמוזיקה. מכבש אדיר הופעל כדי לחסל את המסורתיות והמזרחיות שנתפסו כמאיימות על הנרטיב הישראלי החדש. אך המסורתיות לא ויתרו. הם שמרו על תרבותם בבתי הכנסת ובאירועים המשפחתיים, בשכונה ובבית הספר. הם הקשיבו למוזיקה שאהבו, שמרו על מנהגיהם העתיקים והדגישו את הכבוד לדור המבוגר. הם נלחמו שוב ושוב כנגד הייעוד הפריפריאלי שנגזר עליהם ונאבקו למען הכללת הסיפור שלהם כחלק מהאתוס הישראלי. בכל הזמן הזה הם התעקשו שלא להפוך למגזר נבדל או לשבט נפרד שעסוק בענייניו. הם לא הקימו לעצמם יישובים סגורים ולא ניתבו את עצמם ליחידות משלהם בצבא. הם לא נלחמו על מערכת חינוך "מסורתית" ולא הקימו לעצמם עיתונים או מפלגות סקטור.

והנחישות השתלמה. כשהגיעה ברכה צפירה בשנות ה-30 עם ההצעה המהפכנית ליצירה ישראלית שעוֹאֶבֶת מאירופה אך גם ממסורת ישראל ומתרבות המזרח, התעלמו ממנה. כשהגיע ג'ו עמר בשנות ה-50 עם בשורת הפיוט והמוזיקה האנדלוסית בתחנת הרדיו המרכזית, הפנו אותו לתוכנית רדיו שולית. כשהגיע אביהו מדינה בשנות ה-70 עם לחנים ים-תיכוניים לטקסטים מקראיים, "התקדמו" ויצרו עבורו ועבור חבריו פסטיבל לזמר "בסגנון עדות המזרח". דור נוסף עבר ותרבותם של צפירה, עמר ומדינה הפכה לתרבות המיינסטרים הישראלית.

~ ~ ~

למה לי ציונות עכשיו?

השיח הציבורי הישראלי נע פעמים רבות בין קטבים ודיכוטומיות. מי שיפתח את עיתון "הארץ", מעוזה של האליטה החילונית, יגלה שחשיבה ציונית מקורית נתפסת כרעיון אנכרוניסטי במקרה הטוב. את הלאומיות המגויסת שהוביל השמאל הציוני בעשורים הראשונים למדינה החליף סדר יום שנע בין האינדיבידואליסטי לקוסמופוליטי. את חזון חברת המופת וכור ההיתוך החליפה שאיפה להפוך את ישראל למדינה ליברלית חסרת אופי שזהותה היהודית נתפסת באור שלילי. במקום להסתגל לישראל החדשה ולראות בה עדות לדמוקרטיזציה, הזדמנות לתיקון חברתי ואפילו את הצלחת פרויקט כור ההיתוך - האליטה החילונית-שמאלית זונחת את הביחד הישראלי לטובת יאוש בנוסח "גנבו לנו את המדינה". מנגד, נראה כי מי שעדיין מחזיקים בלפיד הציוני והפטריוטי עברו פעמים רבות מהלאומי ללאומני, ומנסחים הצעה מצומצמת ומסוגרת של ישראליות שמעמידה בספק את משוואת המדינה היהודית והדמוקרטית. בקרב הימין האידיאולוגי רווחת בשנים האחרונות מגמה ליברטריאנית שמיעדת למדינה תפקיד דומה לדירקטוריון של חברה כלכלית. כמקביליהם הליברלים משמאל, גם הם שוללים את תפקידיה

המחנך והמנחה
המחנך והמנחה

החברתיים של מדינת ישראל ביחס לאתוס המשותף ולערבות ההדדית. מכאן קצר המרחק לקריאה שנשמעת יותר ויותר להפרטת כל המוסדות המשותפים - ממוסד הנשיאות ועד צה"ל, מהשידור הציבורי ועד הביטוח הלאומי. במקום להילחם על ממלכתיות חדשה, הימין האידיאולוגי שולל אותה מיסודה. בין לבין עומדים מרבית הישראלים ולוקחים את מציאות החיים הישראלית כמובנת מאליה. מי שנולד וגדל למציאות שבה מדינת ישראל היא עובדה מוגמרת, לא מרגיש צורך להיות ציוני באופן מיוחד. אנו לא מתרגשים מהעובדה שהשפה העברית מעטרת שטרות כסף, שלטי חוצות ומכסי ביוז; אנו לא ממש מכירים את המציאות של להיות מיעוט יהודי נרדף בארץ זרה; אנו לוקחים כנתון חיים בסיסי את הקלות שבה ביכולתנו לשבות ביום השביעי ולחגוג את חגי ישראל; בעיית ההתבוללות מטרידה אותנו כשלג דאשתקד; והעובדה שאנו חיים בתוך התגשמות של חזון בן אלפי שנים לא מסעירה אותנו. אך גם עבור הרוב השקט, השאלות הכבדות של הציונות חוזרות מדי יום: מדוע לחיות בארץ רוויית מתחים כשלנו ולא להגר למקום שליו יותר? האם יש בכלל חשיבות בשמירה על הגחלת היהודית? כיצד ראוי לעצב את המרחב הציבורי הישראלי? איך אפשר להפחית את המתח שובר השיאים בין המגזרים? איך ראוי לאזן את יחסי הדת והמדינה? ואת מקומה של ישראל במזרח התיכון? מה מבסס את זכותנו המוסרית על הארץ, ומה היחס הראוי ללא־יהודים? כיצד מצמצמים את הפער בין "ישראל הראשונה" ל"ישראל השנייה"? החברה הישראלית מאלצת אותנו להיות מעורבים ולנקוט עמדה. להתווכח שוב ושוב על הסיפור. להשתתף ללא הרף בפעולת התיקון.

תרבות עם נחת

שנים רבות עברו מאז הגדיר פרויד את התרבות המודרנית כ"תרבות בלא נחת" ונראה שמאז חוסר הנחת רק גבר. אי השקט המודרני הוליד מהפכות שאנו לא יכולים לדמיין את חיינו בלעדיהן. אך אלה הובילו לא אחת לאסונות, לחשיבה דוגמטית ולפונדמנטליזם דתי ואידיאולוגי. החדשנות הטכנולוגית יצרה תרבות שבה הכול זמני וחד־פעמי. היא הובילה לבדידות ולתחושת חוסר שייכות. מהצד השני, חשיבה שמרנית הולידה קיפאון וחוסר מוצא שיצרו סבל אנושי רב וגרמו לשקיעה של עמים ותרבויות. למסורתיות הישראלית־יהודית־ספרדית הצעה שלישית ביחס לדיון השמרני־חדשני. המסורתיות חותרת לשינוי עם נחת. להרמוניה בין שמרנות ומהפכנות.

אל לנו לעמוד במקום, טוענים החכמים הספרדים, אך אל לנו גם לרוץ מהר מדי; עלינו לפעול אקטיבית למען שיפור מציאות חיינו, אך לעשות זאת בזהירות ובאחריות, תוך יחס של היזון חוזר בין הציבור למנהיגיו. לבנות עולם חדש, אך במקום לפרק את זה הישן תחתיו - לבנות על גבו קומה נוספת.

~ ~ ~

בבוקר שלפני חג השבועות האחרון, כמו ילדים ישראלים רבים, גם בתי הקטנה צעדה לגן הילדים בשמלה לבנה, אוחזת טנא מלא בפירות טריים. חג השבועות, למדה בגן הממלכתי, הוא "חג הביכורים" - חג טבע חקלאי שסמליו הם מוצרי חלב, פירות, טרקטורים וחבילות חציר.

לעומת זאת, במערכת החינוך הממלכתית-דתית שבה אני למדתי, שבועות תואר במשמעותו ה"דתית" בלבד: אחד משלושת הרגלים שמציין את קבלת התורה במעמד הר סיני. מערכת החינוך שלנו מספרת שני סיפורים אחרים על אותו חג. שני סיפורים שמוצגים בפנינו כסיפורים סותרים ומנוגדים. אך נשאלת השאלה: מדוע לספר לילדינו ולעצמנו סיפור חלקי ומדולל? האומנם ישנה סתירה כה חריפה בין הסיפור ה"דתי" ל"חילוני"? אם נחגוג את חג השבועות - וזהו המקרה גם ביחס לחנוכה, לט"ו בשבט או לל"ג בעומר - גם כחג חקלאי ולאומי וגם כחג דתי ותורני, נרוויח לא רק תיאור עשיר ומלא יותר של החג, אלא גם סיפור שמכליל קבוצות רבות יותר. ואולי חשוב מכך - נעשה צעד לקראת סיפור משותף חדש ורחב יותר. זהו פתרון שלישי, הרמוני, בין גישת כור ההיתוך הבן-גוריוני לגישת "השבטים" הרב-תרבותית. מערכת החינוך שלנו עדיין פועלת תחת ההגדרה הבינארית של דתי מול חילוני, מקצינה וחרדה מפני היהדות ומפני החילון. אך לילדינו - ולא רק לאלה שמגיעים מבתי מסורתיים - מגיע להכיר לעומק את הסיפור המלא שנובע מהמקורות שלנו. תפקידם של המורים ובתי הספר לגדל דור ישראלי ששוחה באוצרות הרוח היהודיים ומחובר אליהם רגשית ורוחנית. זהו תפקידה של מערכת חינוך ממלכתית שאיננה דתית או חילונית אלא פשוט ישראלית.

~ ~ ~

מתי התחילה הציונות?

בשלושת העשורים שקדמו ל"עלייה הראשונה" עלו לארץ, על פי הערכות שונות, כ-30 אלף יהודים מקהילות צפון אפריקה. יחד עם היישוב היהודי הספרדי הישן, אנשי "העלייה המגרבית" יצרו התעוררות ציונית משמעותית בארץ כולה. הם חידשו את היישוב היהודי משכם ועד עזה, מ"גיא אוני" ועד עכו. הם הקימו את השכונות היהודיות הראשונות בשלוש הערים הגדולות כיום. הארגונים שהקימו והקשרים שיצרו היוו את התשתית לראשוני העולים מאירופה. משפחות כשלוש, מויאל ועבו היו הגשר בין בני המקום הערבים לחלוצים האירופים.

גם לאחר שאיבדו את ההגמוניה על הנהגת היישוב עם העליות הגדולות, היישוב הספרדי בארץ ומנהיגיו לקחו חלק מרכזי בהתחדשות הציונית: ממלחמת השפות ועד להקמת מוסדות "החינוך החדש", ששילבו לימודי מסורת ומדע; מהקמת העיתון היומי העברי הראשון - "החירות" הירושלמי, ועד להקמת אגודת "המגן" שפעלה לקירוב יהודי-ערבי. גם בארצות ערב והאסלאם התנועה הציונית זכתה לתמיכה נלהבת, כבר בימים שהיתה בגדר רעיון אוונגרדי. ברחבי ארצות האיסלאם הוקמו אגודות לעברית מדוברת, קופות "שקל" לקרן הקיימת, עיתונים שדיווחו על מצב היהודים בארץ ישראל ובעולם ועוד.

מאות אלפי יהודי ארצות האיסלאם עזבו לא אחת חיים נוחים, נכסים רבים ומעמד חברתי גבוה בכדי להגיע לארץ שעליה חלמו הם ואבות אבותיהם. הם הגיעו למדינה שמנהיגותה ייעדה להם תפקיד שולי בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית. גם כיום, תרומתם לתקומת ישראל לא מוכרת ולא מדוברת. אנשי היישוב הישן הספרדי ועליית המגרים, אנשי עליית "אעלה בתמ"ר" מתימן, מקימי עיירות הפיתוח ואנשי המעברות - סיפורם נמחק כמעט כליל.

האגודה היהודית העולמית
האגודה הישראלית

אך כדי להבין את הסיפור הציוני בתקופה המודרנית עלינו ללכת עוד כמה מאות שנים אחורה, אל תחילת המאה ה-16. את ההיסטוריוגרפיה הציונית, טוען ההיסטוריון יוסף שרביט, יש להתחיל למנות עם גירוש ספרד ב-1492 וכיבוש ארץ ישראל על ידי האימפריה העות'מאנית כשני עשורים מאוחר יותר. מגורשי ספרד, כמו יהודים הנתונים במצוקה לאורך ההיסטוריה כולה, חיפשו את פתרונם במולדתם העתיקה, בארץ ישראל. ואכן, במאה ה-16 התגבש בארץ ישראל יישוב יהודי בעל מאפיינים שמאוחר יותר זכו להגדרה "ציוניים": התיישבות, פעילות צבאית ומדינית, קיבוץ גלויות, החייאת השפה העברית וחידוש תרבות יהודית. דמויות כמו מחדש הלימוד הקבלי האר"י הקדוש, עורך השולחן ערוך רבי יוסף קארו ופייטן "לכה דודי" ר' שלמה אלקבץ הראו ששיבה לארץ העברים היא אפשרית ואף מתבקשת.

אפילו "הרצל" משלהם היתה להם. דונה גרציה נשיא היתה אחת ממגורשי ספרד שמשפחתה כמעט שהתבוללה בנצרות מאימת האינקוויזיציה. היא הפכה לבעלת הון מהחזקות בעולם והחליטה לשוב ליהדות. חזונה היה לרכוש את אדמות טבריה מידי העות'מאנים במטרה לייסד בה אוטונומיה יהודית אליה יוכלו יהודים מכל העולם לחזור.

צאצאי מגורשי ספרד שמרו אף הם על קשר הדוק לארץ ישראל. שיבת ציון היתה עבורם פרוגרמה שמחכה לרגע המתאים למימוש. בדורות הבאים המשיכו להגיע לארץ ישראל יהודים ממרחבי האימפריה העות'מאנית וצפון אפריקה - לביקור ואף להשתקעות, פעמים רבות של רבנים ותלמידיהם יחד עם משפחותיהם. יהדות ספרד והמזרח שמרה על קשר מתמשך לארץ.

מכאן, לא מפליא ששניים מהראשונים והבולטים שבמבשרי ציון במאה ה-19 היו מנהיגים ספרדים. שניהם ראו בהתעוררות הלאומית המתחדשת בעולם כקריאת השכמה גם ליהודים. הראשון בהם היה איש גיברלטר, הרב ד"ר יהודה אריה ליאון ביבאס, שכבר בשנות ה-30 של המאה ה-19 תר בין קהילות ישראל והטיף להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. בשנת ה'ת"ר 1839 הוא פגש את הרב יהודה אלקלעי, שהעלה את הדברים על הכתב. דבריו השפיעו באופן חסר תקדים על קהילות ישראל ברחבי העולם. אחד משומעי לקחו של הרב אלקלעי היה שמש בית הכנסת שלו בזמלין שבממלכת סרביה - שמעון לייב הרצל. בנו פעל להדפסת ספרי הרב אלקלעי, ונכדו, תאודור הרצל, ייסד את מוסדות התנועה הציונית.

הציונות המודרנית, אם כן, איננה אותה תנועה "הבאה מן הים" כפי שתוארה בידי כמה ממנהיגי התנועה הציונית. היא מקטע מתוך מהלך היסטורי גדול יותר ועמוק יותר.

תיאור זה לא רק מבטא בצורה מדויקת יותר את האמת ההיסטורית. הוא מצית את הדמיון ביחס לחזונה ולייעודה של החברה הישראלית היום. מציונות שמתחילה באירופה המודרנית, לציונות שהיא חלק משרשרת המסורת היהודית העתיקה, וחלק של מרחב מזרח תיכוני; מציונות של "מדינת מקלט" לציונות של "מדינת ייעוד" הבוחרת בחזון ובמטרה משותפים.

מחיקת הסיפור הספרדי משפיעה על המציאות הישראלית עד היום. עשרות שנים אחרי, עדיין נשמע מי פעם האתוס על צאצאי החלוצים האירופים ש"בנו את המדינה", "ייבשו ביצות" ובנו את "ההתיישבות העובדת", כהצדקה לזכויות יתר ליורשיהם. לו רק למדו כראוי את ההיסטוריה, לא היו מעזים להתייחס לצאצאי יהדות ספרד באופן הזה. אך הנה קם דור חדש, ער ופיקה, שתובע: "עכשיו תורנו" לספר את הסיפור מחדש.

מפגשים עם האלוהי | הרב עוז בלומן

אם לא למדתם בלובלין שכל אדם יש לו דרך עבודה משלו, מה למדתם בלובלין? ... מה ערכו של אלוה, כביכול, שאין לו אלא דרך אחת לעובדו? (מרטין בובר, גוג ומגוג, עמ' 42-43)

הזהויות הקלאסיות שנבנו במדינת ישראל בשישים ושבע שנות קיומה הולכות ומשתנות. הסיבות לכך הן רבות, ודי בתחושה חוצה-מגזרים שהן אינן מצליחות להביא לידי ביטוי את התווים האנושיים העמוקים והמהותיים של חלק ניכר מהמסתופפים בצ'לן. כינויים כגון דתי, חרדי, חילוני, אשכנזי, מזרחי, ימני או שמאלני - מתפקדים במסגרת שיח פולמוסי-כוחני, והנמענים המקוריים שלהם חשים שלא בנוח להזדהות באמצעותם. מתחת לפני השטח ניתן לחוש שקבוצות שונות מבקשות להשיל מעליהן את זהויותיהן הקודמות, ולגבש קווי מתאר חלופיים לאלו הנהוגים; אולם קבוצות אלו נתקלות שוב ושוב בקושי מהותי - כיצד ניתן להפריד את התוך שבזהות מהקליפה שבה?

פתרון נוח לבעיה זו היה ונתר להשליך את ההגדרות כולן ולהתנער מהעיסוק האובססיבי בזהויות. אולם נקודת המוצא שלי היא שהגדרות וקווי מתאר הם גורמים חיוביים ולא שליליים: קיים שוני מובנה בין בני אדם, וניסוח אמיתי של הצרכים, השאיפות והעמדות השונים הוא פתח להבנה הדדית ולשיתוף פעולה, בעוד טשטוש של השוני גורם בסופו של דבר לכעס ולמפח נפש. יש להתנער מהגדרות מצמצמות ומקבעות, ובו בזמן לא "לשפוך את התינוק עם המים" ולהישאר עם מסגרת שמאפשרת הגדרה עצמית ואף דיון בין הקבוצות השונות.

מאמר זה מבקש לסייע במשימה זו על ידי פיתוח שפה חלופית לתיאור השוני בין הזהויות האנושיות; שפה שמתבוננת באופן שבו מתייצב האדם נוכח האלוהים. אני מתבסס על הטענה - שתורחב להלן - שאלוהים אינו רק מושג מופשט אלא בעיקר מפגש: חי, נוכח, מרגש ומפעים. מפגש זה עשוי להתרחש בחלקים וברבדים שונים של המציאות - בחוויית הטבע, בכיסופים, בתקומת ישראל, בשיחה שקטה, בשירה, בחכמה ועוד - אולם המשותף לכל הרבדים הללו הוא שאין בהם היסק הגיוני בלבד על אודות קיומו של אלוהים, אלא תחושה של נוכחות קרובה העולה מהשתתפות פעילה של האדם בהם. השוני בין בני אדם הוא תוצאה של השתתפות פעילה זו, ושאלת המפתח לבירור הזהות היא, אם כן, היכן אלוהים נוכח בחיך?

אמונה כמפגש

יש המגדירים את האמונה כטענה או כהיסק הגיוני על אודות מציאות אלוהים; אחרים רואים בה ודאות פנימית, שקיימת במידה זו או אחרת בכל אדם. הגדרות אלו טובות ויפות, אולם הן אינן מתיישבות עם תפיסת האמונה במקרא. אלוהים במקרא איננו רעיון מופשט או אידיאה, ואף לא ודאות סובייקטיבית. כאשר קוראים את הזעקות והתחינות שמופנות אל האלוהים בספר תהילים או את טענותיהם ומענותיהם של הנביאים, ומציבים לעומתם את המושגים התיאולוגיים השונים שעוצבו במהלך הדורות, נראים האחרונים חיוורים ומופשטים מדי ביחס לראשונים.

הנבואה הייתה סוערת, עשירה ומלאת רגש: נביא מתייסר תוך כדי דבר אלוהים חוצב להבות, או מהלך עירום ויחף ברחובות ירושלים. אמונת הנביא הייתה מלאת צער, עומק, דבקות ואהבה. הייתה זו חוויה

המשרד הלאומי להשכלה
העליונה בישראל

בעלת עוצמה רבה, שהופיעה הן בעם ישראל והן באנושות כולה, ושימשה מקור לעבודת אלוהים כמו גם לעבודה זרה.

חכמים (יומא סט, ב) מתארים כיצד עם חורבן בית המקדש הראשון והסתלקות הנבואה פחת במידה משמעותית הצימאון לדבקות אלוהית ולחוויות מן הסוג הזה. לדעת הראי"ה קוק (אדר היקר, עמ' ג), היחלשות זו של חוויית הדבקות בחלקים נרחבים של האנושות נועדה לאפשר לה לבחון ולטהר את יחסה אל האמונה. היות שברוב הפעמים הדבקות הופיעה ללא זיקוק מוסרי ושכלי, ולוותה בפראות, בערות ואף רוע, היה צורך להרפות ממנה. אולם היחלשות זו גם גבתה מחיר כבד, בדמות ניוונה של האמונה והפיכתה לגורם הצורר את החיים: לא עוד חיי אנוש מלאים הספוגים ברוח אלוהים, אלא דתיות קודרת המתנהלת בצדי החברה וסולדת ממנה.

אמונה באלוהים, אם כן, אינה הנחת יסוד או השערה, אלא מפגש; ואם לדייק יותר: היא תוצאה של סדרת מפגשים, המאפשרים כינון מערכת יחסים. אמונה, ממש בדומה לאמון, היא ביטחון במישהו, היא מנוחת הנפש לאחר היכרות ארוכה; זו התמסרות, זו התמקמות במסגרת של יחסים הדדיים. על אברהם - כאשר היה כבר בן למעלה משבעים - נאמר (בראשית טו, ו): "וְהָאֱמֵן בְּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה". אברהם ידע שאלוהים קיים, ושהוא אפילו משוחח איתו, אולם רק בגיל מבוגר אברהם האמין, בטח, נשען באופן שלם על אלוהים

ואלוהים, מצדו, ראה בכך מעלה נדירה. מכאן, שאמונה באלוהים היא יותר עיסוק בעמדה נפשית מאשר אתגר אינטלקטואלי והתחקות אחר טיעונים והגדרות, והיא אינה נתונה לאדם בראשית דרכו. יתר על כן: היות שמדובר במערכת יחסים, יכולים גם להתחולל בה משברים. משבר אמון אינו דומה לטעות לוגית, והוא משפיע ומחלחל לכל קצות האישיות.

מדרג של רגישות

מפגש עם אלוהים מתרחש בסיטואציות שונות, המשתנות מאדם לאדם ומזמן לזמן. מפגש זה עשוי להתרחש בחלקים וברבדים שונים של המציאות - בחוויית הטבע, בכיסופים, בשיחה שקטה, בשירה, בחכמה, ועוד - אולם המשותף לכל הרבדים הללו הוא שאין בהם היסק שכלי אודות אלוהים, אלא תחושה של נוכחות קרובה העולה מהשתתפות פעילה של האדם בהם: נוכחות חיה, מרגשת ומפעימה. כאשר בהתרחשות מסוימת חש האדם ריגוש, משמעות ייחודית שנוגעת בו ואילו; רוממות רוח בלתי מובנת ביחס להתרחשות שגרתית; מלאות וגודש של נוכחות - עליו להיות רגיש ולהיפתח אל אותה נוכחות בקשב עדין.

זיהוי נקודת ההשקה בין אלוהים והעולם משפיע באופן מכריע על זהותו ותפיסתו העצמית של המזהה. כאשר אדם חש נוכחות אלוהית בחלק מסוים של המציאות, הוא משתדל לפתח את כוחות נפשו ולכלכל את מעשיו בהתאם לאופייה של הנוכחות - שכן הוא מעוניין להרחיב ולהעמיק תחושה זו ככל שניתן; ובכך הוא גם מעניק לאותה נוכחות ביטוי אנושי וחי. האדם מוצא את עצמו ממוקם ומשולב בנקודת-השקה ייחודית זו - כמי שחושף אותה, וכמי שמביא אותה לידי ביטוי. ובלשונו של הראי"ה קוק (שמונה קבצים קובץ א כג):

ההבנות השונות בדעת אלוהים, יש לכל אחת מהן מקום בסדרי החיים. ותכונת הנפשות חלוקות הן זו מזו בדבר ההכנה של כל אחת מהן - לאיזה דרך של הבנה תהיה נמשכת. אין אדם יכול לרדת לסוף דעתו של חברו בדעת אלוהים הפנימית שבקרבו, וההשוויה החיצונה - על ידי שיווי הדיבורים ואופני ההרצאה ושיווי של דרך החיים - נוגעת רק בשטח החיצון של הדעה, אבל בפנימיותה היא תמיד מחולקת ועומדת בכל אחד שבבני אדם בצורה בפני עצמה.

יתרה מכך: בנפש האדם יכולות להתרוצץ מספר זהויות - בשלבים שונים של החיים, בזמנים מיוחדים, בהתאמה למאמציו ואף בזכייה מן ההפקר - וכל אחת מזהויות אלו דורשת את פרנסתה המיוחדת ואת אבחונה המדויק. רבי יצחק לוריא (הארי"י) ומקובלים נוספים יצרו הקבלה בין כל אחד מחודשי השנה לשבט מסוים, ובכך איפשרו לכל אדם ואדם להתנסות באופן עמוק בנקודות המפגש השונות, לבחון מבפנים ומבחוץ את עמדתו שלו ועמדות נוספות, ולעמוד על היתרונות ועל החולשות שלהן. מעגל השנה גם מצביע על העובדה שאין מדובר בסדר היררכי, אלא בגוונים שונים הזורמים מזה לזה ונבללים זה בזה.

השאלה העולה תדיר לנוכח הדברים הללו - ואף מלווה באי נחת מסוימת - היא מה בדבר אלו שאינם נוטלים חלק במפגש מסוג זה. שאלה זו מוליכה לצרור שאלות מטרידות: האם מפגש זה תלוי במאמציו של האדם, ואם הוא אינו מגיע אליו אות הוא שאינו מתאמץ דיו? האם בכלל יש ערך לחיים דתיים ללא תחושה של נוכחות אלוהית קרובה? האם יכולים להיות תביעה ומענה לשון כלפי אלו שאינם נוטלים חלק במפגש עם אלוהים, וממילא אינם מעוניינים בעבודתו?

הנחת היסוד שלי היא שבני האדם אינם שווים ביכולתם להיפגש עם אלוהים ולכונן עמו מערכת יחסים. ישנם אנשים בעלי רגישות גבוהה יותר לחוויה זו, בדומה לרגישות ביחס לחוויות אחרות - כגון מוסיקה או רומנטיקה. גם בקרב אותו אדם עצמו - קיימים זמנים שבהם הוא נוח להתפעל ולהיפגש בזמנים אחרים שבהם הוא טרוד ועסוק או קהה חושים; זמנים שבהם הוא פוגש את אלוהים בחלק אחד של המציאות, וזמנים שבהם הוא פוגש אותו בחלק אחר.

יתר על כן, קיימות זהויות אנושיות שאינן נושאות עמן תחושה של נוכחות אלוהית קרובה, ואף על פי כן חייהן מלאים משמעות עמוקה ועבודת אלוהים מרשימה. אלוהים קיים לגביהן כמפגש שנכח בו אדם אחר, או הן עצמן בזמנים אחרים. אין מדובר בדבר של מה-בכך. לזהויות אלו שמור התפקיד החשוב של מציאת האיזון בין הכמיהה לחוויית המפגש והנוכחות לבין דאגות הקיום היומיומיות.

הנחת היסוד שלפיה בני האדם אינם שווים ביכולתם להיפגש עם אלוהים לא נועדה לקבע את האדם בעמדה מסוימת - לגבי עצמו כמו גם לגבי זולתו. אין צורך לוותר על הדרישה לנוכחות אלוהית קרובה, על מדרג בין מצבים שונים ביחס אליה ועל ראייתה כמצב נעלה יותר של הקיום האנושי - אלא יש לקיים בצדה גם אפשרויות משמעותיות נוספות של עבודת אלוהים.

אלוהים אחד

אך השאלה המרכזית שעשויה להישאל לנוכח תפיסה זו היא האם אין בריבוי הצורות השונות של המפגש עם אלוהים משום ריבוי באלוהות, וממילא שיבה אל תפיסה אלילית. ניתן לומר ששאלה זו מקבלת מענה בפסוק הנאמר כשידינו מכסות את עינינו: "שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". זוהי פנייה אל בניו של ישראל להכיר בעובדה שעל אף התחושות והזהויות השונות, הם פונים אל אותו אלוהים.

המשרד הלאומי להשכלה
העליונה בישראל

יתרה מכך, ניתן לומר שדווקא הפנמה של ידיעה זו על אודות השוני המובנה בין בני האדם מבטאת התנגדות עמוקה יותר לתפיסה האלילית. אדם הסבור שקיימים אופי והשקפת עולם אופטימליים, יחידאיים, שאליהם צריך לחתור - מגשם את אלוהים במידה רבה יותר, ומקבע אותו למושגיו המצומצמים. ההשקפה השיטתית, הסד־המושגי, אמורים גם הם להיכלל בצו האוסר את קיומם של "פסל ומסכה"; שכן הבעיה העמוקה של ההגשמה איננה החומר, אלא הקיבעון. הראייה עוד הרחיק לכת מכך וקבע שעמידה נוכח אלוהי ישראל מחייבת את ריבוי הגוונים (אגרות הראייה ח"א, עמ' מח):

מקור הכול הוא אין־סוף הבלתי־מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק על ידי ריבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדברבו ולהשיגו, על־ידי רוב המעשה ורוב שלום, על ידי רוב אהבה ורוב גבורה. קריאת שמע מבטאת גם את הרעיון ששאלת האחדות התיאולוגית יכולה לבוא על פתרונה דווקא במסגרת משפחתית, שהשייכות אליה יוצרת את האיזון המרבי בין אלוהים אחד ומפגשים שונים.

ליבון וביקורת

האם עמדה הדוגלת בגוונים מוותרת על הדיון הענייני, ואף יותר מכך - על החוש הביקורתי? דומני שזהו האתגר המרכזי הניצב לפתחה, אך שוברו בצדו: היכולת לחלוק בחריפות תוך נתינת מקום מתאפשרת רק באמצעות מבנה תיאולוגי שבו אלוהים הוא מקורן של הדעות כולן. זאת ועוד; כל נקודת מפגש עם אלוהים זקוקה לליבון, לליטוש, להסרת שומנים, לביקורת; המצפון עצמו זקוק למצפון על מנת להתכוונן; לא כל חוויה משמעותית היא התגלות. מכאן שדתיים עמוקה אמורה לשמוח בכל מחלוקת עניינית כעניין שבעבודת אלוהים. עמדה של גוונים השוקעת בנינוחות בכורסתה, בבחינת "הם בשלהם ואנחנו בשלנו", אינה מבטאת רק עצלות או ייאוש, אלא גם התחמקות ממפגש כן ועמוק יותר עם אלוהים. "כשיש אלו ואלו", נהג לומר הרב יהודא אשכנזי, "אז דברי אלוהים חיים".

סובלנות פרדוקסלית

מן העבר השני ימצאו טוענים שפרדיגמה של גוונים היא אובדן דרך. לדידם, מדובר בויתור על החתירה לאמת לצד חוסר שימת לב להתפוררות של רכיבי זהות חיוניים. יש מקום לסובלנות טקטית, קרי: הימנעות מנקיטת צעדים אלימים ביחס לבעלי דעות שונות, אך לא מעבר לכך. על כך אומר שבראש ובראשונה יש לבחון באיזו מידה סובלנות טקטית מסוגלת להחזיק מעמד, בפרט כאשר עוסקים בביסוס תחושה של נוכחות אלוהית קרובה. "משל המערה" שמובא במסכת שבת (לג, ב) ראוי לתשומת לב בהקשר זה, שכן יש בו היפוך מעניין של מושגי המחשבה המדינית המערבית: בעוד המערה של אפלטון כובלת בחשכתה את ההמון, והיחידים הפילוסופים חותרים חוצה־לה, אל האור, רבי שמעון בר יוחאי ובנו מותרים את ההמון בחוץ המואר, ונמלטים אל המערה כדי לגלות בתוכה אור מסוג אחר. אך החידוש העיקרי מצוי במסקנת הסיפור: בעוד אפלטון מתריע על הסכנה שבה נתונים יחידים הסגולה מצד ההמון שהם באים לשחרר, הגמרא מתריעה על הסכנה שבה נתון ההמון מצד יחידים הסגולה: מי שגילה את האור שבמערה מסוגל להחריב את העולם.

המשרד הלאומי להשכלה
העליונה בישראל

משום כך, ולעתים קרובות מדי, ניתן לשמוע שיעורים על "שנאת החינם" שהחריבה את הבית השני; לקרוא עלונים המצטטים את דברי הנצי"ב מוולוז'ין על צדיקים שאינם ישרים, משום "שבלבם חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים ולכל הרעות שבעולם"; להתבונן במאמרים המשבחים את גילויי האחדות בחברה הישראלית - וכל זאת לצד כתיבה צינית ולעגנית השוללת את כל דרכי החשיבה האחרות. זהו פרדוקס "כלל ישראל - על פי דרכי ושיטתי" (פרדוקס שגם מאמר זה לא נמלט ממנו, אלא מהרהר בתוכו). אין מנוס מהכרה בכך שסובלנות טקטית היא סכר מנייר שלא מסוגל לעמוד בפני סחף של רגשות דתיים.

לעיתים גם נדמה שבדלת האחורית התגנבה לה מבלי-משים שיטתו של ברוך שפינוזה אל לב-לבה של העמדה הדתית - יהדות כשיטה מנוסחת עד לכדי דיוק מתמטי, שמעמידה את היחס עם אלוהים על מתכונת קבועה וחסרת חירות. במצב זה, חוזר הפוליטי לראש סדר היום; כל שנותר ליהדות מסוג זה להיות הוא חוקה מדינית ותו לא.

אך למעלה מכך. הניסיון ללחוץ חזק יותר על הקלידים כדי למנוע רעשי רקע לא רק נידון לכישלון או לאלימות, אלא גם ובעיקר מונע מעצמו את השגת מטרותיו שלו: היכולת לצעוד בעקבות אלוהים, להאזין בדקות לקריאה "לך לך", אינה יכולה להיות תולדת השקפה שיטתית מדי. קולו של אלוהים זקוק לגמישות, לרבגוניות, לחוש הומור; למקבל בעל אישיות עשירה המסוגלת להיות מופתעת ולהתחדש - לעיתים דווקא ממה שנדמה תחילה כרעשי רקע. אדם הנועל בפני עצמו את דלתות ההקשבה - לטבע, לזולת, לתרבות, לעצמו - יחמיץ את ההתגלות, ולא יוכל להיות נושא דברו של אלוהים. התמסרות לא יכולה לנבוע מקיבעון מחשבת, כשם שיחס ייחודי לא יכול לנבוע מצמצום אפשרויות הבחירה.

מדוע בני הישיבות לא מתגייסים? | הרב נויגרשל

שאלה שהיא המוסברת ביותר מבין השאלות המנסרות בחלל העולם, ויחד עם זאת התשובות עליה מוכרות פחות מכולן.

ננסה לטפל בשאלה זו בפעם המי-יודע-כמה ולסכם את הנושא בתמצית.

את הסיבות להתנגדות הנחרצת לגיוס בני הישיבות ניתן לסכם ולרכז בשלשה סעיפים. (ויודגש, כל סעיף או תת-סעיף די בו כדי להסביר את כל התופעה כולה וכולם ביחד - על אחת כמה וכמה, ולכן גם אם מאן דהו לא יבין, לא ירצה להבין או להסכים עם אחת מהן חבל להשקיע אנרגיה בנסיון להאבק נגדה שכן יש גם את האחרות.)

1. הסיבה העיקרית - "תורה מגינה ומצלה" בני הישיבות נושאים בנטל, אדרבא האחרים משתמטים מלשאת בנטל הקיום של עם ישראל בפורקם עול מצוות ובהתעלמם לחלוטין מעול לימוד התורה. תרומתם העצומה של בני הישיבות מתחלקת לשניים:

א. מה שאמר בזמנו ראש הממשלה המנוח שרון: "הצבא מגן על עם ישראל בהווה, בני הישיבות מגינים על העם בעתיד" ההווה קצר מועד והעתיד ארוך עד מאד כך שתרומתם לאין שיעור חשובה יותר, בלי בני הישיבות לא יהיה צורך בצבא בכלל כי לא יהיה עם להגן עליו.

ב. לימוד תורה מגן גם בהווה לא רק בעתיד, גם על קיומו הפיסי של עם ישראל לא רק על צורתו הייחודית כעם. הגנה זו תורמת "לא פחות ואף יותר מכל החיל הלוחם" כלשון הרב קוק ז"ל באגרתו. כיצד פועלת הגנה זו - זאת הסברנו בהרחבה במאמרינו השונים, בספרנו "למה הם שונים - החרדים והחברה בישראל" ובשיחות מוקלטות רבות.

2. כל זמן שמדברים על "צבא העם", על "כור היתוך של החברה הישראלית" ושאר קלישאות. ובלא קלישאות - כל זמן שהצבא משמש ככלי רב עוצמה "לחנך מחדש" את כל הצעירים להיות מה שמצפים מהם - ישראלים "נורמלים", כאלה או אחרים, אך ודאי לא חרדים, אין בכלל מה לדבר על הליכה לצבא. אנו איננו רואים את ה"חברה הישראלית" כמושא נשאף להשתלבות בו. אדרבא, אנו עושים כל מאמץ לחנך את ילדינו להיות שונים לחלוטין מאב הטפוס שמגדלת החברה הישראלית. מושגיה אינם מושגינו, ערכיה אינם ערכינו, ואורח חיינו שונה לחלוטין משלה. עצם ההגדרה של הצבא כ"כור היתוך" מהווה איום וסיבה לא להשתלב (בצד החוצפה ועזות המצח שברעיון - מי הם אלה שיתיכו אותנו בכור?). אין אנו רוצים להשתלב בחברה הישראלית ואין אנו רוצים לריב איתה או להעליב אותה, כל שאנו רוצים הוא לחיות לצידה ב"דו קיום בשלום" תוך כבוד הדדי.

ואם אמור יאמרו: ומה יהיה אם הצבא יחדל להיות "צבא העם" "כור היתוך" וכד' ויהפוך לצבא מקצועי שיעודו אך ורק להילחם ולהגן האם נתגייס? התשובה היא: במקרה כזה לא יהיה כל צורך בנו ואיש לא ירצה שנתגייס על כל ההוצאות המיותרות שיתהוו כתוצאה מהצורך בהתאמת המערכת לאורח החיים החרדי ועל כל הבעיות שיהיה צריך לפתור ("הדרת נשים" כביכול, כשרות מהודרות, צניעות מוקפדת, קביעת עתים לתורה וכד'). הרי במקרה כזה עשרות אחוזים מהחיילים המשרתים, לא דתיים כדתיים, יישלחו לבתייהם בהיותם מיותרים לחלוטין, ואת המגויסים החדשים יקחו מקרב המתאימים אלה יתוגמלו

בהתאם. ממילא גם לא יהיה מקום לדבר על פריסה רחבה של פוטנציאל המתגייסים וחלוקת הנטל שכן בצבא מקצועי שיתן הטבות רבות למתגייסיו וישלם להם כראוי (וזאת מהתקציב שיתפנה אחר שהמיותרים יישלחו לבתייהם) אנשים ירצו לשרת ולא יראו בכך כל נטל.

כך שמדובר ב"ממה נפשך" אם הצבא ימשיך להיות צבא העם - אין אנו יכולים להתגייס. ואם יחדל להיות כזה ותשונה צורתו - איש לא ירצה שנתגייס.

3. כיון שמדובר במלחמת תרבות על אופיה של מדינת ישראל. וכיון שכל ההתעוררות המזויפת וחילול מושגים כמו יושר וצדק שנעשה תוך גלגולי העינים של הצבועים - הפוליטיקאים, אין לה כל קשר לצרכי בטחון או לחלוקה צודקת של הנטל, אלא כל כולה נובעת ממאבק על חילון העם, מאבק בו התחילו מזה זמן רב ועתה עם הגידול במספר שומרי המצוות והתגברות השפעתם נתקפו המנהיגים החילוניים בפאניקה עצומה וחידשוהו ביתר שאת ובצורה גמלונית חסרת כל טקט, דבר הבא לידי ביטוי בסוללה ארוכה של מאבקים נגד כל דבר שנדמה שריח יהדות נודף ממנו, הרי עצם העובדה שהם רוצים שנתגייס גורמת שאנחנו נעשה את ההפך. כך שמאבקם אודות הגיוס לא ישא כל תוצאה חיובית מבחינתם עד כמה שהדבר נוגע למספר המתגייסים אלא להפך. והם יודעים זאת היטב ולכן מטרתם האמיתית היא להכפיש ולהמאיס את הצבור החרדי על כלל הצבור. ובזאת יש להם אמנם הצלחות מסוימות אך גם הן קצרות טווח שכן ברגע שהחילוני מורעל התקשורת פוגש אדם חרדי פנים אל פנים לא עובר זמן רב עד שהסטריאוטיפ מתנפץ ומכיון שנכון הדבר שיש גידול מספרי עצום בכמות החרדים הרי יותר ויותר אנשים פוגשים יותר ויותר חרדים ולומדים עד כמה הדמוניזציה והסטריאוטיפיזציה מזויפים מתוכם.

לסיכום:

1. החרדים תורמים ואסור לותר על תרומתם ולגייסם.
2. הצבא לא מתאים לחרדים ולא רוצה להתאים עצמו.
3. רק אנשים לא מציאותיים, כאותם חברי כנסת שלא קראו ולא שנו ולא שמשו תלמידי חכמים, חושבים שאפשר לנהל מלחמת חרמה נגד החרדים שמטרתה לעקור את רסיסי הצורה היהודית של מדינת ישראל ולצפות מהחרדים שישתפו פעולה נגד עצמם.

בהערת אגב נוסף ונאמר, כי אף שהפיכת הצבא לצבא מקצועי הוא דבר המתבקש מאליו, ויטיב עם עולם התורה ובני הישיבות, (וממילא עם העולם כולו), ועם הצבא עצמו. מכל מקום, יהיה זה חרבן החברה הישראלית. זאת עקב הכישלון המוחלט של מערכת החינוך. כשלון שהולך ומעמיק משנה לשנה. מי שנקלע להפסקה בתיכון ישראלי, מי שרואה את מגלי המתכות בכל השערים, מי שרואה את רמת הדבור כלפי מורים וכלפי חברים, את האלימות המילולית והפיסית את ההדרדרות המוסרית לעין כל, יבין כי אוי לה לחברה אם הצעירים האלה בצורה בה הם נראים ומתנהגים יצאו לחיי המעשה בלי לעבור סדנת תיקון דרסטית לכשל הנורא הנקרא בטעות "חינוך" דרכו עברו והתעוותו. למזלה של החברה הישראלית רוב הצעירים הולכים אחרי התיכון לצבא שם עוברים כור היתוך שעבורם הוא הכרחי. מה שעבור צעירי הצבור החרדי הוא מזיק ומיותר עבור צעירי ישראל הכללית הוא נחוץ בונה והכרחי.

שורש הבעיה היא אפוא מערכת החינוך הישראלית שהתרחקה מתורה ומדרך ארץ גם יחד.

חיים גורי, משורר, סופר ועיתונאי ישראלי, שירת כחלוץ וחייל במלחמת העולם השנייה, ולאחר מכן במלחמת העצמאות, חוויות שכתבתו הניבה עמן תובנות עמוקות על החברה הישראלית והסבל האנושי.

צוהר אל מחשבותיו של המשורר על תקופות קריטיות בחיי האומה, על סביבות פוליטיות וחברתיות, ועל ההשפעות של מלחמות על הנפש הישראלית. הראיון מספק הצצה ייחודית למורכבות של חוויות גורי כנער, צעיר וחייל, ומגולל את המסע האישי שלו בתוך ההקשרים הרחבים של ההיסטוריה הישראלית.

ראה, אני נולדתי בתל אביב. הייתי הילד ה-308 של תל אביב. ותל אביב היא, העברית, היתה עיר צעירה מאוד של אנשים צעירים מאוד שבה הכל חדש, הכל בבנייה. פועלי הבניין חצי עירומים, הקירות עדיין נוטפי מים. והכל הולך ונוצר, הכל בתוך איזו הוויה מהפכנית כזו, שוללת עבר. והתחושה תחושה חזקה מאוד של 'לנו שירת העתיד מזמרת'. של במקום אתמול יש לנו מחר. "כך שאני נולדתי אל תוך מקום שהיה בו משהו משכר, משוחרר, שמשי, חילוני מאוד. כמעט אנרכיסטי. מקום שהיה מלא עתיד, שסגד לנעורים ולעתיד. תל אביב אף פעם לא היתה פרובינציאלית. תמיד היתה מלאה בתרבות וספרות ותיאטרון. פילהרמונית ובאוהאוז. אבל היה בה משהו כמעט אקסטטי, כיוון שלתרבות העבודה התל אביבית שאני הייתי חלק ממנה היה איזה נופך כמעט דתי. היא קידשה את החולין וחילנה את המקודש. היא היתה חלק מאיזה עולם סוציאליסטי שצבעו בווערים, שהיה בו משהו משיחי. ולכן היתה החדווה לבנות דברים גדולים. לחלום בגדול. לא להסתפק בחיים נטו אלא להיות חלק מאיזה מהלך ענקים כזה שחייב לנצח. כי עולם חדש נברא, הקשיבו. כי אתם הסלע שעליו ייבנה מקדש העתיד. ונס לא קרה לנו. פח שמן לא מצאנו. אבל בעמק הלכנו, ההרה עלינו, מעיינות האורות הגנוזים גילינו. בעצמנו, כמו ידינו, בעבודה קשה. ויהי אור.

אני הייתי ילד פוליטי מאוד. ילד רגיש, קצת עצוב, שמאוד חשוף לכל מה שקורה מסביב. ומיום שהתחלתי לקרוא קראתי את העיתון 'דבר'. ניזונתי מכל הלהט הזה. האסיפות, הוויכוחים, הכרזות, עיתוני הקיר. ואל תאמר מחר נגאל. אל ספוד, אל בכות לעת הזאת. אל הורד ראש. החורש חרוש. הזורע זרע. עבוד, עבוד, עבוד. וכל זה היה כמו עירוי דם כזה שנמסך במערכת הדם שלך, זורם בעורקיך, יוצר איזו הזדהות עצומה עם הקבוצה שאתה חלק ממנה. עם היחד המהפכני הזה, המגייס, התובע. הדורש ממך עוד ועוד. "אבל מסביב היו ערבים. בשיח מוניס, בסומייל, ביפו. ושיירות הגמלים שלהם היו עוברות ליד הצריף שלנו בשכונת נורדיה, במקום שהיום ניצב דיזנגוף סנטר. ובמעלה גבעת החול, במקום שהיום הבימה, העיר הסתיימה. ומעבר לה התחיל הפחד, כי כל העולם העברי הנלהב הזה היה בעצם אי קטן מאוד מוקף בים של ערבים. והערבים תמיד עוררו משיכה ופחד. וכבר כשהייתי בן שש היו מאורעות עשירים ותשע. ואחד הזיכרונות הראשונים שלי הוא הזיכרון של אבא - אבא הפציפיסט, הצמחוני-טבעוני - אוהז במקל של טוריה כדי לשמור על הבית. והלחישות האלה של המבוגרים המודאגים. כי מעבר לגבעה האימה. מעבר לאקליפטוס, לשקמה.

המחלקה הלאומית לחינוך
הרשות הלאומית לחינוך

"וכבר מהתחלה היה חקוק בנו הסיפור הנורא של רצח ברנר. התמונה האיזומה הזו של ראשו מגואל בדם. חוסר האונים הזה להיות חלש. ואליה התווספו הסיפורים של תרפ"ט: חברון, מוצא, צפת, משפחת מקלף. וכשהייתי בן עשר לקחו אותנו לחברון והביאו אותנו אל הישיבה הזו שהיו בה עדיין גווילים שרופים, שריח הדם עוד עמד בחדריה. ואולי אסור היה לעשות זאת לילדים בני עשר. אני זוכר שכל אותו יום פחדתי. וכל עוד נשארנו בחברון לא רווח לי, כי היתה התחושה שזה יכול לחזור. שאנחנו המעטים והם הרבים ולכן זה יכול לחזור. "אז היה פה צירוף כזה, מחשמל, של להיות צודקים ולהיות נצורים. היה המתח של לגדול בתוך סכנה אבל בתחילתה של היסטוריה גדולה שהיהודים חוזרים אליה. ואידיאלים פלוס סכנה הם מתכון איום, אבל מתכון שיש בו גם המון עוצמה. כי אם אתה נצור ולא מרגיש צודק, אוי לך. אבל השילוב של להיות נצור ולהיות צודק יוצר מכפילים של כוח. ועליו נבנתה כאן תרבות שלמה, שהידעה בכל השירים, בכל הנאומים, המאמרים. הם ישרפו ואנחנו נבנה. הם יגדעו ואנחנו ניטע. ויידעו איפוא, צוררינו: לא תפחידו אותנו. ויידעו אויבינו. יידע הנוער העברי.

"חלק מזה היה כמובן הקורבן. כי הארץ היתה אז הגיבור הראשי. כמה שירים שרנו על אדמה. עשרות. אבל אל זה הצטרף הדם. כי אין אף שעל אדמתנו שלא כופר בדם. ואדמה אדמתי רחומה עד מותי... ארשתך לי בדם. שזה שילוב שנחשב היום לדוחה. אדמה ודם. אבל הוא היה חלק מהסיפור, כי אם נהרגו שני שומרים ביוקנעם ושני תאומים נולדו אז קראו להם בשמם. ואם חמישה נפלו במעלה החמישה אז למחרת חמישה פטישים הולמים מחדש ומאז לא נדמו. כלומר, הכל כאילו אומר 'דעו לכם, ילך קשה, יפלו רבים בדרך'. הכל כמו מכין אותך למחירים הגבוהים שתשלם. לקורבן שתקריב. וגם זה בתוך איזו תחושה של קאדרים מצומצמים, מובילים, שהם אלה שקובעים. הם אלה שמוליכים את המהלך הגדול. "וכל הזמן הזה אתה נתון באיזו מערכת סתירות קשה, בלתי אפשרית. מערכת סתירות שעד היום היא בלתי אפשרית. כי מצד אחד אחוות עמים וארגון משותף וברית פועלי ארץ ישראל אבל מצד שני עבודה עברית. וזה הרי לא הולך יחד. לא הולך. ומצד אחד חינוך כמעט פציפיסטי אבל מצד שני הידיעה ההולכת ומתבהרת שיש פה ניגוד. שזה לא ייגמר טוב. שבינינו לבינם החרב. ומהומת אלוהים, כל הסתירות האלה. וכששני בחורים חסונים מהאיגוד למען תוצרת הארץ שופכים את העגבניות של רוכל ערבי ברחוב שלנו וכשהוא זועק 'חאווג'ה' ומתחנן על מרכולתו והעגבניות מתפזרות והעגבניות מתגלגלות במורד האטי, אמא שלי בוכה במשך שבועיים כי היא איננה יכולה לעמוד באלימות הזו. אבל היא גם יודעת שאין לה פתרון. והיא מרגישה שהיא לא יכולה יותר. שהיא, ציונית קנאית שבאה הנה ברוסלאן, לא יכולה לחיות בעולם הזה הנורא שהולך ונוצר כאן.

"וגם אני, באחת מחופשות הקיץ, כאשר אני מבקר את הדוד שלי בכפר ויתקין, בוואדי חווארת, וכאשר אני מתבונן בכל הביצות סביב ובאנשי המושב היורדים אל תוך הביצות במגפיים הגבוהים האלה ובטוריות ובשקי חול לייבש את הביצות, אני לא יכול שלא לראות גם את הבדווים והפלאחים שנאחזו בעמק ההוא וסירבו להתפנות ממנו גם אחרי שהקרן הקיימת קנתה מהאפנדים את הקושאן. ואז המשאיות באות ועוקרות את יתדות האוהלים ואת מיתרי האוהלים. והאלימות, השאגות, האנשים הנגרים. היללות של הנשים, הבכי של הילדים, האוקטבות האלה של הזעקה. וב-1936, מסביב לבית אלפא, השדות כבר בוערים.

והפעמון הזה המצלצל. מעיר את כולם. מזעיק: הביאו את העגלות. והעגלות מוכנות מראש עם חביות מים גדולות ושקי יוטה. ובאמצע הלילה רצים אל השדות עם השקים הרטובים לכבות את האש. וכל המישור מואר. עד האופק שדות עולים באש, שזו תמונה שילד איננו שוכח אותה. והפרדסים הגדועים, היריות בלילה, הזרקור בחשכה, המשפחה הנשחטת בנהלל, ההקשחה, השינוי המתרחש באלתרמן בין 'אל תתנו להם רובים' של 1935 לבין 'נושאים שלום על הרובים' של 1938. והעולה מגרמניה, חיים ברוק, אשר נורה ליד הסחנה. ובטרם מותו הוא כותב בגרמנית בפנקסו: 'ערבי ירה בי מן המארב. חברים, נורא למות בגיל צעיר כל כך; הכל למען חירותנו'.

"אני זוכר את הכותרת בדבר: יום דמים ביפו. ובכלל, כל האמביוולנטיות הזאת ביחס ליפו. כי אם אתה ילד תל אביבי סקרן ורגיש אתה קולט את הסתירה הנוראה הזו שבה אתה חי. שיכולה לגרום גם לעושר נפשי אבל גם להרס נפשי. ואתה כולך נמשך אל יפו זו. בתי הכורכר, צבעי הטרקוטה, הגרניום בחלונות. ותערובת ריחות הדגים והתפוזים ואצות הים. הסנסואליות הזו. ועבור מי שגדל בעיר שכולה הווה, בעיר נעדרת זמן, יפו היא גם כל הדורות שעברו. יפו זה מיונה הנביא. והמגדלים האלה. הבתים שכאילו עולים מתוך הים. אבל פתאום התריסים הולכים ומוגפים. הדגלים הירוקים עולים. והדרשות המשוגעות במסגדים. ופתאום זו גם יפו הרוצחת. ויהודי בודד בורח צפונה מפני המון ערבי המשיגו במוטות ברזל. והפראות שלהם. פראות אשר מולידה פראות. והאצ"ל אשר מקדים את החמאס בשישים שנים ומעמיס חומר נפץ על חמור ומצרף שעון ושולח את החמור אל תוך השוק של חיפה תחתית. והחמור מתפוצץ ועשרות נפצעים ונהרגים. חפים מפשע.

"תבין, לא שנאנו אותם. להיפך. אבל כפי שכתבתי פעם, השנאה היתה תוקפת מדי פעם את הנדהמים והחיוורים ליד קבר פתוח או איש פרום-חזה כאשר פתאום זה היה חד מאוד: אנחנו או הם. וכאשר הלך והתברר שמאחורי המלים והסיסמאות ניצבה מציאות אכזרית שכפתה עליך את הבחירה בין העמידה לבגידה, בין להיות בתוך השיירה או מחוץ לשיירה, כי אם אתה בתוך השיירה אז אין לך ברירה אלא להילחם. "ואז יוצאים מן הגדר. וינגייט עושה את מה שוינגייט עושה. והכל הולך ונשאב אל תוך האלימות. כי אין ברירה אחרת. כי אנחנו המעטים והם הרבים ואין ברירה אחרת. ואני בין הנקראים אל חורשת גינוסר, אל הלילה הראשון שהוא של הפלמ"ח עם יגאל אלון. וקורס חבלנים, וקורס סיירים, והמסעות אל מצדה. דברי הקנאים. וחישול הגוף וחישול הרוח. בניית הכוח. כל הזמן בניית הכוח.

"אבל בינתיים השיגעון הוא של הליכה בארץ. כי בכל ארץ אחרת הסייר מגלה את האויב, בארץ הזו הוא מגלה את המולדת. אבל הארץ היא ברובה הארץ שלהם. זרועה בכפרים שלהם. אז עוברים על פני הכפרים ומתארחים בהם. קונים פיתות, שותים תה. מוצאים מקלט מפני הגשם. או מברכים את הקוצרים ונענים בברכה. והכפרים האלה כל כך יפים, כל כך מושכים את הלב. והם כאילו ממשיכים את התנ"ך. אבל מצד שני אין לדעת. כי בארץ הזו המעברים כל כך מהירים, לא צפויים, ובכל רגע יכולה להתחיל רגימה.

והרגימות האלה הן איומות. איומות. כי זה כמעט אישי. קרוב כל כך. אלה כמעט מריחים את אלה. רואים את האדום מציף את העיניים.

"ואחרי אל עלמיין אנחנו כבר מתחילים להכין את תיקי הכפרים. כי יהיה יום דין, כי ברור שזה יגיע. בינם לבינינו זה לא ייגמר טוב. והיכן בית המוכתר. מה דרכי הגישה. ופתאום זה כבר לא כל כך תמים. כבר לא מסע נאיוויי כזה של אהבת הארץ, אלא זו מין רמייה כזו, מזימה נחרשת. "יש דבר אחד שמציק לי עד היום: כשהמלחמה פרצה לא הייתי כאן. זה החור השחור של חיי. הייתי בהונגריה ובצ'כיה. אבל בזמן שהייתי שם, בין אלה ששרדו מהחורבן הגדול ההוא, הידיעות התחילו להגיע. הארץ בוערת. וחברי כאח לי חמדור, חיים בן-דור. ודני מס. הל"ה. הלילה החורפי ההוא שבו כתבתי את 'הנה מוטלות גופותינו'. וגם אחר כך. הרי כל כך רבים מתו. הקרובים לי ביותר.

"לא, אינני חושב שבכיתי. כי אנחנו היינו דור שגזר על הבכי. והיה מין מצב של הלם שבמקפיא את הבכי. והיתה איזו נחישות שחונכנו עליה לא להראות חולשה ברבים. והיום בתי אומרת לי שפשענו כלפי עצמנו כי הבכי ניתן לאדם כדי שישתמש בו, אבל אז דברים גדולים קרו במהירות גדולה ואסור היה להישבר. כך שרק הרבה יותר מאוחר, רק באזכרות, למשמע שיר או קטע מוסיקלי, פתאום חנק את הגרון הבכי ההוא שאותו לא בכינו.

"אבל כשהגעתי סוף סוף ארצה באמצע הקיץ ההוא הארץ כבר היתה ארץ אחרת. האנשים היו אחרים. כל כך הרבה הם עברו: המפללות, החברים שנשארו על הגבעות, הגופות המחוללות. וכל מה שזה עושה לאנשים צעירים. כי פראות מולידה פראות. גם הנופים השתנו. תל אביב ריקה מאנגלים, יפו ריקה מערבים. והחימר ההוא של החושות בוער במשך שבועות, חודשים. התחושה הזו שכל כפרי הדרום עשנים. "וכשאני מצטרף לחטיבת הנגב היא יושבת בכפר הנטוש קסטינה, נערכת לקראת קרבות ההתקפה בדרום. ויש באנשים איזו התלהבות של 'המצרים פלשו לארצנו ואנחנו נראה להם'. ומטר אחד מהפחד יש מין יצר כזה, מין תשוקה כזו, שבלעדיהם אי אפשר לצאת לקרב התקפה. בלעדיהם אי אפשר לנצח במלחמה כל כך קשה. אבל כאשר פורצים אל תוך באר שבע כל זה מתחלף בתוך שעה בתמונות של ילדים הרוגים ונשים בוכיות. ובתוך עיר שזה עתה מוגרה, שאזרחיה מבוהלים, יצרי האדם מתפרצים. ואתה רואה את הביזה, האכזריות, שריפת השוק, אתה רואה ג'יפ עובר בעיר עם מקלע. יורה. והמגורשים לכיוון דהרייה. נשים וטף. ואשה המתבוננת בך עם עיניים גדולות, דומעות. והתמונות האלה שוברות את לבך. התחושה שאות קין נחקק במצחנו. שבשורתנו בשורת מצורעים".

ב. "עכשיו, כאשר אני מוציא לאור מחדש את יומן המלחמה שלי, את 'עד עלות השחר', שאותו כתבתי לפני חמישים שנה, ושאותו לא הוצאתי מחדש במשך כל השנים האלה, ולא במקרה, אני שואל את עצמי אם היו דברים שהייתי צריך לומר אז ולא אמרתי. וזה מייסר אותי, כי היו דברים. היו דברים שלא הייתי צריך לעבור עליהם בשתיקה. "יש מין תופעה כזאת: המשמעות מפגרת אחרי המראות. ולפעמים דווקא מי שנמצא בתוך האירוע, בתוך האש, לא לגמרי קולט אותו. אני זוכר שכאשר פוצצנו את מתקני הרדאר בחיפה, בפברואר 1946, אנחנו שהיינו שם שמענו רק קול נפץ רפה, אבל במפרץ חלונות התנפצו, כי הגלים

המשרד הלאומי להשכלה
העליונה בישראל

שנשא את הקול העצימו אותו מאוד. וכך זה לפעמים גם עם גלי הזמן. יש אירועים שתוך כדי התרחשות הם שונים לגמרי ממה שיהיו עשר שנים אחר כך. או חמישים שנה אחר כך. ועל כן בארץ הזו העבר הוא תמיד הדבר הכי אקטואלי. כי זה תמיד חוזר. ופתאום, כאשר חשבת שזה כבר איננו, זה נוקם את נקמתו. "אנחנו לא יכולנו לראות אז דברים בשתי עיניים. כי כפי שפריקלס אומר לסוקרטס במיניאטורה ההיסטורית הידועה של סטרינדברג, רובאי-קשת הקולע אל המטרה שומה עליו לעצום עין אחת. ואנחנו היינו רובאים-קשתים. היינו חייבים לכוון אל המטרה. להילחם, לנצח. ופשוט לא יכולנו לראות בשתי עיניים. אז מתי אתה פוקח את העין השנייה? כאשר הסכנה חולפת. כאשר המצור מוסר. ואז פתאום התמונה מתרחבת. ואתה רואה מראות שלא ראית, שומע קולות שלא שמעת, דברים שהדחקת. ואתה מתמלא רחמים גדולים, וכאב וחרטה. אבל אסור לך אף פעם לשכוח שמי שהיה שם אז והיה חייב להילחם, לא היה יכול לראות זאת כך. הוא נאלץ לעצום עין אחת.

"ובכל זאת זה חונק אותי לא פעם: למה לא כתבתי יותר. ואני שואל את עצמי: 'זה כל מה שיכולת לומר?' ואני בערוב ימי אומר לך: לא. ואני מרגיש רע עם זה, כי אני הייתי שם, ראיתי. ראיתי שנשברה ההתנגדות ובכל זאת שוטפים את העיר כדי להפחיד, לגרש.

"יכול להיות שחלק מזה הוא שכאשר הצדק שלך כל כך גדול אתה עובר לפעמים על פני מעשי עוולה הנעשים בשמו ואיך רואה אותם. ויכול להיות שחלק מזה הוא שאתה נמצא בתוך שיירה ואתה נאמן לה, אתה מזדהה איתה. אתה לא רוצה לצאת דופן. וגם הטמפרטורה היא טמפרטורה של תקופת קטסטרופה. של שלוש שנים אחר השואה. ובמהלכה של מלחמה קשה שבה הותקפנו באכזריות. ואתה, שלא היית בקרבות הראשונים, לא רוצה להיות המטיף, המוכיח בשער.

"אבל בכל זאת במג'דל ראיתי את כניעת העיר. והיא נכנעה ללא קרב. ובמג'דל הרי היה ארגון פועלים ששיתף פעולה עם ההסתדרות. וותיקי הפועלים חלקם דיברו עברית. וראיתי את התמונה הזאת, של זקני העיר באים. כמו בציור של רודן: משלחת התחינה. והם ביקשו כניעה כי לא חשבו לברוח, כי הרגישו את עצמם קרובים אלינו. אפילו הכירו חלק מהאנשים באופן אישי. והיו בטוחים שבשל כך יניחו להם. אבל אני כבר שמעתי באוזן השנייה שהם לא יישארו בעיר זמן רב. וכעבור זמן מה הם באמת נעלמו. ובמג'דל הם לא ברחו. לא נלחמו ולא ברחו. וגם באשדוד. בפלוג'ה.

"לכן אני אומר שוב ושוב בשירי שעשן העי שמור בחולצותינו. כי אנחנו באמת שרפנו את העי. ולכן אני אומר בשיר חדש שכתבתי שלפעמים האויב הכיר אותנו טוב יותר משאנחנו הכרנו את עצמנו. שזה דבר נורא להגיד, כי אני לא מקבל שכל קיומנו מבוסס על עוול. אני לא מקבל זאת. אנחנו לא זרים כאן. לא קולוניאליסטים. לא כובשים. אבל היו הדברים האלה. ובסופו של דבר תל אביב בלעה את יפו שאותה כל כך אהבתי, מפניה כל כך פחדתי. ובשנים שאחרי המלחמה חיל ההנדסה של צה"ל היה עורך את האימונים שלו ביפו עד שמישהו הפסיק את הטירוף הזה. וגם אנחנו התאמנו בשנות החמישים בכפרים הנטושים שבחבל לכיש וחבל עדולם. והמטעים, הבוסתנים, גדרות הצבר. הבתים העזובים. זה חילחל פנימה. דווקא אצל מי שכל כך אהב את ההווה הזאת שלהם. וזה לא גרם לי לפקפק בצדקת הדרך שלנו. עד היום אני משוכנע שהמלחמה היא היתה מלחמת מגן צודקת. כי הם אלה שלא רצו בנו. הם אלה שדחו כל פשרה. דחו את הצעת החלוקה. והמציאות הזאת היתה כולה אכזרית מאוד. הברירה היתה להילחם או להיכחד, כך

שלא היו פה אשמים. לא היו פה רעים. אבל בכל זאת הווייה שלמה נכרתה כאן. נמחתה מהנוף. וכל העולם הזה של השכונות המעורבות. של רחובות-זרנוגה, זיכרון-פרדיס, תל אביב-יפו. וכפי שכתבתי פעם: לבי בוכה בי בהיזכרי בעולם הזה, שהיו בו יופי וקשרי קשרים. לא רק פחד, לא רק מוות. וכפי שכתבתי, רבים מאתנו באמת אהבו את הכפרים שפוצצו. את העולם שנאלצו להחריב".

ג. "נתן אלתרמן, למשל, תמיד סירב לבקר בעין הוד. הוא טען שבמקום שבו אשה טחנה קמח או כיבסה כביסה או הניקה ילד אי אפשר להעמיד פסל. אי אפשר לצייר ציור. שבמקום כזה יכולה לגור רק פליטת שואה. "אבל אותו אלתרמן, שהוא האלטרמן שכתב את 'על זאת' וכתב את קינת כפר קאסם ורב את ריבו של תופיק טובי, כאשר הוא כתב על נפילתה של יפו הוא היה כמעט קריר, חסר רחמים. כי באש מחליפה כברת ארץ נושבת בעלים. כך הוא כתב. הוא הבחין לחלוטין בין הצדק של הפרט והטרגדיה של הפרט לבין הכלל ההיסטורי.

"וגם אני, בדרכי, מנסה להבחין בין החשבון המוסרי לבין החשבון הלאומי. כי בכל הנוגע למוסר אין פשרות. אין דרך שלישית. ולכן עשיתי בעבר ואני עושה היום, כל מה שאני יכול נגד מעצרים מינהליים, נגד גירושים, נגד הריסת בתים. אבל בחשבון הלאומי התמונה הרבה יותר מורכבת. כי מצד אחד אנחנו נחשבים היום לחזקים, אבל מצד שני גם היום אנחנו המעטים. בחשבון ההיסטורי הגדול אנחנו בכל זאת המעטים. הדחויים והמאוימים. ולכן גם כאשר אנחנו תוקפים אנחנו בעצם מתגוננים.

"אומר לך את האמת: לפעמים אני מוצא את עצמי מקנא בישמעאל. כי למרות כל הסבל שעבר ולמרות האובדן הזה הנורא של בית ובוסתן וכבוד ונחלה, למרות כל זה אין בו פחד היסטורי. הוא יושב חזק. ואין בו מין התזזית הזאת של בין יוהרה לגוועלד. בין להיות המעצמה החמישית בעולם לבין איפה נישן הלילה. ואין בו הצורך הזה הנוגע ללב לשאת חן. לקבל הכרה ואהבה.

ואת המורכבות הזאת ראיתי גם שנים אחרי כן בעזה, בזמן האינתיפדה. כי מצד אחד ראיתי את ההשפלות שהשפלנו אותם והטרטורים במחסומים והכניסה הזו אל תוך בית בלילה, כשאתה מוצא גבר ואשה כמעט בשעת מעשה, והגבר נעצר והאשה מנסה להתלבש בחופזה והילדים נסים לכל עבר. אבל מצד שני הפגנה של אלפים. וגם הם משפילים את החיילים שלנו. משתינים עליהם. וההמון הצועק 'חייבר חייבר יא יאהוד, צבא מוחמד עוד ישוב! כך שגם היום כאשר רואים בטלוויזיה חיילים מפזרים מפגינים צעירים ואומרים 'כובש עריץ' זה לא כל כך פשוט. כי אם תחשוב על זה רגע ותצא מן המסגרת של הצילום תוכל לראות שבעצם המפגינים הצעירים האלה הם חלק מעולם אדיר. הם חלק מעוצמה בלתי מנוצחת. ומאיזה שקט כזה של ביטחון קיומי. כי אף מצרי לא ישאל את עצמו אם מצרים תתקיים בעוד חמישים שנה. אף ערבי לא ירגיש את התחושה הזאת של חיים על קו הקץ. והמשפט הידוע 'שבע יקום העם אם עלי אדמתו יובס' מתאים יותר לערבים מאשר לנו. כי אני לא רואה את צדינת ישראל קמה משבע תבוסות. הרי ראינו מה חצי תבוסה

עשתה לנו. עד היום החברה הזו לא השתקמה מהמכה של מלחמת יום הכיפורים, שהיכתה בנו כמו אגרוף בכוורת דבורים. ואילו אצלם יש איזה מין שקט עמוק כזה. נרגילי. והזמן שלהם הוא זמן עגול: אחרי היום

המסגרת החדשה לשיח
האזרחות בישראל

יבוא לילה, אחרי הלילה יום. ואחרי המלחמה השלום, אחרי השלום המלחמה. וזה לגמרי שונה מהזמן הליניארי שלנו, המשיחי, שגורם לנו להרגיש שאנחנו נעים אל עבר איזה קץ ימים. חורבן או גאולה. מלחמה נוראה או שלום מוחלט.

"כך שבתרבות ההיא של הנצורים והצודקים היתה הרבה אמת. היא לא היתה איזו שטיפת מוח. תרבות כזו לא מביימים. תחושות כאלו לא ממציאים. והעולם ההוא שגדלתי בו לא היה כולו שקר. היתה בו נוקשות, נכון. והיה בו עיוורון, נכון. אבל הוא לא היה שקר. והוא היה שקוע כל הזמן בהתלבטות מוסרית. בניסיון לשמור על צלם פנים.

"העולם הזה קרס, אני יודע. התרבות ההיא לא הצליחה לשרוד. היא גם לא העמידה לעצמה יורשים, ממשיכים. בששת הימים זה נשבר. כשהמלחמה שאיחדה את הארץ שיסעה את העם. וכשאבד השכנוע באין ברירה. כשנדמה היה שיש חלופה. ושעל כן האחריות לכך ששרשרת הדמים הנמשכת היא גם עלינו. "ומיד אחר כך התחילה מתקפת הנגד: מכתב השמיניות, ההפגנות, מלכת האמבטיה. והתרבות החדשה של אשמה וחרטה, של דה-הירואיזציה. ופתאום טרומפלדור אומר לפני מותו 'יופטויומט'. ופתאום כל האשם הוא בנו. ואחרי מלחמת יום הכיפורים גם הבכי פורץ. מצולם. ובמלחמת לבנון אתה כבר רואה את הסירוס הגדול של צה"ל. כי תותח סדוק הוא תותח שאיננו יורה. וכשאין תחושה של צדק ושל אין ברירה אז לא עוזר גם כל האמל"ח הזה. ובמלחמת המפרץ תל אביב מתרוקנת מיושביה, וכעת גם קרית שמונה.

"לפני כמה שנים הופיע יצחק בן אהרון באחד האירועים של ותיקי הפלמ"ח. הוא עלה בקלילות על הבמה ואמר בחיוך 'נערך כאן כנס של הומלסים: זה חרב ביתו הקיבוצי, זה חרב ביתו המפלגתי, זה חרב ביתו האישי. וכולם נאספים כאן כמי שמחפשים בית'. והקהל פרץ בצחוק גדול ומר במין נהמת הסכמה כזו. כי זה באמת נכון. העולם שאני גדלתי בו איננו. אבן על אבן לא נשארה ממנו.

"גם אני עצמי השתנית. שיניתי עמדות, במיוחד מתוך דיאלוג עם הדור הצעיר יותר. הם הביאו רגישויות חדשות, מוסריות, שחשובות בעיני. וביקורתיות בריאה, ספקנות הכרחית, שיש להן חשיבות בתהליך יצירתה של תרבות דמוקרטית.

"אבל לפעמים נדמה לי שבכל זאת מתקפת הנגד הזאת הרחיקה לכת. כי אני עדיין לא בטוח שאנחנו יכולים לוותר על אתוס העמידה. וכשאני רואה את תל אביב או קרית שמונה מתרוקנות יש בכך משהו מצמרר. ואני שואל את עצמי מדוע אין אצלנו את אותה רוח שהיתה בלונדון בזמן הבליוץ, כאשר החיים בכל זאת נמשכו. אנשים הלכו לעבודה, בתי הקולנוע היו מלאים, התיאטרון המשיך לשחק. גם ההסתאבות של החברה שלנו מטרידה אותי. הפערים, האטימות, האנוכיות. ההתפוררות הגמורה של אתוס חברת הספר העמלנית.

"לכן יש לפעמים איזו תחושה של אודיסאוס החוזר לאיתקה אחרת, שאנשיה מדברים יוונית אחרת. עברית אחרת. כי המושגים אחרים. וכמעט כל מה שהיה קדוש בעיניך ובעיני בני דורך הפך לבזוי. אבל זה בלי ההפי אנד. כי כמעט אין מי שיזהה אותך. אין מי שיזכור את הצלקת. וכל החשבון הזה שהולך ומחריף, הולך ומעמיק, יותר ויותר מר".

ד. "שמע, אני לא אדם צעיר. וסופרים עבריים חשובים שהשפיעו עלי מתו על פי רוב פסימים. הזו אמר לי ערב מותו שהארץ לא התחבבה על בניה. הוא מת באותה תחושה שעליה כתב באחדים מהסיפורים שלו: שלא אויב יגרש אותנו, שיום אחד נקום ונלך. כי זה קטן עלינו. זה לא בשבילנו.

"ורטוש אמר שמדינה יהודית זה תרתי דסתרי. הוא חזר על מה שמייחסים לביאליק: שאם המדינה תהיה יהודית היא לא תהיה מדינה ושאם היא תהיה מדינה היא לא תהיה יהודית. או עבר החדשה או חורבן בית שלישי, הוא אמר.

"ואורי צבי, שאותו פגשתי עוד כשהייתי במדים, מיד אחרי שחרור העיר העתיקה, אמר לי הכל אבוד. כאשר אמרתי לו שחזונו התגשם, שדגל דוד במגדל דוד, צעק צעקה גדולה ואמר לא. הר הבית לא בידינו, אמר. ועל כן ירושלים לא תהיה בידינו ולא ארץ ישראל.

"וגם אלתרמן, שאליו הייתי קרוב במיוחד, כתב בשנותיו האחרונות רק שיר אחד שנמצא במגירתו אחרי מותו. והשיר הזה מלא חרדה. הוא מדבר על השטן אשר זומם ליטול מאיתנו את כוחותינו על ידי זה שישכיח מאתנו את צדקתנו. והוא כולל את המלים המזעזעות 'אכהה את מוחו ושכח שאיתו הצדק'. והוא מסתיים במלים המזעזעות לא פחות 'חוורו השמים מאימה בראותם את השטן בקומו לבצע המזימה'. 'יחד עם זאת אני חושב שהמהלך הוא ביסודו אופטימי. יש כאן הצלחה עצומה. ההצלחה של העברית, השגשוג של המדינה. ויש כאן עם שהוא בסופו של דבר עם חזק מאוד. עם שחושל במבחנים הכי גדולים של ההיסטוריה. אבל יש באמת איזה אובדן של צדקת הדרך שמטריד אותי. כי בלי צדקת הדרך אנחנו שמשון גזוז מחלפות. ואז יש איזו הרגשה שלא רוצים יותר. עד כדי כך שלפעמים באמת נדמה שכפי שאמר מומחה אמריקאי אחד, ישראל משולה לחללית שתועה בחלל ההיסטוריה ללא מצפן. כאילו מנגנון ההנחיה השתבש. אבדה תחושת הכיוון.

"אולי בגלל זה אני מוצא את עצמי חוזר שוב ושוב אל אחד מנאומיו של בן גוריון שבו אמר שגם לנו, כמו לאנגלים, יש דבר מה שיקר לנו מהחיים. והוא הגדיר את אותו דבר: עלייה והתיישבות והזכות לעצמאות מדינית. ואמר שעל אלה ניהרג ולא נוותר. וכשאני רואה היום את המתרחש אני חושב שאולי הגיע הזמן שהמנהיגות הלאומית שלנו תעשה עכשיו מעשה דומה. בשקט, ללא התלהמות. ללא יוהרה. אבל שתגדיר מחדש ובאופן ברור מה הם שלושה ארבעה הדברים שעליהם בשום פנים ואופן לא נוותר. ניהרג ולא נוותר. ותאמר לעם הזה מה כן ומה לא. שכן בלי זה באמת נוצר כאן איזה בלבול בלתי נסבל. גם בינינו לבין שכנינו, גם בינינו לבין עצמנו".

ה. "האם יהיה קץ לסכסוך הזה? האם הקץ יבוא עוד השנה? יש איזושהי בשלות. יש עייפות גדולה. ונדמה ששני הצדדים הגיעו למסקנה שאי אפשר לפתור את הדברים בכוח. וההרגשה היא שהדברים הבשילו עד כדי ריקבון.

"לכן אני חושב שהאלימות מיצתה את עצמה. היא לא יכולה לפתור שום דבר. ובעצם אין לנו ברירה. ולכן גם אני מסתלק מהתקווה שהיתה לי שנוכל לחיות יחד. ומהדגם שהאמנתי בו של שמירה על שלמות הארץ תוך שמירה על כבוד הדדי. על צלם אנוש. כי היום אני יודע שיחד זה לא ילך. ולכן אני הולך ונפרד מארץ ישראל. מהנופים האלה שאני כל כך אוהב. בית אל ושילה וחבל בנימין, שבעיני הם עדיין המולדת.

המחנך והמורה המודרניים לישראל
האשכול בישראל

והפרידה הזו מאוד קשה לי. כי אני אף פעם לא חשבתי שאנחנו כובשים בארץ ישראל. אבל עכשיו אני נפרד ואני שלם עם זה. אני קורע קריעה אבל אני שלם עם זה.

"יחד עם זאת אינני מקבל את המוחלט. אני יודע שהעם היהודי הוא עם של מוחלט. הוא נמשך אל הדבר הזה. גוש אמונים מזה, שלום עכשיו מזה. אבל אני חושב שהארץ הזו אינה נענית למוחלט. היא לא סובלת את האו-או הזה. או ארץ ישראל השלמה או הארבעה ביוני. או מלכות ישראל או גבולות אושוויץ. ועל כן אני עדיין מקווה שיייתכן כאן איזשהו מודל של הפרדה תוך כדי שותפות. במלחמת העצמאות לא שרדה משפחה יהודית אחת בשטחים שנותרו תחת שלטון ערבי. אינני מעלה על דעתי שהתופעה הזו תחזור על עצמה, ושמרבית הישראלים באזורים שיפוננו ייאלצו לנטוש את בתיהם. אני עדיין מאמין שהחיים הם אלה שיעשו את השלום ולא השלום את החיים. כי הארץ כל כך קשה. החשבון כל כך מסובך. ובתוך מערכת הסתירות הנוראה הזאת שעודה איתנו, כל מחשבה פשטנית היא מחשבה מוטעית. כל פתרון פשטני הוא פתרון לא נכון.

"אבל ברגעים היותר פסימיים שלי הדבר שיותר מטריד אותי הוא דווקא שאלת הזהות. כי העם הזה הוא עם אנרכיסטי ביסודו, עם אשר בתחכום שלו ובשנינות שלו ובאירוניה המרדנית שלו הרס את כל הממסדים של ההיסטוריה. וכדי לשרוד כאן כריבון הוא צריך למצוא איזה תום שעם בארצו זקוק לו. הוא צריך איזה תום שישכנע אותו שזהו זה. שזה באמת המקום.

"ברבים מבני הדור שלי היה מן תום כזה. היו לנו המון חסרונות. המון מגבלות. צדיקים לא היינו. אבל אנחנו היינו מן דור עשוי כזה. לא קדוש, אבל נאמן. קצת שתקן, מקומי, אבל עם הרבה עצבות וכוח. עשוי מאדמה, מריח השדה. ותמיד שם כשצריך אותו. תמיד שם כשצריך לעשות איזו עבודה שחורה. להילחם. לעשות את מה שצריך לעשות.

"וכשאני מסתכל היום סביבי אני לא רואה די מהתום הזה. וכשאני רואה באיזה קלות יכולים הבנים ובני הבנים שלנו להשתלב בלוס אנג'לס אני קצת נחרד. ואני שואל את עצמי אם עם שהגלות נמצאת בד-נ-א-שלו יוכל להסתפק לאורך זמן בכבשת הרש הזו. בדונם וחצי הזה. ואם באמת כל זה לא יהיה קטן עליו.

"הדבר הגדול שבאמת נעשה כאן הוא שחזרנו אל ההיסטוריה. וזה בעיני העיקר. זה הנפלא. וברור שתוך כדי זה גם עשינו טעויות קשות ועוולות. כי לא היה לנו ממי ללמוד. כי הסיפור של עם ישראל הוא סיפור כל כך ייחודי שלא היה לנו ממי ללמוד. לא יכולנו לשלוח מישהו לאלסקה ללמוד מהאסקימוסים איך חוזרים לארץ אחרי אלפיים שנה. איך ממיסים קרחונים, מייבשים ביצות. לכן היה כל כך קשה. לכן שילמנו כל כך ביוקר. כל הסתירות האלה. הדם. החשבון הלא סגור שבנינו לבינם. והרעש. הדחיסות הזאת של עוד זה מדבר וזה בא. ובלי שקט, בלי רגע שקט.

"אבל בכל זאת ההישג הגדול היה שהמדינה קמה ושרדה. ושבהלך הביוגרפיה שלנו העם הזה חזר להיסטוריה. ולעם הזה הרי יש נטייה מסוכנת מאוד לצאת מן ההיסטוריה. ומזה צריך להיזהר. מזה עכשיו אתם צריכים להיזהר. כי עכשיו הדבר הזה בידיכם. עכשיו תורכם."

>>

במאמרו "חורבן ותלישות", ברל כצנלסון מעלה שאלות מהותיות הנוגעות לזיכרון ולזהות יהודית בהקשר של הנוער. הוא עוסק במתח שבין חינוך לעשייה חופשית לבין השפעתה של ההיסטוריה על התודעה הקולקטיבית של העם היהודי. תוך כדי התבוננות על יום ט' באב, כצנלסון מציע כי יש לעמוד על ערכה של ההיסטוריה לא רק כזיכרון אלא גם כמצפן חינוכי, אשר יכול לעצב את עתידם של הדורות הבאים. האם יוכל הדור הצעיר לגדול בחשיבה חדשה וליצור עולם משלו, מבלי לאבד את חוט השדרה ההיסטורי שמחבר אותו לשורשיו?

שמעתי כי אחת מהסותרויות הנוער קבעה את יציאת חבריה למחנה הקיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו.

אין להעלות על הדעת כי משהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת, כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל"חיי־הגשמה", כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות ותיקון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן - אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי־ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגות על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.

מה ערכה ומה פריה של תנועת־שחרור שאין עמה שרשיות ויש עמה שכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נושאייה את הרגשת המקור ואת ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זכרון נקודת המוצא ומקצצת בנימין, אשר דרכן יונקת התנועה את לשוןה?

כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת־תקומה לולא היה עם ישראל שומר בלבו בקשיות־עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מיחד בזכרונו ובהרגשתו ובהליכות־חיו את יום החורבן מכל הימים? זהו פוחו של הסמל החינוכי המגובש והמ־פּרה בקורו־ת־עם.

אילמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום־הזכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מונח לפניו, של מי שאך זה עתה אבדו לו חירותו ומולדתו, לא היו קמים לנו לא הַס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין ולא ברוכוב, לא א. ד. גורדון ולא י.ח. ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור את "ציון־הלא תשאליו" וביאליק לא היה יכול לכתוב את "מגילת האש".

זאת הבין אדם כאהרן ליברמן, גיבורה הראשון של התנועה הסוציאליסטית היהודית בגולה. כשניגש ליסד בלונדון את אגודת הפועלים היהודית הראשונה, באַת־מוספירה שכולה קוסמופוליטיות וחוסר כל חלום של קיום לאומי עצמאי, זכר ולא שכח את יום האבל הלאומי. וב"פנקס" של אותה אגודה רשום פרוטוקול היסטורי מיום ב' אב 1876. ליברמן מציע: הואיל והאסיפה הבאה של האגודה חלה בתשעה באב יש לדחותה ליום אחר. אחד מחבריו טוען נגד הדחיה בשם ה"כלל־אנושיות" ובשם שלילת המסורת. וליברמן מסביר לו כי "כל עוד לא באה המהפכה הסוציאליסטית יש בחירות הפוליטית חשיבות רבה בשביל כל אומה ולשון". "לט' באב יש בשבילנו, הסוציאליסטים העברים, אותו ערך שיש ליו־ם זה בשביל בני גזענו". ביום

זה "אבדה לנו חירותנו ועמנו מתאבל עליה זה י"ח מאות שנה ויותר". כך הבינו וכך הרגיש וכך רצה לחנך את תנועת הפועלים סוציאליסט יהודי גדול, בימים שעוד האמינו באמונה שלמה כי המהפכה הסוציאליסטית הקרובה לבוא עתידה לבטל במחייך אחד את כל הניגודים הלאומיים, ואפילו את עצם קיומם של הלאומים המיוחדים, ובימים אשר שום חזון של תקומת-ישראל, של שילומים לאָבל של "י"ח מאות שנה" לא נראָה עדיין באופק (מלבד באָפקו של משה הַס אשר נשאר נעלם מדורוֹ).
ואנחנו?

הדור אשר שתה את קובעת הגלות והשעבוד יותר מכמה וכמה דורות, שקדמו לו, הדור אשר הוחזר בחזון-יד אל הרגשת החורבן והגירוש, הדור אשר כל טעם חייו הוא כזה שישמש גשר מן החורבן והגלות אל חיי עצמאות וחירות - האם הדור הזה יתחנך ליעודו על ידי שכחת יום אבל עמו?
אמנם, משרדי הועד הפועל של ההסתדרות סגורים ביום-האבל ההיסטורי, אשר שום אומה תרבותית אינה יודעת כמוהו לעומק ולכאב, אך יתכן כי קיים מרחק תרבותי רב בין עולמם הרוחני של ראשי ההסתדרות ובין עולמם הרוחני של כמה ממדריכי הנוער. ואלה רואים, כנראה, את מעשה הועד הפועל של ההסתדרות כענין חיצוני, ולבם בל עמם. ומאידך גיסא, האם יכולה תנועת הפועלים להסתפק רק בחינוך לדברי הלכה ואידיאולוגיה בלבד, מבלי שתיצור לעצמה ולחניכיה אתמוספירה רוחית רגש וסמליות?
הלא בימינו מרבים לדבר ובהסתדרות-נוער בפרט, על ערכם החינוכי של סמלים. מדוע איפוא לא תדע שום הסתדרות-נוער לעטוף ביום זה את דגליה אָבל? להשרות ביום זה על מסיבותיה מן הצער הגדול, המפירה והמחנך? (על שתי מסיבות אבל בטי באָב שמעתי: בבית ההבראה "ארזה" ובמחנה בית-החינוך לילדי העובדים). האומנם תש כוחנו לחיות ולהחיות את סמלינו, להעמיק בתכנם, למלא אותם רוח הדור וצרכי הדור? האומנם אין אנו מסוגלים אלא להשתמש בסמלים שאולים בהקפה, בסמלים שאין עמם לא העתקה וחיקוי, העיקר, הסכמה מן החוץ? האומנם אין אנו מסוגלים אלא לחיים תלושים, לתרבות תלושה ולסמלים תלושים?

על אותם מדריכי הנוער אשר בעולמם הרוחני חסרה הידיעה וההרגשה של יום החורבן אפשר אולי ללמד זכות בנוסח הידוע: סלח להם, כי אין הם יודעים מה שהם עושים. אבל על עצם העובדה, שבתוך תנועה כפירת-תכנים ועמוקת-רגשות אפשר שהדרכת הנוער תהא נתונה בידי מי שאין להם חוש לאוצרות הרוח של האומה, לסמלים היסטוריים, לערכים תרבותיים לאימפונדרביליות נפשיות - אין כפרה.

ה"נובה" | הרב איתמר חייקין

'נובה' זו התפרצות דרמטית המתרחשת במערכת כוכבים כפולה המורכבת מ'ננס לבן' ו'ענק אדום'. התפרצות זו מאופיינת בכמות קרינה גדולה שנפלטה באופן פתאומי ודועכת לאחר מכן. כבר שנה עוברות בי מחשבות על מסיבת ה'נובה' ביער רעים, שהתקיימה בעיצומו של יום שמחת תורה. מסיבה שהפכה ברגע לשדה קטל ופוגרום מחריד, בבנינו ובנותינו. עד כה השארתי את המחשבות הללו לעצמי, אבל כעת לאחר שנה, ערב יום הכיפורים תשפ"ה, מבקש לשתף בהם. מובן שכאדם דתי, המשתדל לשמור תורה ומצוות, יש לי קושי מובן עם קיום מסיבה כזו, עם תופעות הנלוות לה ועוד בעיצומו של היום הקדוש. אולם לצד קשיים אלו, עלו בי מחשבות אחרות, גם חשבון נפש, אולי אני מפספס משהו. אחרי הכל רבים ממשתתפי המסיבה היו צעירים וצעירות, שצמחו בערוגות הציונות הדתית (לדוגמה ענר שפירא או הירש גולדברג פולין הי"ד ורבים אחרים...). בקרב הצעירים והצעירות שהשתתפו במסיבה, בערה תשוקת חיים גדולה. לרקוד ולשמוח. אהבה למוזיקה. רצון לחוות אחדות גוף ונפש. לחוות אחווה פשוטה ונטולת שיפוטיות. שאיפה לפרוץ את המסגרות והגבולות של האישיות המצומצמת. אנרגיית חיים גדולה. דומני שזהו הדבר שהצעירים והצעירות שלנו חיפשו שם, כי לא מצאו אצלנו. הם הצביעו ברגלים. הם שקפו לנו שמהו בדתיות שלנו פושר מידי, ממוסד מידי. פחות מידי הכנסנו את הלב בעבודת ה' שלנו יותר מידי שכל קר. מרוב חששות ממדרון חלקלק, או 'ממה יגידו עלינו' נמנענו מלחפש מסילות חדשות ורעננות ללב הדור הצעיר. לב המבקש חוויות חיים חזקות. המבקש הוויית חיים שלמה של אחדות גוף ונפש. פחות הפרדות, פחות שיפוטיות, יותר אחווה פשוטה ופתוחה. הם בחרו להמיר את ה'הקפות' שמחה תורה שלנו, ('כי חייבים'; 'כי כך נוהגים') ב'הקפות' אחרות. 'שמחת תורה' בלי תורה, אבל עם הרבה שמחה. ועלה בדעתי מדרש חכמים קדום הצופה תהליך שכזה: "בעולם הזה תורה נתתי לכם, לעתיד לבוא חיים אני נותן לכם" (קהלת רבה)... התורה עומדת מחוץ לחיים ומעצבת אותם על פי חוקיה. חכמים מדברים על תקופה בעתיד בה יהודי ירצה לחיות את חייו לפני ה', ללא צורך בשום הצדקה חיצונית או תנאים מגבילים. הרי כאשר אין אדם נוהג בטבעיות זה אומר שאינו באמת נמצא בבית. לאחר גלות כה ארוכה יהודי ירצה שוב להרגיש בבית. בית המקבל אותו באהבה נטולת שיפוטיות. אהבה שצריך להסביר אותה ולהציב תנאים, זו כבר אינה אהבה אמיתית, זו אהבה התלויה בדבר. חכמים מלמדים שגיגעו ימים כאלו, שפשוט נחיה חיינו על אדמתנו, באהבה ואחוה ושלוש ורעות. אולי, גם מבלי לדעת את כל זה, חיפשו אותם צעירים ביער רעים, משהו מאותו עתיד מאושר כבר עכשיו, גם אם באופן בוסרי. אמנם שאיפתם הכמוסה נקטעה באופן כה נורא ואכזר, אבל כמו בהתפוצצות הגלקטית, המון אנרגיה השתחררה בעולם. ועלינו להקשיב לה באוזן טובה, לקלוט אותה, ולשוב ולהפוך אותה לאנרגיית חיים וטוב.

המסכת ובנינו המודרני לימודי
הראשונים בישראל

לצערנו באותו בוקר נורא של השביעי באוקטובר, הפך יער רעים לשדה קטל מדמם. ביער נפגשה תאווה החיים עם כוחות הרשע ההרס והמוות. היער היה לנקודת מפגש אכזרית, שהבהירה את עוצמת ההבדל בינינו לבין אויבינו.

דווקא הנסיבות הכל כך קשות הפכו את המסיבה ביער רעים, לאירוע 'נובה'. התנגשות גלקטית עצומה ונוראה, שאמנם דעכה במהירות, אך בדרכך שחררה לעולם אנרגיות אדירות. אסור לנו להחמיץ אותן. להיפך, עלינו ליצור כלים מתאימים על מנת לקלוט את אותה אנרגיה ולשוב להפוך אותה לאנרגיית חיים אדירה בונה ומצמיחה.

*

לזכרו של הירש גודברג פולין
ושאר בנינו ובנותינו היקרים הי"ד שנרצחו ביער רעים.
יהי זכרם ברוך.

ובתפילה לשובם במהרה של כל החטופים.

להשתנות

אחד הדברים שהתחדדו לי בשנה האחרונה הוא כמה קשה לאנשים, מכל המגזרים ומכל הסוגים, להשתנות. גם לי. העולם התהפך עלינו, כולנו נפצענו, נפגענו, נחטפנו, לכולנו היה ברור שטלטלה כזאת כבר לא תשאיר דבר כשהיה, שאנחנו הולכים להשתנות ובגדול.

מהר מאוד הבנו שכולם כולם חוזרים בזריזות אל עמדות המוצא, אל המוכר, אל הידוע, אל תפיסת המציאות שקדמה לרעידת האדמה. בהתחלה זה היה סוג של הגנה עצמית. אם תחשוב ש"הצד שלך" אשם במה שקרה, ולפחות שיש לו אשמה מסוימת, תקרוס, איך אפשר לשאת אשמה בסדר גודל כזה? ומנגד, אם הצד השני אשם, הרי שנמצאו אשמים מבלי שנצטרך לשאת את מחיר האחריות.

החזרה אל המוכר והידוע הייתה גם סוג של הגנה עצמית. הרי הכול זז פתאום, האדמה רקדה כמו שיכורה את מחול הדמים תחת רגלינו, הכול נשמט, איך אפשר לשמוט גם תפיסת עולם ולשוט חסר כול בחלל? המחשבות הישנות היו הדבר היציב היחיד בסביבה. ואחר כך? אחר כך כבר עבר ההלם הראשוני, כבר התרגלנו לסיוט, כבר מצאנו מסלול מוכר מפעם ולמי יש אומץ לשנות.

כולם הסכימו אחרי מה שקרה שהכול זז הקונספציה, הבעיה שכולם גם הסכימו שמדובר בקונספציה של הצד השני. כך כל אחד נח על זרי הדפנה של עולמו הישן, פטור מכל שינוי.

וכשאני כותב על שינוי אינני מדבר בהכרח על שינוי אמונה, דעה ותפיסת עולם. אני מדבר על שינוי התנהלות, שינויים מעשיים, שינויים בדרך.

להבין

פתאום הבנתי את התנ"ך. אני מסתכל על מאורעות ימי השופטים: חוטאים. עובדים עבודה זרה. נמסרים בידי אויב והוא מענה אותם ופוגע ללא רחם. ה' מקים להם שופט. הוא מושיע אותם. אתה אומר לעצמך שזהו, המסר עבר, העיקרון כבר נלמד. אבל לא. שוב מתרסקים, שוב מתמכרים, שוב צריך להושיע אותנו בעיקר מעצמנו.

קמה מלכות ואיתה קמה המלחמה הפנימית, שאול בן רחל רודף את דוד בן לאה. אחרי שלושה מלכים נתפלג רשמית ונילחם זה בזה עד חורבן, כאילו לא שמענו על מכירת יוסף, על המחיר, כאילו כלום. אבל כשאני רואה אותנו היום, בוגרי מכירת יוסף, בוגרי פילוג הממלכה, בוגרי שתי גלויות, בוגרי אלטלנה, רצח רבין ובוגרי שמחת תורה שהתהפכה עלינו לרעה - אני רואה כמה קשה לנו לשנות, אני מבין את אנשי התנ"ך.

קחו את שרפת האסמים כמשל. כמה פעמים בשנה האחרונה שמעתם על שורפי האסמים? בלי סוף. איך זה שהאסמים ממשיכים להישרף? מפני שכל אחד רואה בשני את הסיקריקים ובעצמו את רבן יוחנן בן זכאי שרק הוא יכול להציל.

להשליך

המנהל הכללי של
השכלה בישראל

זה לא רק במישור הלאומי, ככה אנחנו בכל כך הרבה תחומים. בזוגיות, בהורות, בעבודת ה', ביחסים עם אנשים, ביחסים עם מתוקים ומאפים ושאר יצרים - זה לא שאיננו יודעים מה נכון ומה לא, זה שאנחנו מתחילים שינוי בתנופה אדירה ומוצאים את עצמנו אחרי פרק זמן בנקודת ההתחלה. לפעמים מרוב תסכול על השינוי שהוחמץ, מידרדרים למטה ממנה.

שתתחדש

לכן כשנשב לשולחן החג עם כל הסימנים לשנה טובה ומתוקה יותר, ואני מניח שהרבה יאמרו "אמן" בקול גדול על הכרתי, הסילקא והתמרים, וגם אני ממש בעד שייכרתו, יסתלקו וייתמו אויבינו, שונאינו וכל מבקשי רעתנו, בכל זאת האויבים בעיניי אינם העניין. הם רק תמונת מראה לסיפור שלנו עם עצמנו. לכן את ה"אמן" הכי גדול אשקיע השנה בתפוח בדבש - שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה כדבש. שתתחדש עלינו, שתחדש אותנו, שנסכים להתחדש איתה, שיהיה לנו אומץ לשנות. שיתחדשו עלינו חדשות טובות. אמן.

ובכל זאת - איך?

אחרי שהבנתי כמה קשה השינוי, והבנתי למה תשובה קדמה לעולם, מפני שבתוך הרגלי הטבע השינוי חסום מאוד, אני עדיין מאמין ביכולת הזאת להשתנות. היא בעיניי תמצית מותר האדם מן הבהמה, או אם תרצו - ההבדל בין ראש של דג שיכול לבחור לשנות מסלול, לזנב המזדנב בעל כורחו אחרי הרגלי האתמול. היא גם תקוות הימים הללו, ימי אלול ותשרי. בלי אמן בשינוי יאבד טעמים של הימים הנוראים. ואולי התחדד לי השנה יותר מתמיד מה מונע שינוי ומה מאפשר אותו:

1. מתברר שקשה לשנות תחת אשמה. אם מחיר לקיחת האחריות הוא קלון ודיראון עולם ומצפון שיישא חללים וחטופים לאין מספר, מי ירצה לשאת באחריות? כך גם בשינוי האישי. אני מציע תקווה במקום אשמה, הזדמנות במקום נקמה.
 2. התרחשויות חיצוניות הן שוליות בתהליך השינוי. מתברר שהמציאות יכולה להתהפך ועדיין אנשים יישארו במקומם, כמו כדור הארץ שזז כל הזמן ואיכשהו אנשים דבוקים בכוח המשיכה אל מקומם. ההחלטה לזוז לא תלויה בכדור, היא תלויה באדם.
 3. כמו במשחק מונופול, לפעמים יש תחושה שאתה זז רק לכאורה אבל חוזר כל הזמן אל נקודת ההתחלה. כך אפשר להמשיך את הדימוי הזה, כי מסיבוב לסיבוב מתגלה פה בית ושם מלון, כלומר החזרה לכאורה אל אותו מקום מסתירה לפעמים שינוי שמתרחש.
- אני מאמין גדול בכך שגם השנה החולפת עוד תתגלה כשנה מכוננת ששינתה אותנו כעם, אלא שלגלות את השינוי לוקח זמן.

מחשבות לסיכום | הרב קובי בורנשטיין

רבי יהודה אומר: ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ:

להעמיד להם מלך,

ולהכרית זרעו של עמלק,

ולבנות להם בית הבחירה."

ומה מצוות דורנו?

להעמיד מלך! כל היתר יכול לחכות. להעמיד מלך זה אומר ליצור מציאות לאומית מחוברת מאוחדת מתפקדת

בגאולה ראשונה זה לקח מעל 400 שנה להפוך אותנו מברית של שבטים לישות מחוברת אחת. וגם אז קמו 3 מלכים 21 מתוכם סיימו בכישלון ואח"כ התפרקנו. בגאולת בבל גם לא הצלחנו יותר מידי... אז עכשיו קיבלנו הזדמנות פעם שלישית.

להעמיד מלך קודם למחיית עמלק וקודם להקמת בית מקדש.

צריך ללמוד את המצווה הזו, להפוך עם של שבטים לאומה שמסוגלת לנהל את עצמה.

בכך צריך להתרכז עכשיו! זה הדבר הראשון במעלה!

לא בית מקדש, לא דחיפה בכפיה לשמירת שבת במרחב הציבורי, לא התפשטות ההתיישבות בכל מרחבי ארצנו הקדושה, לא מלחמה באג'נדה הלהטבית.

וחברנו מהשבטים האחרים חייבים להבין שמצד שני אי אפשר להשליט בכפיה את האג'נדה החילונית מערבית על המרחב הציבורי הלאומי הישראלי.

כל זה יחכה לאחר הקומה הראשונה.

להעמיד את עצמנו כ-עם.

אמנם המחלקות בין השבטים הם כבודות ביותר ויורדות עד התהום. הם נוגעות בתשתית הזוהרת הקיומיות שלנו ויש להם השלכות רחבות על כל אורחות חיינו.

את המחלוקות אי אפשר לטשטש.

הקריאה בשם ה'! ההבנה שאנו בתהליך שבו אלוקי ישראל בוחר לגאול את עמו לקיים את הבטחת נביאיו היא ליבת התודעה הלאומית של השבט שלי. וליבה זו נמצאת במחלוקת חריפה מול שבטים אחרים.

איך מלבנים את המחלוקת הזו בלי להתפרק?

אבל חייבים למצוא את הדרך לחיות יחד.

עוצרים את הניסיונות של כל שבט להכריע את השבט האחר

וחושבים יחד איך בונים את ה"ביחד הישראלי"!

איך מביטים בעין טובה אל בני "השבט האחר" ואל הערכים שהם מסורים אליהם.

איך מבינים את נקודת האמת של כל שבט ושבט ויוצרים מרכז של ייעוד משותף.

זו גזירת דורנו, זו ברירת חיינו.

